

NYTT OM

KVINNE- FORSKNING

Nr.3/84

**KVINNER OG
HELSE**

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVF's sekretariat for kvinneforskning.

NYTT OM KVINNEFORSKNING
fra Norges almenvitenskapelige forskningsråds
Sekretariat for kvinneforskning
Årgang 8, 1984

Redaksjon:
Sekretariatet for kvinneforskning
Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz
Omslag og layout: Josef Leupi
Trykk: GCS Oslo
Sats: JET-Z
ISSN: 033-0265

Utkommer med 4-6 nummer pr. år.
Ettertrykk er tillatt når forfatteren samtykker og kilde
oppgis.
Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr. 15,-
Abonnement: kr. 60,-
Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:
NYTT OM KVINNEFORSKNING
Munthes gt. 29, 0260 Oslo 2.
Tlf.: (02) 56 52 90

Omslagsillustrasjon:
Norges første kvinnelige student,
Cecilie Thorsen.
Malt av Kalle Løchen 1885 (utsnitt).
Tilhører Nasjonalgalleriet.

Kjære Leser

Helse er et av de mange fenomen som i seinere tid er blitt bevisst problematisert i forhold til kjønn. Medisinsk kvinneforskning tar utgangspunkt i at kvinners helse og sykdomsforhold behandles undertrykkende i vårt helsevesen. Forskningens mål er å samle kunnskap og erfaringer for å skaffe bedre innsikt og forståelse som utgangspunkt for endring og utvikling.

Vi har satt «Kvinner og helse» som tema for dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning*. Innledningsartikkelen belyser hvordan vårt helsevesen er kjennetegnet ved legeprofesjonens sterke maktstilling: menns maktstilling. Menns erfaringsverden og virkelighetsoppfatning ligger til grunn for organisering og utbygging av helsetjenesten. Kvinner utsettes i langt større grad enn menn for myter og fordommer. Naturlige livsfaser som svangerskap og klimakterium blir ofte sett på som sykdom som trenger behandling, mens reelle helseplager ikke alltid blir tatt alvorlig.

De neste artiklene går nærmere inn på psykiske reaksjoner og problemer i forbindelse med klimakterium og svangerskap/fødsel. Ut fra tilgjengelig kunnskap og pågående forskning stilles det spørsmål ved om det egentlig eksisterer noen «overgangsalder». Videre blir det gjort rede for kvinners og menns psykiske reaksjoner i forbindelse med fødsel, med spesiell opp-

merksomhet på de forandringer som ofte opptrer når det gjelder seksuelle følelser og vaner. Et annet aspekt ved medisinsk kvinneforskning blir belyst ved en artikkel om amming og medikamenter. Manglende kunnskap om legemidlers overgang i morsmelk skaper unødige angst og skyldfølelse hos spedbarnsmødre, men disse forhold har vært vist liten oppmerksomhet innenfor vårt helsevesen.

Sekretariatets nye forskningsleder, cand. psychol. Hanne Haavind, forteller i den siste artikkelen om hvordan hun har tenkt å legge opp arbeidet framover. Hun inviterer til et forskningssamarbeid – et forsøk på å opprette et sjølbærende nettverk – i grenselandet mellom samfunnsvitenskap og medisin. Som en sentral problemstilling setter hun opp kvinners personlige utviklingsmuligheter i ulike klientsituasjoner i et samfunn preget av sosiale og ideologiske endringer.

Forum for kvinnelige forskere og studenter er nå stiftet i Oslo-regionen. Mer om dette kan du lese på side 49.

I neste nummer av bladet kommer vi tilbake til den planlagte nedleggelsen av Sekretariatet fra utgangen av 1985. Vi har mottatt mange reaksjoner etter at Sekretariatets begrensede funksjonstid er blitt mer allment kjent, og diskusjonen omkring videreføring av oppgavene er nå i full gang.

Innhold

<i>Kirsti Malterud:</i> Kvinner og helse	s. 3
<i>Trine Anstorp:</i> Kvinner og psykiske problemer	s. 10
<i>Lisbeth Brudal:</i> Psykiske reaksjoner hos kvinner og menn i forbindelse med fødsel	s. 17
<i>Ingrid Matheson:</i> Amming og medikamenter	s. 22
<i>Hanne Haavind:</i> Forskningsprogram i kvinnepsykologi	s. 27

BOKOMTALER

Kvinnliga författare. Kvinnornas litteraturhistoria från antiken til våra dagar ...	s. 32
Attersting	s. 34
Det uferdige demokratiet – kvinner i nordisk politikk	s. 36
Kvinder og politik	s. 38
Fra harem til likestilling	s. 40
Er du blitt sjef, jenta mi?	s. 42

LITTERATURKOMMENTARER	s. 43
-----------------------------	-------

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

Forum for kvinnelige forskere og studenter i Oslo-regionen	s. 49
Kvinner og politikk	s. 51
Kvinner og helse	s. 55
NSU's kvinnekonferanse	s. 57
Kvinnelige akademikere og arbeidsmarkedet fram mot år 2000	s. 59
5. Kvindehistorikermøde i Wien	s. 61
Veiledningskonferanse for kvinner i rekrutteringsstillinger i samfunnsvitenskap eller humaniora	s. 64
Forskning om kvinner i u-land	s. 69

LITT AV HVERT	s. 72
---------------------	-------

PUBLIKASJONER	s. 80
---------------------	-------

2 PUBLIKASJONER FRA SEKRETARIATET	s. 83
---	-------

Kvinner og helse

«Når stadig flere sider av kvinners naturlige livsfunksjoner defineres som sykdom, havner stadig flere kvinner i pasientrollen.» Dette skriver lege Kirsti Malterud i en bok som nylig er kommet.* I denne artikkelen, som delvis bygger på boka, viser forfatteren ved et par eksempler fra kvinners livsfaser – klimakteriet og svangerskap/fødsel – at overbehandling indirekte kan føre til alvorlig kvinneundertrykking ved at kvinners særpreg omgjøres til sykdom.

Kontroll over områder som helse og sykdom, liv og død, gir styrke og makt. Derfor er det viktig å spørre om hvem som skal forvalte kunnskaper og ressurser på disse feltene i vårt samfunn. I dag ligger styringen hos legestanden – nærmest som et monopol, som er vanskelig å bryte gjennom både for andre helsearbeidere og for pasientene.

Legenes posisjon innen helsevesenet utgjør ikke bare profesjonens maktstilling, men er også uttrykk for menns maktstilling i moderne medisin. Forklaringen på at fagområdet er blitt så sterkt farget av menns verden og virkelighet, finner vi ved å se på helsevesenets forhistorie og organisering. Det har ikke alltid vært slik at legene og mennene hadde en ledende stilling i spørsmål om helse og sykdom. Hippokrates regnes som legekunstens far. Men legekunst-

ten hadde også mødre – før fedrene overtok. Kvinnelige leger har satt spor etter seg, men sporene er usynlige i dag. Vi gjenkjenner kvinners legetradisjon hos de kloke konene og i fødselshjelpens historie. Hekseprosessene var virksomme midler for å holde kvinner unna legekunst og fødselshjelp, likeså forbud mot legeutdanning for kvinner (Ehrenreich & English 1973). Da dørene ble åpnet på gløtt igjen for kvinner i helsevesenet, var mennene trygt plassert i posisjoner der utviklingen kunne styres, både faglig og administrativt. Dagens helsevesen kan beskrives som en pyramide med noen få menn på toppen, og mange kvinner i bunnen.

Kjønnsforskjellene i helsevesenet finner vi ikke bare som et kjønnsdelt arbeidsmarked. Som et resultat av den tradisjonen som har gitt leger størst makt og menn størst

*Sykdom eller særpreg? En kritisk bok om kvinner og helse, Pax forlag, 1984.

innflytelse innen helsevesenet, ser vi også ideologiske resultater. Tradisjonen har ført fram en medisinsk utvikling som har skapt ulike tilnærmingsmåter overfor kvinners og menns helse og sykdommer. Medisinsk forskning og praksis er ikke fri for manns-samfunnets ideologiske forestillinger.

Overfor kvinnene reiser helsevesenet et tankevekkende paradoks. Kvinners naturlige livsløp og særpreg tolkes som sykdom som må behandles. På samme tid blir kvinners helseplager ikke tatt tilstrekkelig alvorlig. Kvinner blir både overbehandlet og underbehandlet. Dette betyr ikke at menn alltid får den hjelpen de trenger som pasienter. Men slik helsevesenet i dag er mannsdominert, blir i hvert fall menn i mindre grad enn kvinner utsatt for myter og fordommer. I denne artikkelen vil jeg vise eksempler på hvordan overbehandling kan representere holdninger som innebærer alvorlig kvinneundertrykking, ved at kvinners særpreg omgjøres til sykdom. Særlig tydelig ser vi dette når våre naturlige livsfaser defineres som noe vi helst burde være fratatt ved hjelp av medikamentell behandling eller spesialistens kontroll.

Bør vi fritas for klimakteriet?

Hos de fleste kvinner opphører menstruasjonene omkring 50-årsalder. Halvparten av kvinnens voksne liv gjenstår. Klimakteriet er en fase preget av omstilling og nyorientering. Kvinnen kan ikke lenger få barn. Kroppen forandrer seg. Livet reiser nye utfordringer. For kvinner med omsorgsforpliktelser endres tilværelsens ytre rammer drastisk når barna blir voksne og klarer seg selv.

Mange gruer seg til klimakteriet. Det er ikke så merkelig, fordi denne livsfasen er blitt karakterisert som særlig problematisk

– til og med som slutten på kvinnens egentlige liv. Mange forestillinger om klimakteriet mangler rot i virkeligheten, men bidrar til å bygge opp et bilde av middelalderende kvinner som nervøse, utilregnelige og litt håpløse. Slike stereotypier svekker kvinners posisjon og gjør det lettere å bagatellisere kvinner i denne aldersgruppen.

I klimakteriet reduseres eggstokkenes hormonproduksjon. Særlig er det endringene i østrogenmengde som kan gi utslag som kvinnen merker. Disse hormonforandringene er ikke noe som rammer enkelte kvinner som en sykdom eller som en overraskelse. Opphør av eggløsning og menstruasjon og endret hormonbalanse er en normal side av kvinnekroppens utvikling. Det er normalt at eggstokkenes funksjon forandres, og det er normalt at østrogenproduksjonen synker. Dette er et forutsigbart faktum som gjelder alle kvinner. Likevel har det fra medisinsk hold vært hevdet at forandringene er uttrykk for en mangelsykdom – en sykdom som krever behandling med tilførsel av de stoffene som mangler (Myhre 1977).

Kvinner opplever klimakteriet ulikt. Noen merker bare at menstruasjonene stopper, andre kan få betydelige kroppslige uttrykk for forandringene som skjer. Nyere forskning har entydig påvist at det bare er noen få av de tradisjonelle overgangsplagene som virkelig skyldes østrogenreduksjonen. Dette er hetetokter, tørrhet i skjedeslimhinnen samt utvikling av beinskjørhet (Utian 1972, Wood 1979). Ikke alle kvinner vil få plager av dette. Men vi kan slå fast at dette er de eneste kroppslige fenomener som klimakteriet har ansvar for. Påstander om at klimakteriet skulle forårsake svimmelhet, øresus, hjertebank, nervøsitet, aggresjon, glemsomhet, irritabilitet, ryggsmerte, overvekt, leddsmerter og seksuelle problemer må dermed betraktes som myter og stereotypier (Myhre 1977). Mange tror at klimakteriet er en fase

med økt psykisk sykkelighet hos kvinner. Men større befolkningsundersøkelser har vist at kvinner i denne aldersgruppen ikke har mer nervøse plager enn andre kvinner (Hällström 1973, Jaszman 1973). Det er ikke de hormonelle forandringene i klimakteriet som forårsaker nervøse plager – det er andre faktorer som bestemmer om middelaldrende kvinner blir nervøse (Cullberg 1980).

Det er delte meninger om østrogenbehandling i klimakteriet. Det har til og med vært hevdet at alle middelaldrende kvinner bør få slik «behandling» i god tid for å forebygge eller unngå hele klimakteriet (Myhre 1977). Dette synet har neppe bred faglig støtte. Likevel foregår det atskillig velment foreskrivning av østrogenbehandling som det neppe er faglig dekning for. Dette er kritikkverdig, ikke minst fordi østrogenbehandling også kan innebære risiko for kvinnene som bruker slike medikamenter.

Østrogen er ikke noe vidundermiddel som kan motvirke aldring eller livskriser. Spesielt skal det understrekes at østrogenbehandling ikke har noen dokumentert virkning overfor nervøse plager eller seksuelle problemer i klimakteriet (Cullberg 1980). Overfor forandringer og plager som ikke skyldes hormonpåvirkning, kan det ikke berettiges å gi hormonbehandling. Hetetokter og sår slimhinner kan være østrogenbetinget. Dette er ikke fenomener som i seg selv er farlige, eller krever behandling. Men noen kvinner opplever dette som så plagsomt at de ønsker seg hjelp.

Det er viktig at helsevesenet ikke formidler den falske oppfatningen at alle kvinner kommer til å bli så plaget at det er best å få behandling for sikkerhets skyld. Østrogenbehandling kan bare forsvares overfor østrogenbetingede plager som kvinnen selv ønsker seg hjelp for. Og forutsetningen må være at kvinnen er skikkelig informert om behandlingens muligheter, begrensninger

og risiko.

Den viktigste risikoen ved østrogenbehandling er faren for kreftutvikling. Østrogen virker vekststimulerende på slimhinnen i livmoren. Dette kan ligge til grunn for det faktum at kvinner som har fått østrogenbehandling i klimakteriet har 6 ganger økt risiko for å få kreft i livmoren (The British Gynaecological Cancer Group 1981). Kreft risikoen kan reduseres noe ved tilsetning av et annet hormon, gestagen. Vi vet imidlertid at gestagener i seg selv også kan ha sine egne bivirkninger på kroppen. Spesielt har hjerte-kar-sykdommer vært i søkelyset.

Østrogenbehandling kan ikke kalles trygg og ufarlig behandling. Men for kvinner med svære plager kan det likevel være berettiget å ta den risikoen som behandlingen innebærer. Det er kvinnen selv som må gjøre dette valget. I dag har hun sjelden informasjon nok til å gjøre et reelt valg.

Typisk for kvinnekroppen er den sykliske rytme med evne til livgivende variasjon og endring. Klimakteriet fører med seg store forandringer. Utfordringene krever evne til omstilling. Kroppens nye rytme og funksjonsmønster kan kjennes forvirrende og annerledes, og i perioder gi ubehag og plager. Men endring er ikke ensbetydende med lidelse. For de fleste kvinner er ikke klimakteriet fylt av plager. For mange kvinner blir denne fasen i stedet terskelen over til nye erfaringer, både på det fysiske, psykiske og sosiale plan. Klimakteriet kan gi anledning til nytenkning og utvikling. De kroppslige fenomenene kan gi impulser til ny selvinnsikt. På denne måten kan klimakteriet bli en livsfase med muligheter og utfordringer.

Vi må selv bevare råderetten over klimakteriet og lete fram det som kan gi oss styrke og krefter. Vissheten om at kroppslige fenomener ikke er farlige sykdomstegn, kan være nok til å se plagene i et annet lys. Vissheten om at kroppen reagerer slik

den skal, kan være viktigere enn å bli kvitt hetetoktene.

Men når vi får høre at våre klimakteriske besvær bør behandles, kommer vi i tvil. Det blir vanskelig å akseptere våre naturlige fenomener og uttrykksformer når de får plass innenfor en medisinsk referanseramme. Når våre særpreg defineres som symptomer som krever behandling, gjøres vår kvinnelighet til sykdom. Da blir det i virkeligheten helsevesenet og medisinalindustrien som styrer våre valg. Vi blir passive og avhengige, og trenger hjelp fra noen som vet bedre enn oss.

Svangerskap og fødsel – en komplisert sykdom?

Fødsel har ulik betydning i forskjellige samfunn. Samfunnets holdning til reproduksjon kommer til uttrykk gjennom den omsorg og de ritualer som møter de gravide og fødende.

I de fleste ikke-industrialiserte samfunn regnes fødselen som en normal funksjon, som et uttrykk for livskraft. Fødselen hører til som en integrert del av familiens livsrytme. Industrialiserte samfunn ser annerledes på en fødsel. Den er blitt et medisinsk problem. Dette synet inenbærer at enhver gravid kvinne blir oppfattet som om hun er syk, eller kan komme til å bli det (Strand & Heiberg Endresen 1983).

Mange hevder at trygg fødselshjelp forutsetter et teknologisk system med høy ekspertise. Dette systemet kan ikke organiseres uten at kvinnen defineres som pasient. Den gravide kvinnen tildeles dermed en kvinneverole preget av dobbel avhengighet av autoritetene – både som kvinne og som pasient. Det blir lite rom for kvinnens egne ressurser og styrke i en slik ramme. Hennes egne krefter får i liten grad lov til å utvikle seg og utfolde seg gjennom svan-

gerskap og fødsel. Jeg tror ikke det er riktig at den tryggheten vi ønsker oss, bare kan sikres ved at vi oppfatter svangerskapet som en sykdom, og den gravide kvinnen som et passivt objekt i fødselsekspertenens hender.

Fødselshjelpen må organiseres slik at den sikrer mor og barn best mulig mot dødsfall og sykdom og legger forholdene best mulig til rette for en god vekst og utvikling. Norge er et av de land i verden der dødelighetstallene for nyfødte er lavest. Det er likevel mye som kan gjøres for å forbedre forholdene ytterligere. I en slik utvikling er det nødvendig å ta med kvinnens egne ressurser i regnestykket, og vurdere hvilke alternativer som kan frigjøre disse kreftene til beste for en bedre fødselshjelp. I denne sammenhengen betyr det mye hvilken rolle den gravide kvinnen tildeles. Når hun gjennom hele svangerskapet læres opp til avhengighet av spesialistenes kontroll, kan det bli vanskelig å tro på egne krefter.

Svangerskapskontrollen hos almenpraktiserende leger eller på helsestasjonen skal skille ut de gravide som krever ekstra medisinsk tilsyn på grunn av risikofaktorer. På den måten får de gravide som trenger spesialistvurdering og særlig overvåking den nødvendige hjelp. Fødselen er en naturlig prosess. Men også naturlige prosesser kan være farefylte. Fødselen innebærer en risiko for mor og barn. De fleste fødsler forløper imidlertid uten komplikasjoner. Dette kan vi lett glemme når vi betrakter de medisinske rutiner som i dag utvikles innen fødselshjelp og kontroll av gravide.

Ultralydundersøkelse er et nytt hjelpemiddel i fosterdiagnostikken. Ved hjelp av lydbølger dannes et ekkomønster som kan brukes til å avbilde indre organer. Ultralyd er til stor nytte når det gjelder utredning av uklare tilstander i svangerskapet. Når det gjelder rutinemessig bruk av ultralyd hos alle gravide, er derimot nytteverdien ikke så overbevisende. Den faglige be-

grunnelse for å innføre slike rutiner, bygger på resultatene fra den såkalte «Malmøundersøkelsen» (Grennert m.fl. 1978). Her viste det seg at utbyttet var størst når det gjaldt fastsetting av fødetidspunkt (terminbestemmelse) og tvillingsvangerskap. Undersøkelsen kunne også påvise veksthemming, morkakens leie samt vise større misdannelser.

Dette er viktige forhold som bør kartlegges i løpet av svangerskapet. Men det er ikke dokumentert at ultralydundersøkelse er den eneste veien til målet. Gjennom en alminnelig svangerskapskontroll av god faglig kvalitet er det mulig å få mistanke om disse tilstandene på andre måter, gjennom tradisjonell undersøkelsesmetodikk. Den forskning som i dag brukes som argument for rutinemessig ultralydundersøkelse av gravide, har ikke tatt dette med i betraktning. Det pågår for tiden en større sammenlignende undersøkelse i Trondheim der to grupper av gravide sammenliknes med forskjellige rutiner for svangerskapskontrollen. Det er ennå ikke vist at ultralydundersøkelse av alle gravide skulle gi større medisinsk utbytte (og dermed øke tryggheten) enn den vanlige svangerskapskontrollen. Dermed skulle det innebære fullverdig trygghet om den gravide kvinnen blir henvist til nærmere undersøkelse hvis det dukker opp noe ekstra som krever nærmere utredning.

I stedet etableres i dag rutiner som innebærer at alle gravide må undersøkes av spesialist minst to ganger i løpet av svangerskapet. Dette bygger opp under forestillingen om at risikoen for komplikasjoner er så stor at alle egentlig bør betraktes som syke for sikkerhets skyld. Dette innebærer en unødig sykeliggjøring av gravide kvinner som medvirker til å svekke kvinners tillit til de signaler kroppen sender ut i løpet av svangerskapet. I stedet sementeres en ideologi om at spesialisten og maskinen vet best.

Men gjør det noe? Mange vordende foreldre synes ultralydundersøkelse er spennende, og vil gjerne «se» barnet som skal komme.

Fram til nå er det ikke vist at ultralydundersøkelse medfører sikre biologiske skadevirkninger hos mennesker. Men dette betyr ikke det samme som at det med sikkerhet er en ufarlig undersøkelse. I eksperimentelle studier er det påvist skadevirkninger hos forsøksdyr (JAMA 1982). Forskerne holder fremdeles muligheten åpen for at vi ikke har gode nok eksperimentelle metoder til å oppdage mindre skader. Det kan også tenkes at sjeldne skader av statistiske årsaker ikke blir oppdaget (Matre & Eik-Nes 1982).

Ennå er ikke nytten av rutineundersøkelser med ultralyd tilfredsstillende dokumentert. Eventuelle skadevirkninger vet vi ikke nok om. Dette skulle være god grunn til å stille seg avventende og kritisk til slike rutiner.

Kvinnerolle, mannsrolle og pasientrolle

Pasientrollen er nærmere beslektet med kvinnerollen enn med mannsrollen. Pasienten skal erkjenne og formidle egen svakhet og lidelse. Ansvar og autoriteten ligger hos legen, som skal sørge for å foreskrive de nødvendige tiltak. I pasientrollen ligger det en innebygget underordning og avhengighet.

Denne rolleopplevelsen kan kjennes ulik for menn og kvinner. Sett i forhold til de vanlige roller for menn og kvinner, utgjør pasientrollen en større forskjell for menn enn for kvinner. En australsk undersøkelse viste at for menn kunne pasientrollen innebære en drastisk trussel mot den maskuline identitet. Kvinners feminine identitet ble mindre truet i samme situasjon (Westbrook

& Mitchell 1979). En slik integritetstrussel kan utgjøre et sterkt hinder mot å søke hjelp når det melder seg et symptom som kan varsle om sykdom. Dette kan bety at menn søker lege for sjelden.

Kvinneres språk er ekspressivitet, spontanitet og subjektivitet. På den ene siden kan dette gjøre det lettere for kvinnelige pasienter – kvinner er vant til å gi uttrykk for plager og lidelser, og har ofte erfaring i å dele sine problemer med andre. På den annen side kan kvinnelige pasienters språkbruk utgjøre et problem og en konflikt. Medisinsk vitenskap og praksis trives best med det eksakte, det presise, det målbare og det utvetydige. Dette er språkbruk som ligger nærmere opp til menns verden. Tendensen styrkes ved at de fleste leger er menn, som ofte finner seg vel til rette i en slik referanseramme. Resultatet blir at kvinners plager ofte oppfattes som vage og uklare og bagatelliseres av legen. Et typisk eksempel på dette er de såkalte banale bivirkninger av prevensjonsmidler – bivirkninger som liksom ikke regnes, fordi de ikke er livstruende eller dramatiske. De «banale» bivirkningene kan være depresjon, vektøkning eller manglende seksuell lyst. Banalt for hvem? Kvinners lidelser blir lett regnet som uvirkelige – eller i det minste psykosomatiske. Helsevesenet mangler diagnostiske begreper overfor kvinners plager. Derfor blir mange lidelser ufullstendig oppfattet, beskrevet og behandlet.

Det er heller ikke tilfeldig hvilken plass kvinners vanligste lidelser – belastnings sykdommer og nervøse plager – har i det medisinske hierarkiet. Dette er fagfelt som har vært lavt prioritert i medisinsk forskning og utvikling. Vår nåværende medisinske referanseramme medvirker til at legen ofte kommer til kort overfor kvinners lidelser.

Likevel ser vi tydelige fellestrekk mellom pasientrollen og kvinneverollen, som

kan si oss mer om de samfunnsmessige betingelser for kvinnelige pasienter. Når lidelse defineres som sykdom, og plager blir hetende symptomer, blir kvinnen en pasient. I pasientrollen økes kvinners avmektighet ved at den kvinnelige pasient lydig og takknemlig skal motta legens hjelp. I et slikt avhengighetsforhold hindres kvinners muligheter for frigjøring og opprør. Maktforholdet gjøres enda tydeligere ved at de fleste kvinnelige pasienter møter mannlige leger. I lege-pasient-forholdet kan undertrykkningen fordobles.

Vi må betrakte maktforholdene i helsevesenet med kritiske øyne og vurdere hvordan kvinners posisjon kan styrkes. Samtidig må vi sørge for at dagens helsevesen ikke unødig gjør kvinner til pasienter. Når stadig flere sider av kvinners naturlige livsfunksjoner defineres som sykdom, havner stadig flere kvinner i pasientrollen. Sykeliggjøring av kvinners livsfaser kan fungere som redskap for undertrykking. Det finnes andre (og bedre!) måter å ta kvinner på alvor enn å foreskrive medikamenter.

Referanser

1. Ehrenreich B. & English D. *Witches, midwives and nurses*. London: Writers and Readers Publ Coop, 1973.
2. Myhre, E. *Klimakteriet og dets behandling*. Oslo: Cappelen, 1977.
3. Utian WH. The true clinical features of postmenopause. *South Afr Med J* 1972; 46: 732-7.
4. Wood C. Menopausal myths. *Medic J Austral* 1979; 1: 496-9.
5. Hällström T. Mental disorder and sexuality in the climacteric. Stockholm: Akademiförlaget, 1973.
6. Jaszman L. Epidemiology of climacteric and postclimacteric complaints. *Ageing and Estrogens, Front Horm Res* 1973; 2: 22-34.
7. Cullberg J. Østrogenbehandlingens plass ved psykiska besvär i klimakteriet. *Läkartidn* 1980; 77: 785-7.
8. The British Gynaecological Cancer Group. Oestrogen replacement and endometrial cancer. *Lancet* 1981; 1359-60.

9. Strand K. & Heiberg Endresen E. Alternativ tenkemåte om svangerskap og fødsel. I Medisinsk Kvinneforskning, Oslo: NAVFs sekretariat for kvinneforskning, arbeidsnotat 4/83.
10. Grennert L.m.fl. Benefits of ultrasonic screening of a pregnant population. Acta Obstet Gynecol Scand Suppl 1978; 78: 5-14.
11. Editorial. Question of risk still hovers over routine prenatal use of ultrasound. JAMA 1982; 247: 2195-7.
12. Matre K. & Eik-Nes SH. Biologiske virkninger

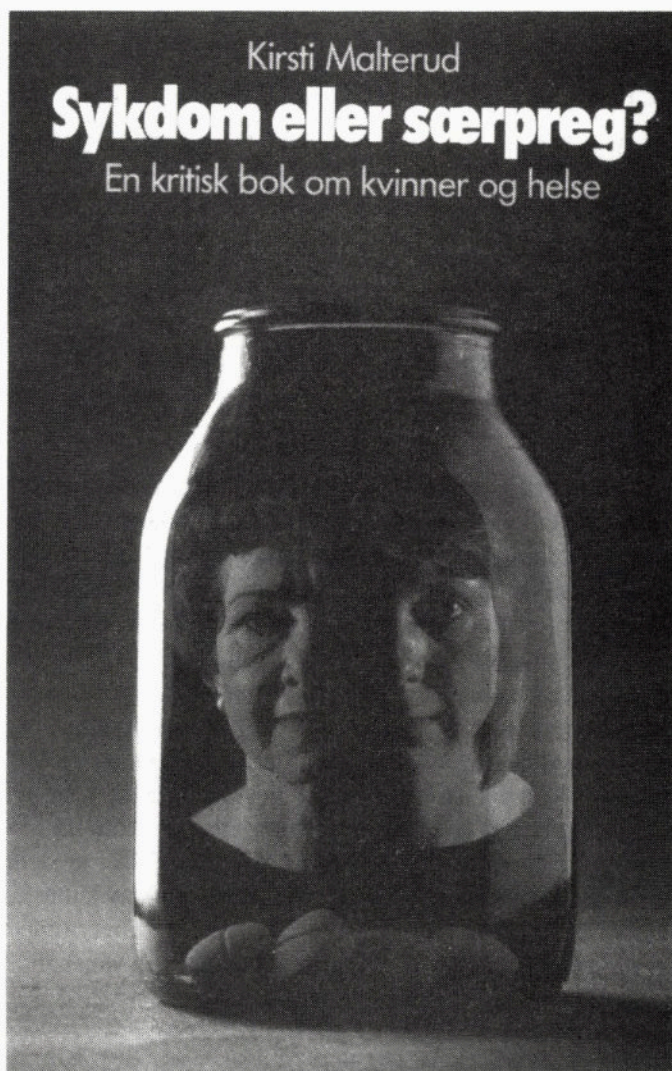
av ultralyd og mulige skader ved diagnostisk bruk. Tidsskr Nor Lægeforen 1983; 103: 1497-1501.

13. Westbrook MT. & Mitchell RA. Changes in sex-role stereotypes from health to illness. Soc Sci & Med 1979; 13A: 297-302.

Kirsti Malterud

Rodeløkka helse- og sosialsenter

Oslo

Kvinner og psykiske problemer

Eksisterer det egentlig noen «overgangsalder»? Utgjør kvinner i 50-årsalderen en spesiell risikogruppe m.h.t. psykisk helse? Psykolog Trine Anstorp diskuterer her den tilgjengelige kunnskap på området og oppfordrer til kritisk vurdering av det bildet som har vært presentert både fra klinisk praksis og fra vitenskapelig forskning. Hun tar utgangspunkt i et forskningsprosjekt som pågår ved Ullevål sykehus i Oslo. Prosjektet innebærer forsøk på å styrke sosial aktivitet og kontakt i nærmiljøet som alternativ til tradisjonelle behandlingsformer.*

Det er mange myter knyttet til kvinner, og naturligvis også til temaet kvinner og psykisk helse. I årenes løp er det ikke få oppsummeringer fra klinisk praksis såvel som fra vitenskapelig forskning, der kvinners psykiske problemer er blitt vurdert og diskutert. Det bildet som har vært presentert i denne forbindelse kan neppe sies å være oppmuntrende. Hvis man skal strekke det litt langt, kan man nesten si at det å tilhøre kvinnekjønn i seg selv synes å være en slags risikofaktor som disponerer for psykiske problemer. For den kritiske forsker, for en fagperson, og for den enkelte kvinne selv, kan det være vanskelig å skille mel-

lom den kunnskap på dette feltet som er foreldet og kanskje til og med forvrengt, og kunnskap som gir et reelt og representativt bilde av kvinners virkelighet idag. Det er slik ny informasjon og nye erfaringer jeg ser det som viktig at vi tilegner oss for 1) å kunne øke og utdype forståelsen for kvinners psykiske problemer slik de faktisk kommer til uttrykk og 2) dermed ha bedre mulighet til å kunne tilby alternative løsningsmuligheter i forhold til de problemer som presenteres. Det er dette behovet og ønsket om å vinne ny kunnskap og prøve ut nye metoder og tilnærminger overfor en gruppe kvinner i en vanskelig livssituasjon,

* Anstorp er medredaktør av boka *Kvinne(p)syke - kvinners psykiske problemer - forandringer og utvikling gjennom terapi*, Universitetsforlaget 1984 (Anstorp, Axelsen, Ingebretsen, red.).

som er den generelle rammen for det forskningsprosjektet jeg deltar i.

Den medisinske sykdomsmodellen, slik den tradisjonelt har vært praktisert, har bidratt til en forståelse av psykiske problemer som en slags vedvarende mangelsykdom. Med omfattende diagnostisering av ulike typer problemer, og med medikamentell behandling som viktigste hjelpemiddel, skal det ikke mye til før den enkelte pasient får følelse av maktesløshet i forhold til selv å kunne gjøre noe med sin egen livssituasjon. Opplevelsen av å være «syk», at man har en feil, at man har en mangel eller lyte ved seg selv som gjerne settes i sammenheng med arv og biologi, regnes i dag ikke for å være noe godt utgangspunkt for terapi. Sånn sett må den helt tradisjonelle sykdomsmodellen sies å være på vikende front innenfor psykiatrien. En del forestillinger og myter henger etter min mening likevel ennå igjen som gamle sannheter både blant behandlere og fagfolk ellers. Både kvinnelige såvel som mannlige hjelpsøkere kan bli møtt med slike tilvante forestillinger fra behandlerens side. Jeg tror imidlertid at kvinner oftere enn menn blir møtt med ulike typer myter, og at de rammer hardere og får større konsekvenser for kvinner enn for menn generelt. Til alle tider har kvinners atferd blitt knyttet til hennes biologi og biologiske sykdom. Depresjon og angst, såvel som mer omfattende psykiske problemer, har tilsynelatende hatt en økende tendens i forbindelse med kvinners premenstruelle periode, selve menstruasjonen, graviditet, fødsel, tiden like etter fødsel, såkalt overgangsalder, osv. osv. I så måte har selve kvinnekjønnnet vært betraktet nærmest som et avvik, da i forhold til *normen* som er mannen. Helt fra Freud og fram til i dag har en bred psykologisk tradisjon også vært med på å bygge opp under dette bildet. Teorier om menneskelig vekst og utvikling har for en stor del stemt med utviklingen hos sunne menn.

Når *kvinners* psykiske helse diskuteres blir det en litt annen historie. Forklaringen av psykiske problemer hos kvinner har også i tradisjonell psykologi vært nært knyttet til hennes biologiske natur, mens menns reaksjoner i mye større grad er blitt forstått også ut fra de sosiale omstendigheter.

Tendensen til å se på kvinnen som en «defekt» mann har dype røtter i vestlig teologi og filosofi (Heyerdahl 1976). Medisinen og psykiatrien har fulgt godt opp. Organer og funksjoner som spesifikt skiller kvinne fra mann, de reproduktive, har tradisjonelt vært antatt å fungere potensielt sykdomsskapende (Ehrenreich et al. 1973). I dag reises kritikk fra flere hold mot den tradisjonelle medisinske sykdomsmodellen generelt, og mot tradisjonell psykiatrisk forståelse og behandling av kvinners psykiske problemer og livsproblemer spesielt. Kritikken retter seg særlig mot tendensen til at kvinners problemer blir patologisert og overdiagnostisert, nettopp pga. bruken av et generelt helsebegrep som er basert på stereotypet mannlige egenskaper. Uten engang selv å være klar over det, vil mange behandlere på denne måten tendere til å skille mellom kvinner og menn i sin terapeutiske vurdering, og dermed også trolig i behandlingstilnærming. Flere undersøkelser har dokumentert denne tendensen til at behandlere betrakter en psykisk sunn kvinne forskjellig fra en psykisk sunn mann (se f.eks. Broverman m.fl., ref. i Chesler 1972). I Brovermans undersøkelse, der 79 amerikanske psykologer og psykiatere av begge kjønn deltok, ble beskrivelsene av en psykisk sunn *mann* identiske med en psykisk sunn *person*, mens beskrivelsen av en psykisk sunn *kvinne* skilte seg klart fra dette. Følgende egenskaper ble oppgitt som typiske:

Mannen/personen: foretaksom, selvstendig, klartenkt, uavhengig og aktiv.

Kvinnen: varm, følsom, myk, avhengig med trykksbehov.

Jeg skal overlate til leseren å finne ut hva som i denne sammenhengen ble/blir vurdert som mest attraktive egenskaper!

Undersøkelser fra de senere år viser en langt større forekomst av psykiske problemer blant kvinner enn blant menn. Det er f.eks. mer enn dobbelt så mange kvinner som menn som får diagnosene angst og depresjon. Samtidig er det flere kvinner enn menn som søker hjelp for psykiske problemer (Øgar 1977, Haussner og Jonsson 1982). Kvinner viser seg også å ha mer enn dobbelt så høyt forbruk av psykofarmaka, sammenlignet med menn (Cooperstock 1979). Det er lett å bli overrumplet av statistikkens relativt dystre tall på dette området. Det er derfor det blir spesielt viktig her å kunne foreta en tilnærming på to nivåer, dvs. på den ene siden ta disse tallene alvorlige, *samtidig* som man på den andre siden går et skritt lenger og forsøker å se nærmere på hva de i virkeligheten representerer.

La meg ta eksempelet med det som kalles kvinnens «overgangsalder». Kanskje mer enn noe annet er dette merkelappen mange kvinner får hengt på seg, enten problemet dreier seg om ekteskapet, hodepine eller vonde ben. Dette er tilfelle enten kvinnen er 35 eller 55 år, enten hun er enslig og fulltids yrkesarbeidende, eller hjemmeværende husmor med flytteferdige barn. Myten om overgangsalderen står fremdeles sterkt, ikke minst hos behandlerne selv. Ulike undersøkelser har da også gjennom de senere år vist at kvinner i overgangsalderen har større grad av psykiske problemer, sammenlignet med kvinner i andre aldersgrupper og menn generelt. Mens den biologiske forklaringsmodellen her har vært på vei ut, har man i stedet presentert tilsynelatende mer moderne samfunnsorienterte modeller som forklaring på denne tendensen til økt forekomst av psykiske problemer blant kvinner i 40–50-årsalderen. En mye brukt forklaringsmodell har f.eks. vært «empty nest»-

syndromet, der ideen om at kvinner taper på å slutte med barneomsorg står sentralt.

Kan man da ut fra dette si at noe sånt som «overgangsalder» hos kvinner ikke finnes, at kvinner i denne aldersperioden slett ikke representerer noen spesiell risikogruppe mht. psykisk helse? Det er her jeg mener man som fagperson må ta problemene som de *er* alvorlig, men samtidig unngå å trekke inn noen form for referanseramme («det er nok overgangsalderen») som stigmatiserer situasjonen ytterligere.

Rent fysiologisk er hetetokter, svetteturer og tørrhet i skjeden de eneste reaksjoner som kan sees i sammenheng med at menstruasjonen stopper opp. Det kan ikke påvises noen økning av psykiske symptomer i forbindelse med hormonendringer i klimakteriet (Hällström 1973, Wood 1979). Ikke desto mindre vil mange kvinner oppleve en endring i sin livssituasjon i denne perioden. Å ikke lenger ha regelmessig menstruasjon og ikke være befruktningsdyktig, vil f.eks. mange kjenne som en lettelse, mens andre kanskje kan plages av tanken på at en livsepoke nå er slutt. Tendensen til å finne økt forekomst av depresjon og angst blant middelaldrende kvinner, har trolig mye å gjøre med at flere nå får rikere anledning til å kjenne etter hvordan de faktisk har det. Plager og problemer mange kan ha gått med over lengre tid, vil også være lettere å presentere når man kan skylde på «alderen» (Wood 1979). På denne måten forstår man at 40–50-årige kvinner nødvendigvis ikke er «sykere» enn andre grupper av befolkningen, samtidig som mange kvinner nettopp i denne aldersgruppen savner hjelp og støtte og noen å snakke om sin livssituasjon med.

Tilbud om sosial aktivitet og kontakt – alternativ til tradisjonell behandlings-tilnærming

For 2 år siden startet et NAVF-prosjekt med tittel «Integrering i nærmiljø og sosialt nettverk – konsekvenser for levekår og mental helse». Målsettingen med prosjektet var å undersøke om man ved å styrke sosial aktivitet, sosialt nettverk og integritet i nærmiljøet ville kunne forbedre folks livsaktivitet og på sikt minske omfanget av psykiske problemer. Hypotesen er at et godt fungerende sosialt nettverk skaper økt trivsel og bedre livskvalitet, og som sådan kan betraktes som et generelt vern mot psykiske problemer.

Den bydelen vi har konsentrert oss om i dette prosjektet, hører inn under Psykiatrisk avdeling A's primærdistrikt. Området er preget av en stor og relativt nyetablert drabantby. Til sammen bor det rundt 15 000 mennesker her. Befolkningen består i hovedsak av yngre barnefamilier. De fritidstilbud som finnes er stort sett rettet mot barn i skolealder. Bortsett fra en Sanitetsforeningsgruppe i den eldre villabebyggelsen, finnes det i dette boligområdet ingen aktiviteter eller tilbud man kunne tenke seg var rettet spesielt mot den voksne, kvinnelige delen av befolkningen. Uten små barn eller hunder i familien synes mulighetene for kontakt med naboene å være svært begrenset. Møteplasser i nabolaget i form av brukbare fellesrom, kaféer eller et trivelig senter er det heller ikke lagt opp til. På denne måten har det fysiske miljøet i utgangspunktet satt en bestemt ramme for muligheten til sosial kontakt og integritet i nabolaget.

I denne type bomiljø regnes kvinner generelt, og spesielt de hjemmearbeiden-

de, for å være særlig sårbare overfor mangelen på sosial kontakt (Bastiansen 1975). Samtidig har tidligere undersøkelser (bl.a. Dalgard 1980) dokumentert at kvinner i 45–55-årsalderen synes å utgjøre en risikogruppe mht. psykiske problemer. På denne bakgrunn valgte vi nettopp kvinner mellom 45 og 55 år innenfor dette avgrensede drabantbyområdet som én av målgruppene for prosjektets nettverksintervensjon.

Totalt bor det rundt 700 kvinner i den aktuelle aldersgruppen i dette området. Av disse ble 320 (tilfeldig utvalg) intervjuet i en omfattende spørreskjemaundersøkelse. Vi var interessert i å få vite mer om hvordan disse kvinnene faktisk opplevde sin situasjon, hvordan de var fornøyd med tilværelsen, hva slags interesser de hadde, hvilke aktiviteter de kunne tenke seg å delta i dersom de hadde vært tilgjengelige, hva slags kontakt de hadde med familie, venner og folk der de bodde, osv. Spørreskjemaet inkluderte også spørsmål om deres opplevelse i forhold til bl.a. menopausen, barn som flytter hjemmefra, selvfølelse og psykiske symptomer. På denne måten ønsket vi å få et mest mulig konkret grunnlag å bygge de videre planlagte tilbudene på.

Resultatene fra denne første undersøkelsen viser hvor viktig det er å forsøke å se med nye øyne på det man tror er et velkjent materiale. Her fikk vi nemlig presentert erfaringer fra en gruppe kvinner som på mange måter slett ikke stemte med de oppfatninger vi i prosjektgruppen på forhånd hadde gjort oss. Disse intervjupersonene, som vi på forhånd ikke visste annet om enn navn, alder og adresse, kan ikke sies å representere noen spesiell høyrisiko-gruppe mht. psykiske problemer, slik man på forhånd hadde antatt. Omlag 20% av disse kvinnene skåret på relativt omfattende psykiske problemer. Dette tilsvarer imidlertid det tall man til enhver tid finner i en totalbefolkning, og er altså ikke spesielt høyt.

I løpet av bare de siste 10 år har mye forandret seg i forhold til den gamle tradisjonelle kvinnerollen. Ikke minst har økt yrkesaktivitet blant kvinner bidratt til visse endringer som vi idag ennå ikke har helt oversikt over. Av de kvinnene vi intervjuet i denne undersøkelsen, uttrykte nærmere halvparten at de stort sett var fornøyd med sin situasjon, de var stort sett lykkelige og hadde det bra. Det vi fant var en på mange måter aktiv og ressurskraftig gruppe, som sto på og helst ville klare seg selv, slik de gjerne tidligere hadde vært vant til å måtte gjøre.

80% av disse 320 kvinnene er yrkesarbeidende, 50% på heltid. 75% er gift og over halvparten har barn som fremdeles bor hjemme. De aller fleste har familie og venner som er tilgjengelige, også i spesielt vanskelige situasjoner. 25 personer i vårt materiale sier imidlertid at de ikke har venner i det hele tatt, og av dem som har venner de kan snakke med og betro seg til, er det nesten ingen som oppgir at de har slike kontakter i nærheten av der de bor.

Intervjuundersøkelsen avdekker et stort behov hos mange av disse kvinnene, – kanskje i størst grad blant de hjemmевærende, men også for en stor del hos de yrkesarbeidende, – nemlig ønske om å ha noen i nabolaget som man kan stikke innom og prate litt og ta en kopp kaffe sammen med av og til. Mange går rundt med et slikt ønske om økt sosial kontakt, men venter stadig på et puff i ryggen for å komme seg av sted. *Interessen* synes det ikke å være noe i veien med: 70% sier de kan tenke seg å delta i Friundervisningstilbud dersom dette fantes i nærheten, 53% vil gjerne delta i en eller annen form for sosialt arbeid, 21% i forbedring av bomiljøet, og 16% kan tenke seg kvinnegrupper – bare for å ta noen eksempler.

Andelen kvinner i dette utvalget som benytter *lege*-tjenester er relativt høy; 80% oppgir at de har vært hos lege siste år.

Mange går til legen med det de oppfatter eller får besked om er «overgangsplager». Herunder kommer alt fra heteturer og svettetokter til slitasjeplager og depresjon. I alt 35% av kvinnene bruker medisiner jevnlig. Psykiatrisk hjelpeapparat og sosialkontor har disse kvinnene imidlertid svært liten kontakt med.

Organisering av vennskap og sosiale aktiviteter i nærmiljøet

«Life begins at 40» heter det i en optimistisk boktittel. Noen trenger imidlertid litt ekstra hjelp og støtte for å komme i gang. Problemer med ensomhet, isolasjon, lav selvfølelse, angst, depresjon og generell usikkerhet, hindrer mange i å bruke sine ressurser slik de selv gjerne ville. Derfor har de ikke tidligere tatt sjansen på å melde seg på trimmen på skolen, de har ikke turt å komme alene til språkkurset som foregår i et annet boligområde, og de har kviet seg for å ta T-banen til byen for å se kino eller teater, – slik de egentlig mange ganger kunne ha god lyst til. «Jeg pleide å trøste meg og si: 'Når du blir 50 kan du bruke tiden på deg selv og det du har lyst til å gjøre',» forteller en av kvinnene vi har kontakt med. «Men nå går jeg bare omkring i leiligheten. Jeg tror jeg har glemt hva det var jeg ville gjøre, og hvordan man egentlig bruker tiden når man bare har seg selv å tenke på.»

Fra senhøsten 1983 har vi vært to psykologer og to assistenter fast engasjert i arbeidet med å organisere gruppeaktiviteter og forskjellige fritidsaktiviteter, der vi har invitert et mindre utvalg av de intervjuede kvinnene til å delta. I denne konkrete utprøvingsfasen av prosjektet har vi konsentrert oss om ca. 30 kvinner, som alle oppgir

at de er utilfredse med sin livssituasjon og ønsker deltakelse i sosial aktivitet. Disse kvinnene har i undersøkelsen også skåret på psykiske symptomer, men bare noen ganske få har hatt eller har kontakt med psykiatrisk hjelpeapparat. Det er altså her snakk om vanlige kvinner med vanlige problemer. For mange er imidlertid livssituasjonen etter hvert blitt så fastlåst og vanskelig at de ikke synes de klarer å finne ut av den på egen hånd.

Grunnpilaren i dette hjelp-til-selvhjelp-tilbudet er små grupper der 5-8 kvinner møtes fast hver 14. dag. En vesentlig side ved gruppevirksomheten er at kvinnene diskuterer felles erfaringer og støtter hverandre i mulige endringsforsøk. Disse gruppene er ikke terapeutisk problemrettet i tradisjonell psykiatrisk forstand, men fungerer som et forum for sosialt samvær, sosial støtte og aktivitet. Vi legger vekt på å ha det hyggelig sammen, og planlegger gjerne andre aktiviteter utenom selve gruppekvaldene. På en måte er det en slags gjenopplivning av de gamle syklubbene, der praten dreier seg om det meste som opptar en. Det er deltakere i disse gruppene som i flere år har bodd i samme blokk og ikke snakket med hverandre før de traff hverandre her. I smågruppene tar vi også opp spesielle temaer som kvinnene selv er interessert i og foreslår, f.eks. spørsmål rundt hvordan de forskjellige opplever det de kaller «overgangsalder», forhold til ektefelle/menn generelt, hvordan styrke selvfølelsen, informasjon om aktuelle kurs, etterutdanning osv. Dette er ting som opptar kvinnene selv i stor grad, men som de ofte savner noen å diskutere med.

Dette smågruppe-tilbudet ledes nå av to psykologer. I løpet av høsten vil gruppelederne utvikle sin aktive deltakelse i gruppene, og arbeide mer med målsetting å gjøre gruppene selvstyrte. På sikt er målet å sette i gang flere slike hjelp-til-selvhjelpsgrupper i nabolaget, gjerne etter hvert med

en mer representativ sammenheng. Behovet for *faglig tilnærming* til dette relativt ukjente området innen forebyggende helsearbeid, er imidlertid etter vår mening avgjørende for en positiv utvikling. I den første fasen med mobilisering til gruppene kreves f.eks. ofte spesielle teknikker og stor grad av oppfølging og oppmuntring. En rekke telefonsamtaler og hjemmebesøk har i noen tilfelle vært nødvendig for å bli litt mer kjent på forhånd. For mange av de kvinnene vi nå har gått tilbake til, har det betydd et stort skritt å komme ut av den daglig isolasjonen og tørre å gå inn i en ukjent gruppe mennesker. Når de kommer til gruppa første gang, gjerne i følge med en av lederne, er imidlertid det avgjørende skrittet tatt.

I tillegg til smågruppene har vi også satt i gang enkelte aktivitetskurs som kvinnene i undersøkelsen har oppgitt at de var interessert i. Disse kursene drives i samarbeid med Friundervisningen. Alle tilbudene holdes innenfor denne ene drabantbyen, i lett tilgjengelig gåavstand fra der man bor.

Det er ennå for tidlig å oppsummere konkrete resultater fra det arbeidet vi her har satt i gang. Det er imidlertid mulig å se en klar positiv tendens mht. økt sosial kontakt mellom kvinnene, også utenom gruppevirksomheten. Deres egen beskrivelse av følelsen av å komme ut av isolasjon og ensomhet, og hvordan det kjennes å ha noen å snakke med, gir oss som ledere et sterkt inntrykk av nødvendigheten av dette tilbudet overfor denne gruppen kvinner. Om denne tilnærmingen til 45-55-årige kvinner i en vanskelig livssituasjon faktisk fører til bedre sosialt nettverk, økt livskvalitet og bedre psykisk velvære generelt – gjenstår ennå å se. *Muligheten* for en positiv utvikling er i hvert fall klart til stede. På denne måten representerer denne type tilbud et helt annet perspektiv på løsningsmulighetene i den enkelte kvinnes livssituasjon, enn hun tidligere har hatt mulig-

heter for på egen hånd. Livet er ikke lenger slutt ved 40. Mange av disse kvinnene opplever at det kanskje kan begynne nettopp her.

Referanser

- Bastiansen, A. Urbanisering, sosiale problemer og sosialt nettverk. *Arbeidsrapport nr. 18*, INAS, 1975.
- Dalgard, O. S. *Bomiljø og psykisk helse*. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.
- Chesler, P. *Women and madness*. New York: Doubleday & Co., 1972.
- Cooperstock, R. A review of women's psychotropic drug use. *Canadian Journal of Psychiatry*, 1979, 24, 29-34.
- Ehrenreich, B. & English, D. *Complaints and disorders: The sexual politics of sickness*. London: Writer and Readers Publishing Cooperative, 1973.

Haussner, C. og Jonsson, B. *Patienter med psykiska problem inom allmänläkarvården*. Psykologiska enheter – Forskningskliniken. Ulleråkers sjukhus, Uppsala, 1982.

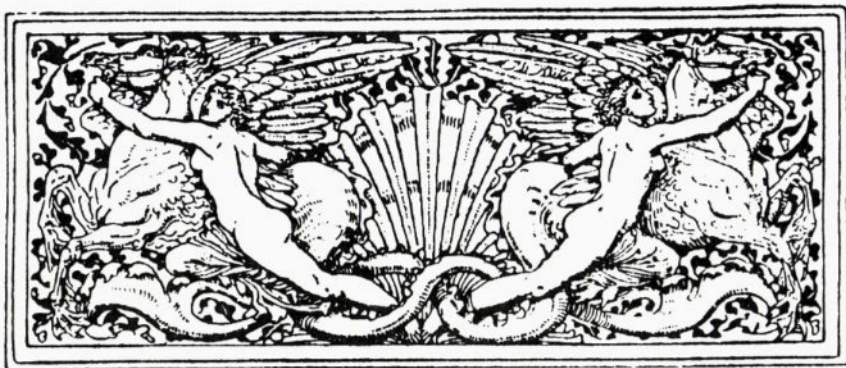
Hällström, T. *Mental Disorder and Sexuality in the Climateric*. Göteborg: Akademiförlaget, 1973.

Heyerdahl, G. B. Ideologi og kvinnesyn. I T. Støren og T. S. Wetlesen (red.): *Kvinnekunnskap*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1976.

Wood, C. Menopausal Myths. *Medical Journal of Australia*, 1979, 1, 496-499.

Øgar, B. *Pasienter i norsk almenpraksis*. En generell undersøkelse fra almenpraksis med spesiell vekt på psykiske og sosiale forhold basert på 13 436 pasientkontakter hos 56 leger. Oslo: Universitetsforlaget, 1977.

Trine Anstorp
Psykiatrisk avd. A
Ullevål sykehus, Oslo

Psykiske reaksjoner hos kvinner og menn i forbindelse med fødsel*

Få foreldre synes forberedt på de forandringene som ofte inntreffer i de seksuelle følelser og vaner i forbindelse med en fødsel. Psykolog Lisbeth Brudal viser i denne artikkelen til en rekke undersøkelser som nettopp tar opp dette ofte tabubelagte temaet. Hun mener at det kan være nyttig å avgrense de psykiske reaksjonene i slike perioder til et eget spesialområde.

Når et barn blir født, omtales det gjerne som en «familiebegivenhet». Det er også vanlig å snakke om en «familieforøkelse» når et nytt barn kommer til. I disse uttrykkene ligger en forståelse av at en fødsel er noe som berører familien som helhet. Med familie mener vi gjerne mor, far, søsken og også besteforeldre. Hvordan reagerer så de ulike familiemedlemmene på en slik familiebegivenhet?

Den forskning som har tatt for seg dette spørsmålet, har i særlig grad fokusert på kvinnens psykiske reaksjoner. Det har vært forholdet mellom mor og barn som har stått i sentrum, mens f.eks. mannens reaksjoner

på det å bli far, i liten grad har vært gjenstand for forskning.

Parallelt med utviklingen av familieterapi som en behandlingsform innenfor psykologi og psykiatri, har det imidlertid i de senere år vokst frem en interesse for å forstå også mannens psykiske reaksjoner i tilknytning til fødsel.

I det følgende vil en del undersøkelser vedrørende kvinners og menns psykiske reaksjoner på fødsel bli referert. Deretter vil et aspekt ved samlivet i paranatalperioden (like før og etter fødselen), nemlig det seksuelle samlivet, bli behandlet nærmere.

* Artikkelen er en bearbeidet versjon av «Familiens psykiske reaksjoner ved en fødsel» i *Medisinsk årsbok 1983*, Munksgaard, København.

Kvinnens psykiske reaksjoner

At kvinnens psykiske tilpasning ved en fødsel kan variere, har vært kjent gjennom tidene. Hippokrates hevdet i sin tid at når en kvinne kom ut av balanse etter en fødsel, skyldtes dette at melken gikk til hodet på henne.

En annen forklaring på kvinners depresjoner, angsttilstander og insuffisiens i tiden omkring en fødsel har vært de hormonelle forandringer som finner sted i kvinnens kropp i denne perioden. Ut fra denne teori er det foretatt undersøkelser som har forsøkt å belyse bl.a. hormonelle forskjeller mellom kvinner med puerperalpsykose (sinnsykdom i forbindelse med fødsel) og nyforløste kvinner i en normalgruppe. Disse undersøkelsene gir ikke grunnlag for å konkludere med at f.eks. en puerperalpsykose kan tilskrives de hormonelle forandringene alene.

En tredje tilnærmingstype har vært å undersøke ulike bakgrunnsvariabler, samt holdning til svangerskap, planlegging av svangerskap osv. som en innfallsvinkel til å forstå psykisk tilpasning hos kvinner i paranatalperioden. Nilsson & Almgren (1970) hevder i sin undersøkelse at de kvinner som allerede hadde hatt psykiske symptomer før svangerskapet i større grad rapporterte symptomer under svangerskapet og i post partum-perioden (de første 6 uker etter fødselen).

Undersøkelsen viser imidlertid at det også synes å være en sammenheng mellom et høyt antall psykiske symptomer under post partum-perioden og faktorer som er direkte forbundet med selve fødselen. Andre viktige faktorer er også kvinnens holdning til egne reproduktive funksjoner, holdning til barnets far og miljømessige forhold i tiden omkring svangerskapet

ifølge Nilsson & Almgren. Forfatterne konkluderer derfor med at data peker i retning av at tilpasningsproblemer i paranatalperioden i mange tilfeller kan tilskrives også andre forhold enn en generell mental ubalanse hos kvinnen før svangerskapet inntrådte.

Lagercrantz (1979) har i en inngående studie av 33 førstegangsfødende kvinner og deres barn beskrevet kvinnes opplevelser og den tidlige tilpasning mellom mor og barn. Undersøkelsen peker bl.a. i retning av at en angstladet, traumatisk og smertefull fødsel kan føre til en følelsesmessig blokkering som kan medføre at kvinnen ikke makter å integrere det nyfødte barnet i sin opplevelsesverden.

Uddenbergs arbeid (1974) retter søke-lyset mot «transmission of reproductive behaviour» hos kvinner. Arbeidet er en torgenerasjonsundersøkelse og omfatter 89 mor-datter-forhold. Et sentralt funn er at døtre til mødre som selv har hatt mange psykiske eller psykosomatiske symptomer i forbindelse med svangerskap og fødsel, synes å få symptomer i den tiden de venter barn eller i tiden etter fødselen.

De fleste undersøkelser som tar opp spørsmålet om årsaker til psykisk avvikende reaksjoner hos kvinner i tilknytning til en fødsel, konkluderer med at spørsmålet langt fra er avklart. Oppgaven med å forstå slike psykiske reaksjoner sammenliknes ofte med et puslespill der det ennå mangler flere brikker for at det skal kunne fremstå et helhetsbilde og full forståelse for kvinners reaksjoner på fødsel.

Mannens psykiske reaksjoner

I den litteratur som tar opp mannens psykiske situasjoner i tilknytning til barnefødsel, blir mannen først og fremst omtalt ut

fra hvilken rolle han spiller for kvinnens psykiske tilstand i svangerskapet, ved fødsel og i tiden etter. At mannens egne psykiske reaksjoner synes å ha vært uten interesse har flere årsaker. Det er særlig to forhold som skal fremheves her.

Det ene er at frem til i dag har mannens spesielle psykologi vært lite utforsket. Mens man har forholdsvis omfattende litteratur som behandler kvinnens psykologi, finnes det ennå få verker som tar opp mannens særegne psykologi på samme måte.

Det andre er at det i medisinsk litteratur særlig har vært de somatiske aspekter ved svangerskap, fødsel og barseltid som har vært omtalt og utforsket. Å få barn har først og fremst vært oppfattet som en kroppslig begivenhet som skjer med kvinner.

Sammen med en ny forståelse også for de psykiske reaksjonene hos kvinner i denne tiden har det vokst fram en parallell interesse for mannens følelser, tanker og opplevelser i paranatalperioden de siste ti-årene.

Antropologen Tylor har studert de såkalte couvade-ritualer (fransk couver – ruge) i forbindelse med menn i paranatalperioden. I enkelte kulturer må f.eks. en vordende far ikke spise kjøtt av bestemte slags dyr, fordi disse dyrenes egenskaper kan bli overført til barnet gjennom faren. I en folkestamme på Guinea ifører mannen seg kvinnens klær før han selv går i fødseng der han imiterer fødselen på sin måte. I andre kulturer igjen legges mannen i barselseng med barnet i armene, mens kvinnen går ut og sanker ved og vann.

Det kan diskuteres om vi i vår kultur har gått for langt den andre veien ved ensidig å definere paranatalperioden og det å få barn som et kvinneområde. En engelsk undersøkelse for noen tiår tilbake tok for seg ulike reaksjoner hos en gruppe vordende fedre i vår kultur. Denne undersøkelsen viser at vordende fedre signifikant oftere enn kontrollgruppen av menn hadde dårli-

gere appetitt, kvalme og brekninger og at de oftere var plaget av tannpine. Disse reaksjonene hos menn går i dag under betegnelsen couvade-syndromet.

Senere undersøkelser (Shereshefsky 1973, Brudal 1983) viser at den måten en mann gjennomlever paranatalperioden på også bestemmes av bl.a. det forhold han har til sin far på samme måte som kvinnens identifiseringsfigur spiller en rolle for hennes opplevelser i denne tiden. Disse undersøkelsene peker i retning av at svangerskapet er en periode hvor også mannens avhengighetsbehov aktiveres.

Andre undersøkelser viser at også menn kan bli psykotiske i tilknytning til fødsel. Dette kommer fram i et arbeid av Retterstøl (1968). Forfatteren påviser her en sammenheng mellom paranoide psykoser hos menn og det faktum at disse mennene skulle bli eller nylig var blitt fedre.

At menn som ikke gjennomlever de omfattende kroppslige forandringer i paranatalperioden viser reaksjoner i denne livsperioden, tyder på at kvinners psykiske reaksjoner omkring en barnefødsel også har en klar forankring i psykiske faktorer.

Denne antakelsen bekreftes av det faktum at adoptivmødre kan ha avvikende psykiske reaksjoner etter at de har fått det adopterte barnet. Undersøkelser viser at også adoptivmødre kan bli psykotiske og kan vise tilsvarende psykotiske reaksjoner i form av insuffisiens (utilstrekkelighetsfølelse), forvirring o.l. som de kvinner som selv har født barn.

Normativ krise

En måte å forstå de psykiske reaksjonene hos familiemedlemmene på i forbindelse med fødsel er å betrakte paranatalperioden som en kriseperiode. I Erikssons utviklingsteori fremheves det at mennesket ut-

vikles gjennom åtte ulike stadier eller det han kaller for «normative utviklingskriser». Disse utviklingsstadiene starter fra fødselen og selve overgangen fra det ene stadiet til det andre, som f.eks. overgangen fra barn til ungdom, representerer en normativ utviklingskrise. Det siste stadiet i denne utviklingen er ifølge Eriksson: foreldreskap eller «den generative krisen». Om utviklingskriser sier Eriksson: Hvert steg er altså en potensiell krise fordi perspektivet forandres radikalt. Ordet krise settes her i en utviklingssammenheng og betegner ikke en truende katastrofe, men et vendepunkt, en kritisk periode av øket sårbarhet og økede muligheter. Den representerer derfor den ontogenetiske kilden til produktiv styrke, men også mulighet for å mislykkes.

Når et menneske befinner seg i en krise, kan dette komme til syne på ulike måter. Særlig fremtredende er at en krisesituasjon påvirker individets *kontaktevne og kontaktform* og de påvirker individets evne til å *kontrollere følelser*. For det tredje vet vi at når mennesker er i en krisesituasjon påvirkes også deres *tenkemåte*. Vanlige logiske resonnementer og rasjonelle overlegninger synes i en periode å komme i bakgrunnen for det som gjerne betegnes som «emosjonell logikk». For det fjerde skal fremheves at mennesker i en krisesituasjon synes å være særlig *mottakelig for hjelp og veiledning*. Sentralt er imidlertid at hjelp og veiledning må sikte seg inn på den spesielle kontaktform, de kontaktbehov, problemer med fødselskontroll og den emosjonelle logikk som kjennetegner mennesker i kriser. Når en nyforløst kvinne f.eks. storgråtende hevder at mannen hennes ikke elsker henne lenger fordi han har glemt å ta med tøflene på barselavdelingen, må dette tas på alvor. Kvinnen må hjelpes her og nå der hun psykologisk sett befinner seg. Eller når en mann erkjenner at han mis-handlet sin kone i svangerskapet, må dette

behandles ut fra kunnskaper om psykiske reaksjonsmåter i en krisesituasjon.

Det seksuelle samlivet

Flere undersøkelser peker i retning av at det seksuelle samlivet er særlig sårbart i paranatalperioden. En undersøkelse av Nilsson & Almgren tar opp spørsmålet om kvinners seksuelle reaksjoner etter en fødsel sammenliknet med reaksjoner før fødselen. Resultatene er gjengitt i tabellen nedenfor.

Seksuell tilfredsstillelse post partum sammenliknet med tiden før svangerskap

Bedre	Ingen forskjell	Dårligere
11,8%	48,7%	35,5%

Undersøkelsen ble foretatt et halvt år etter fødselen. Som det fremgår av tabellen opplever ca. 12% at seksuallivet er blitt bedre etter fødselen, ca. 49% oppgir ingen forskjell, mens vel 35% sier at det seksuelle samlivet er blitt dårligere etter fødselen.

At de seksuelle følelsene kan variere i paranatalperioden viser også en undersøkelse av Masters & Johnson. Her fremkommer det at kvinner har mindre behov for seksuelt samliv i første og tredje trimester (først og siste tre måneder av svangerskapet) og at 50% hadde liten interesse for seksuelt samliv 3 måneder etter at barnet var født.

En norsk undersøkelse som tar opp også menns seksuelle reaksjoner i paranatalperioden (Brudal 1983) viser at mens en tredjedel av kvinnene oppgir at det å føde barn har påvirket deres seksuelle følelser i negativ retning ett år etter fødselen, har mennene ikke samme negative erfaringer. Den samme undersøkelsen viser imidlertid at også menn kan reagere negativt seksuelt i svangerskapstiden i form av impotens og

tilbaketrekning. Arbeidet viser at det seksuelle samlivet kan være konfliktskapende mellom ektefellene i denne perioden.

En undersøkelse av Hartmann & Nicolay (1966) tar spesielt opp menns seksuelle reaksjoner i paranatalperioden og fokuserer på seksuelt avvikende atferd hos vordende fedre. Denne undersøkelsen viser bl.a. følgende: Av en større gruppe menn arrestert for asosialt avvikende atferd er gruppen vordende fedre signifikant oftere enn kontrollgruppen arrestert for seksuelle forseelser (blotting, pedofili, voldtekt, forsøk på voldtekt, homoseksuell atferd o.l.). Undersøkelsen antyder at seksuelle avvik forekommer hyppigere hos menn som venter sitt første barn enn hos menn som er fedre fra før. Forfatterne konkluderer med at det dreier seg om en krisereaksjon hos en gruppe menn som generelt er preget av lav impuls kontroll.

I en undersøkelse fra 1975 ser Green nærmere på årsaken til seksualproblemer hos kvinner i paranatalperioden. Arbeidet viser ingen sammenheng mellom seksualproblemer i paranatalperioden og f.eks. alder, ekteskapets lengde, boforhold osv.

Konklusjon

En familieførøkelse kan betraktes som en utviklingskrise som berører såvel foreldre som de øvrige familiemedlemmene. Årsaker til tilpasningsproblemer til foreldrerollen hos såvel kvinner som menn er ikke avklart. Undersøkelser peker i retning av at det inntreffer forandringer i de seksuelle følelsene og de seksuelle vanene i paranatalperioden. Forandringene gjelder såvel kvinner som menn. Få foreldre synes å være forberedt på slike forandringer. Forholdet mellom fødsel og seksualitet synes å være tabubelagt. Alt i alt viser undersøkelser at svangerskap, fødsel og tiden etter

berører et vidt spekter av menneskets psykologi. Disse mangfoldige og sentrale behov og reaksjoner har vært lite påaktet. Sett ut fra en terapeutisk, forskningsmessig og forebyggende synsvinkel kan det være fruktbart å avgrense de psykiske reaksjoner i forbindelse med fødsel til et eget område. Som betegnelse på dette spesialområdet foreslås *Tokologi* (gr. tokos – å føde, å bli født). En tilsvarende betegnelse eksisterer når det gjelder psykiske behov og reaksjoner i tilknytning til døden (thanatologi).

Referanser

- Brudal, L. (1982) Å få barn. Fødselspsykologi for foreldre, 4. ed., Aschehoug, Oslo.
- Brudal, L. (1983) Fødselens psykologi. Aschehoug, Oslo.
- Green, R. (1975) Human sexuality. The Williams & Wilkins Co., Baltimore.
- Hartmann, A. A., Nicolay, R. C. (1966) Sexually deviant behavior in expectant fathers. *Journal of Abnormal Psychology*, LXXI, s. 232-234.
- Lagercrantz, E. (1979) Försteföderskan och hennes barn. Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Nilsson, Å. & Almgren, P. E. (1970) Paranatal emotional adjustment. A prospective investigation of 165 women, *Acta Psychiat. Scand.*, Suppl. 220.
- Retterstøl, N. (1968) Paranoid psychoses associated with impending or newly established fatherhood. *Acta Psychiat. Scand.*, 44, 51-61.
- Shereshefsky, P. M. (1973) Psychological Aspects of a First Pregnancy and Early Postnatal Adaptation, Raven press, New York.
- Uddenberg, N. (1974) Reproductive adaptation in mother and daughter. A study of personality development and adaptation to motherhood, *Acta Psychiat. Scand.*, suppl. 254.

Lisbeth Brudal
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo

NB!

Lisbeth Brudal har laget fem videofilmer om psykiske problemer i paranatalperioden. Filmene vil bli nærmere omtalt i neste nr. av *Nytt om kvinneforskning*.

Amming og medikamenter

Ammende kvinner advares generelt mot bruk av legemidler, og mange kvinner som er avhengige av legemidler advares mot å amme. Stipendiat Ingrid Matheson etterlyser skikkelig dokumentasjon av legemidlers overgang i morsmelk og eventuelle skadevirkninger for diebarnet. I dag kan det være mange spedbarn som fratas morsmelkas infeksjonsbeskyttelse og riktige sammensatte ernæring på grunn av manglende kunnskap om disse forholdene. Og ammende kvinner utsettes for unødige plager som følge av manglende medikamentbruk for å beskytte barnet.*

Vi er mange som har ammet våre barn uten tanke for at de legemidlene vi tok kunne overføres til barnet via morsmelken. På den annen side er det mange mødre som på svært tynt grunnlag blir advart mot amming når de bruker et medikament.

Som nybakt mor på barselavdeling har jeg selv opplevd hvor lite man vet om hvorvidt de tablettene som deles ut, går i melken. Spør du, så viser det seg at legemidler hvor ingen opplysninger finnes om konsentrasjonen i morsmelk, anbefales som trygge, mens de som er påvist å gi lave konsentrasjoner i morsmelk, ikke brukes, fordi disse «går over» i melken.

Denne mangel på kunnskap er reell, det fantes inntil for få år siden nesten ingen systematiske studier av legemidler i morsmelk. De fleste slutninger som var gjort var på grunnlag av enkeltkasus, eller studier på geiter og kyr (1).

Jeg vil tro at det er særlig tre grunner til at forskningsinnsatsen har vært liten. 1. Siden det er et spesifikt kvinneområde er sannsynligheten stor for at mannlige forskere mener temaet er uinteressant. 2. Det har vært forholdsvis enkelt å fraråde amming hvis man var i tvil, fordi det finnes alternative ernæringsmidler for spedbarn. 3. Det er forbundet med praktiske og etiske

* Ingrid Matheson er leder for prosjektet «Amming og medikamenter. En epidemiologisk og farmakokinetisk studie».

vanskeligheter å gjennomføre studier på ammende mødre.

Innen veterinærmedisinen har man imidlertid hatt en økonomisk motivasjon for denne type forskning, og det har vært av stor betydning å komme frem til effektive legemidler som utskilles raskt og i liten grad. En avhandling fra København i 1966 (2) har vært banebrytende i så måte.

Antall utførte studier av legemidlers overgang i morsmelk må nok også ses i sammenheng med ammingens skiftende popularitet. Fram til ca. 1950 ble det ansett som viktig å amme. I perioden 1950–70 skjedde det imidlertid en drastisk nedgang i ammehyppigheten. I Oslo sank den f.eks. ved 3 måneder fra hele 80% til 25%. Samme observasjoner er gjort i København og i Sverige (3). Fra før 1950 kan det synes som om tyske leger var svært opptatt av hvordan barnet kunne påvirkes av fremmede stoffer i morsmelk, og det kom bl.a. «skremmende» rapporter om diaré hos spedbarn hvis mødre tok avføringsmidler (antrakinonderivater) og brekninger hvis moren fikk medikamenter mot migrene, sekalealkaloider (ergotamin). Disse arbeidene er senere hverken avkreftet eller bekreftet, men siteres hyppig.

Etter 1970 har ammingens utbredelse steget i takt med den grønne bølge. I dag er ammehyppigheten, fremdeles etter 3 måneder, godt oppe i 70% i enkelte distrikter i Norge (4). I England og USA, land som har frembrakt en stor del av morsmelkstudier på legemidler, er hyppigheten noe lavere, men fremdeles er den på vei oppover. I Norge var det i 1968 og 1979 over 90% av kvinnene som ammet ved utskrivning fra barselavdelinger i henholdsvis Tønsberg og Oslo (5, 6). Det tallet er det vel vanskelig å øke ytterligere. Ammerelaterte forskningsoppgaver har også vært økende i Norge.

Problemstilling

De fleste avhandlinger er svært problemorienterte. De kartlegger et problem eller viser sammenhengen mellom flere problem. Dess flere og større problemer, jo lettere å få prosjektstøtte, synes oppskriften å være.

Dette prosjektet har også rettet oppmerksomheten mot flere problemer, nemlig det faktum at spedbarn for det første blir utsatt for legemidler de ikke trenger, og for det andre at det er uklart i hvilket omfang det skjer. Disse legemidlene må barnets organisme kvitte seg med. For mange legemidler vet vi ikke nok om hvordan utskillelsen foregår, vi vet bare at spedbarnets lever og nyrer ikke har samme kapasitet som voksne.

For hvilke typer legemidler og i hvilke situasjoner er barna mest utsatt? Finnes det måter å dosere det aktuelle legemiddelet på, eller spesielle ammetidspunkter som kan brukes for å minske eventuelle virkninger på barnet?

Problemets andre ytterlighet er de barn som blir unndratt den morsmelk (les: infeksjonsbeskyttelse og riktig sammensatt ernæring) de burde hatt, fordi moren bruker medisiner og legenes muligheter til å skaffe seg adekvate data om legemidlers overgang i morsmelk er svært dårlige. Verdens helseorganisasjon har nå satt i gang et arbeid via en ekspertgruppe som skal samle all litteratur om legemidler i morsmelk og bearbeide det i en internasjonal håndbok for leger og annet helsepersonell. Jeg er med i denne gruppen.

Et av målene med prosjektet er å kartlegge for aktuelle legemidler hvilke mengder barnet inntar gjennom morsmelken. For mange stoffer vil disse mengdene være ørsmå og kanskje uten betydning for barnet, spesielt hvis man veier det mot den infeksjonsbeskyttelse som morsmelken

gir. Amming ble f.eks. inntil nylig ikke anbefalt i forbindelse med legemiddelet warfarin, som er et blodfortynnende middel som brukes bl.a. ved truende trombose (blodpropp) etter en fødsel. Et annet stoff, propyltiouracil, som brukes mot for høyt stoffskifte, ble det likeledes advart mot ved amming. De analysemetodene som man før brukte var ikke spesifikke for den aktive substans og skilte ikke mellom aktive og inaktive metabolitter (stoffskifteprodukter). Når disse forsøkene er blitt gjentatt ved nyere gasskromatografiske metoder, har utskillelsen vist seg å være uten betydning.

Den farmakokinetiske del av prosjektet (tidsstudier av legemidlers opptak, fordeling og utskillelse) omfatter også hvilke faktorer som har betydning for legemidlers overgang gjennom fettmembranen (membran – tynn hinne) som skiller blod og melk: legemidlets fettløselighet, binding til plasma-proteiner og fordeling i blod og andre kroppsvæsker. Alkaliske (basiske) stoffer diffunderer (spres, blandes) lettere til den svakt sure morsmelken enn sure stoffer. Små molekyler er ikke avhengige av membrandiffusjon, da de transporteres gjennom vannfylte porer. Når morsmelkens sammensetning varierer vil da legemiddelovergangen variere? Hvordan varierer legemiddelkonsentrasjonen gjennom et brystmåltid?

På dyr er det vist forskjell mellom den magre melken som kommer først, og den fete melken til sist, når det gjelder innhold av fettløselige legemidler.

Blodets pH (surhetsgrad) er fast og varierer lite fra verdien 7.35 hos friske. Melkens bufferkapasitet er mye dårligere, og det kan tenkes at pH varierer med tid på døgnet og laktasjonsstadium (stadium i ammeperioden, de måneder en ammer barnet), slik fett gjør. Dette kan igjen ha betydning for overgangen.

Når legemidler kommer inn i blodbanen

er de ofte bundet til proteiner som finnes i blodets plasma. Det foreligger allikevel en likevekt mellom det som er bundet og det som er fritt. Legemidler som passerer fra blod til melkekjertel, kan bli bundet til melkeproteiner og også til fettkulene som melkeemulsjonen består av. I hvor stor grad slike variabler har betydning er det viktig å undersøke for å kunne si noe generelt om legemidlers overgang til melk.

Den andre del av prosjektet vil være å kartlegge legemiddelbruken hos ammende kvinner på forskjellige nivå. Som barselavdelingens medikamentrutiner, barselkvinnens inntak av medikamenter den første uken, og den ammende mors (og hennes barns) legemiddelforbruk de neste månedene frem til 6 måneder. Det er naturlig først å begynne med barselavdelingene hvor forbruket av medisiner til dels er stort de første par dagene etter fødselen. De vanligste plager som krever medikamentell behandling hos barselkvinner er smerter (sårsmarter og etterrier), søvnvansker og forstoppelse. Barnet får den proteinrike colostrum (råmelk) de første dagene, og det dreier seg om svært små mengder slik at den tilførte legemiddelmengden i denne del av melken er ubetydelig. Tredje dag etter fødselen begynner moren å produsere mer melk og barnet vil innta fra 80 til 200 ml melk. Fra denne dag kan man begynne å beregne hvilken andel av morens dose som barnet får gjennom melken.

Jeg har valgt å kartlegge medikamentrutinene på alle barselavdelingene i Norge på grunnlag av spørreskjema sendt til overjordmor (med kopi til avdelingens overlege og sykehusets farmasøyt). Hvilke typer medikamenter som brukes først og fremst ved smerter, søvnvansker, forstoppelse og infeksjoner har gitt et bilde av hvor hensiktsmessig disse medikamentene er i en ammesituasjon. Hvor mange avdelinger har og bruker en liste over legemidler som bør unngås eller kan anbefales til am-

mende. Også noen av kostrutinene (fiberkost og kaffe) var det naturlig å se i sammenheng med morens inntak av avførings- og sovemidler.

Det var kanskje et overraskende bifunn at nesten halvparten av barselavdelingene unngikk å gi sine pasienter grønnsaker som kål, erter og løk. Selv om det aldri er blitt vitenskapelig bevist, er det alminnelig antatt at disse matsortene fremkaller kolikk i spedbarnet.

For å undersøke den enkelte barselkvinnens medisinformbruk har jeg gått tilbake til sykehusjournaler ved fem store sykehus. Der har jeg med sykehusets tillatelse sett på 10% av dem som fødte i 1980. Ved å sammenholde opplysninger fra fødejournalen med medisinkortet kan man undersøke om det f.eks. er sammenheng mellom bruk av smertestillende midler, type bedøvelse og forløsning, eller sammenheng mellom antall fødsler og medisinformbruk. Hvor stor andel av mødrene får sovemedisin, og i hvor store doser? Hvor stor andel av mødrene tar ingen medikamenter på barselavdelingen? («Du skal føde ditt barn med smerte.») Er det geografiske forskjeller i legemiddelforbruket her, som vist i andre undersøkelser? Denne undersøkelsen kan også gi svar på hvor mange barn som får bare morsmelk/morsmelk + tillegg ved utskrivning fra sykehus.

Når moren kommer hjem og blir overlatt til seg selv, må hun selv ta ansvaret for det hun spiser både av mat og tabletter. Ammingen går ikke så greit som på sykehuset. Barnet er våkent om natten og sover om dagen. Morens engstelse smitter over på barnet. Hennes søvnunderskudd blir etter hvert stort og hodepinen verker. I tillegg er brystvortene så såre at smerten iler gjennom kroppen hver gang barnet legges til. Det er ikke meningen å overdrive, men noen mødre vil nok kjenne seg igjen i denne beskrivelsen. Hvordan løser moren disse plagene, medikamentelt eller på annen

måte?

Dette er basis for den neste undersøkelsen som skal ta for seg et utvalg tilsvarende 10% (500) av dem som føder i Oslo pr. år (ca. 5000). De som føder i et bestemt tidsrom vil bli intervjuet etter 3 og 6 måneder om sin bruk av legemidler mot vanlige plager som f.eks. forkjølelse, hodepine, allergi, søvnproblemer o.l., samt spesielle plager som såre brystvorter, brystsprenge og hemorroider. De vil også bli spurt om faste medikamenter (p-piller osv.), amming og ammeproblemer. I tillegg håper man å få en oversikt over forbruk av kaffe, sigaretter, øl og vin. Barnets bruk av legemidler vil også bli kartlagt, eksempelvis antibiotika, kolikkmedisin og sovemedisin.

Avsluttende tanker

Med legemidler tenker man nesten automatisk på bivirkninger, fosterskader, avhengighet og trafikkfare. Ikke minst har massemedias omtale av legemidler bidratt til å aksentuere disse. Det glemmes nesten at legemidler av og til er nødvendige for å holde en sykdom i sjakk. Mødrene vil gjerne gi sine barn morsmelk såfremt de kan få en viss sikkerhet for at de ikke påfører barnet skader.

Etter thalidomid-katastrofen i begynnelsen av 1960-årene er de fleste svangre kvinner blitt aktpågivende når det gjelder å ta medisiner, og denne holdningen gjør seg trolig også gjeldende i ammeperioden. Vi har bare ingen undersøkelser som belyser dette. Mange mødre er kanskje unødige skremte og aksepterer stor grad av plager fremfor å svelge en tablett. I flere oversiktsartikler fra 1960- og 70-årene om amming og medikamenter, advares det mot en rekke stoffer som sies å kunne påvirke barnet. Hvis man ser nærmere på disse artiklene og undersøker hvilken dokumentasjon

som ligger til grunn, er de ofte basert på én kasuistikk (ett tilfelle). Enkelte av dem beskriver uspesifikke symptomer som diaré, irritabilitet, kolikk, døsighet hos barnet. Siden moren samtidig har inntatt eller bruker et medikament blir *det* gitt som forklaring på barnets oppførsel.

Det trengs en skikkelig dokumentasjon av de legemidler som er antatt å gi bivirkninger, og en sjelden gang forgiftningssymptomer via morsmelk, slik at mange bastante utsagn kan modifiseres. Mytene gjelder ikke bare legemidler, men som nevnt også morens kost der moren advares mot å spise kål, løk, erter og druer. I tillegg advares det mot appelsiner, jordbær og skalldyr som skulle gjelde allergisk disponerte barn som lett kan reagere med utslett. Hva som gir kolikk og hva som gir utslett, er ikke lett for den enkelte å holde rede på. Mange unngår å spise noe av dette.

Vi mødre har så mange skyldfølelser og er særdeles flinke til å bekymre oss. Eksemplene er mangfoldige: Babyen spiser enten for mye eller for lite, aldri passe, den sover enten for mye eller for lite, aldri

passe, og har enten for mye eller for lite klær. Derfor er det viktig ikke å skape skyldfølelse vis-a-vis legemidler som kanskje viser seg å være helt trygge å bruke av den ammende moren.

Referanser

1. Wilson, J. Drug excretion in Human Breast Milk. Clin. Pharmacokin 1980; 5: 1-66.
2. Rasmussen, F. Studies on the mammary excretion and absorption of drugs. Thesis. C. F. Mortensen, København 1966.
3. Helsing, E. Infant feeding practices in Northern Europe. In Breast feeding and health. Second printing. UNICEF 1981.
4. Rom, A. K. Ammefrekvens i Tromsø. Tidsskr Nor Lægeforen 1981; 101: 1507-11.
5. Kåss, A. Diegivningsevnen hos nåtidens mødre. Tidsskr Nor Lægeforen 1968; 88: 939-42.
6. Meberg et al. High potential for breast feeding among mothers giving birth to pre-term infants. Acta Pædiatr Scand 1982; 71: 661-2.

Ingrid Matheson
 Institutt for farmakoterapi
 Universitetet i Oslo

Forskningsprogram i kvinnepsykologi

Sekretariatets nye forskningsleder er psykolog Hanne Haavind. I denne artikkelen forteller hun hvordan hun har tenkt å legge opp arbeidet i stillingen.

Jeg har nettopp begynt å arbeide som forskningsleder i NAVFs sekretariat for kvinneforskning. De fleste av *Nytt om kvinneforskning* lesere vil vite at det var Helga Maria Hernes som hadde dette spesielle engasjementet som skulle følge sekretariatsperioden frem til og med 1985. Hun benyttet størstedelen av sin arbeidskapasitet til å redigere bokserien «Kvinnens levkår og livsløp». Nå har hun begynt i ny stilling ved Institutt for samfunnsforskning i Oslo, men kommer likevel til å fullføre arbeidet som serieredaktør. Da jeg overtok 1. mars, kom jeg derfor til et tomt skrivebord, men likevel ikke uten planer for hva jeg vil gjøre i 1984 og 1985.

Arbeidet i sekretariatet og mangfoldet av prosjekter i norsk samfunnsvitenskapelig kvinneforskning, kjenner jeg ganske godt fra før. Mange enkeltpersoner og grupper er godt i gang og trenger ingen forsknings-«leder». Spennvidden, for ikke å snakke om dybden, går langt utover min kompetanse. Selvfølgelig stiller jeg meg til disposisjon for foredrag og diskusjonsinnledninger om forskningspolitiske temaer sett i et kvinneperspektiv. Likeledes deltar jeg gjerne i debatten om hvor norsk kvinneforskning går. I den forbindelse bør vi utveksle vitenskapsteoretiske synspunkter så

vel som oppfatninger om formidling og politikk. Men jeg har også et behov for å gå i dybden på et mer avgrenset fagfelt – sammen med noen andre. Dette feltet har jeg plassert i grenselandet mellom samfunnsvitenskap og medisin. Selvsagt fordi det er der mitt eget fag, psykologien, kan sies å befinne seg, men også fordi jeg tror psykiatrisk, sosialmedisinsk og almenmedisinsk kvinneforskning kan styrkes ved en teoretisk allianse med det samfunnsvitenskapelige.

I løpet av de siste ti år er samfunnsvitenskapelig kvinneforskning utviklet som et uformelt nettverk for samarbeid på tvers av forskningsinstitusjoner og faggrenser. Disse nettverkene for faglig stimulans i form av oppmuntring og kritikk er etter hvert blitt selvberende. Med det mener jeg at de består av grupperinger av velkvalifiserte forskere med løpende prosjekter. Når fremtidsutsiktene for denne forskningen er usikker, skyldes det hverken mangel på kompetanse eller motivasjon hos forskerne. Det er arbeidsplasser og skikkelige muligheter for forskningsfinansiering som er mangelvare. Serien «Kvinnens levkår og livsløp» viser hvor langt det faglige fellesskap har brakt oss når det gjelder arbeidslivsforskning, arbeidsmarkedsforskning,

forskning om kvinners omsorgsarbeid, samt deres stilling i lokalsamfunn og nabolag. Lovende takter ser vi allerede når det gjelder forskning om kvinner som beslutningsfattere og gjenstand for andres beslutninger. Det samme gjelder for kvinners plass i og forhold til den teknologiske utviklingen. Også kvinneretten har mer omfattende perspektiver og et større materiale enn de har forskerårsverk til disposisjon. Men jeg savner forskning som tar opp kvinners personlige utvikling som individer. Riktignok kommer boka *Kvinne(p)syke* ganske snart i bokserien. En gruppe kvinner med erfaring fra psykologisk forskning og praksis har her på forskjellige måter behandlet forholdet mellom hvordan kvinner forstår seg selv og hvordan de blir forstått i psykologisk teori. Initiativet til boka kom nettopp fordi sentrale spørsmål av betydning for kvinners personlighetsutvikling ellers var ganske fraværende i bokserien.

Den faglige utfordringen i dag når det gjelder forståelsen av kvinners personlige utvikling, er ikke først og fremst å kritisere sløv vanetenkning og innebygde fordommer i eksisterende psykologiske teorier om kvinner. Dette viktige oppgjøret er allerede tatt i amerikansk og vesteuropeisk feministisk psykologi i løpet av 70-årene. Det er ikke nødvendig å repetere dette i Norge. Den faglige utfordring nå i 80-årene er snarere å beskrive og forstå hvilken betydning det forrige tiårets sosiale og ideologiske endringer har fått for kvinners selvforståelse og utviklingsmål.

Vi lever i et samfunn hvor kjønnsforskjeller ikke lenger betraktes som et selvfølgelig og legitimt uttrykk for en sosial orden. Vi beveger oss bort fra et samfunn med institusjonalisert kjønnssegregering og omfattende roller basert på kjønn. I stedet er vi i ferd med å få integrering mellom kjønnene som det nye ideal i praktisk talt alle sosiale institusjoner. Det medfører at et

større spekter av roller i prinsippet skal kunne utformes av personer av begge kjønn. Kjønn blir tilsynelatende mindre betydningsfullt, samtidig som kvinners underordning ikke bare overlever, men antar nye former. Dette følger av at kjønn er blitt en indirekte tolkningsramme for hvordan menns og kvinners handlinger vurderes. Kvinner vurderes etter hvordan de forholder seg til menn og vice versa, og den underliggende invarians i disse tolkninger er at femininitet er en av flere mulige former for underordning, mens maskulinitet er en av flere mulige former for dominans. En slik tolkningsramme gjøres ikke alltid og nødvendigvis relevant, men siden eksplisitt referanse til kjønn kan mangle helt, blir betydningen av kjønn mer tvetydig og usynlig. Mange forstår ikke hvorfor likhetsidealene ikke realiseres, og noen lurar på om det kan være noe i kvinnene selv som ikke «vil» sosial endring.

I denne sammenheng blir det en faglig utfordring å analysere hvordan kvinner i alle livsfaser står overfor nye utviklingskrav og utviklingsmål. Disse er det heller ikke alltid lett å sette ord på for den enkelte. Kvinnenes egne opplevelser og deres selvforståelse må analyseres som en subjektiv bearbeiding av de endrete sosiale betingelser for kvinner. Rent empirisk mangler vi kjennskap til en rekke viktige forhold i kvinners privatliv, forhold som åpenbart må være av betydning for deres personlige utvikling. Men like meget mangler vi teoretisk integrasjon i form av en mer overordnet analyse av hvordan kvinner og menn utvikler seg i forhold til hverandre og bearbeider viktige sosiale betingelser i samspillet med hverandre. En slik analyse må bevege seg bort fra den tradisjonelle letingen etter personlighetsforskjeller og til en forståelse av hvordan kvinner og menn *relaterer seg til hverandre og bekrefter hverandres identitet* på negative eller positive måter. Begrepene *makt* og *avhengig-*

het vil bli sentrale. Det er manglende teoretisk integrasjon mellom på den ene side sosiale fenomener av betydning for kvinner slik disse fenomener beskrives som ledd i en sosial struktur, og på den andre side sosiale fenomener slik de bearbeides av den enkelte kvinne til hennes personlige tilpasningsstrategi.

En teoretisk interesse for å forstå kvinners utviklingsmuligheter i et samfunn preget av forandring i kvinners situasjon kan følges i empiriske prosjekter på flere forskjellige måter. En strategisk innfallsvinkel vil være å studere kvinner som selv ønsker å skape eller som gjennomlever en forandring i sitt eget liv.

Dette kan skje ved et nettverk av prosjekter som studerer kvinner som søker hjelp til forandring. En sammenlignende analyse av forskjelligartede klientsituasjoner kan fokusere på sosialisering og utvikling i voksne kvinners liv. Forandringsønskene vil komme tydelig til uttrykk, mens selve innholdet i ønskene kan variere mellom de grupper av kvinner som studeres i de forskjellige prosjektene.

I vårt samfunn er det slik at kvinner i større grad enn menn går veien om å være klienter for å forandre sitt personlige liv. Det ser ut til at veien om relativt større avhengighet for å oppnå større selvstendighet og utvidete muligheter ikke er noen umulig tanke for moderne kvinner. Men det kan også tenkes at «klientifiseringen» av deres utviklingsbehov innskrenker snarere enn utvider mulige løsninger. Strategisk har også klientsituasjonen den fordel at de kan analyseres som et samspill mellom en forandringsagent og den som prøver å forandre seg. Dessuten er det situasjoner som det er mulig å få tilgang til, samtidig som informasjonsinnhenting og bearbeiding av opplevelser har et reelt formål for kvinnen selv.

Så langt jeg har oversikt over finnes det allerede en del prosjekter som studerer

kvinner som klienter i forskjellige typer behandlings- og rådgivningssituasjoner. Det er disse, pluss eventuelle nye, som jeg gjerne vil bidra til å binde sammen og øke avkastningen fra i de kommende årene.

Knappe to år er selvfølgelig kort tid for et såpass ambisiøst program. Forsøket vil derfor bestå i å sette i gang forsknings-samarbeid i et nettverk som kan bli selv-bærende. Dette kan skje ved hjelp av faglige møter og seminarer, utveksling av skriftlig materiale, veiledningsvirksomhet, samt tilrettelegging og strukturering for publisering individuelt eller i grupper.

Flere av de prosjektene som tar opp hvordan og hvorfor kvinner presenterer sitt behov for hjelp og sine ønsker om forandring, er også opptatt av hvordan kvinnene møtes av hjelpeapparatet. Ved å sammenligne flere forskjellige typer klientsituasjoner blir det større muligheter for å studere hva slags åpenbar og hva slags indirekte oppfatning om kvinners utviklingsmuligheter behandlere og rådgivere er preget av. Analysen vil være rettet mot hvordan kjønn blir tolkningsramme for hvordan kvinnenes atferd blir forstått, samtidig som normene til rollen som hjelptrengende er tilsynelatende kjønnsnøytral. Dette skulle igjen gi grunnlag for analyser av forholdet mellom selvsopplevelse hos kvinnene, den forståelse de møtes med fra andre, og de begrensninger og muligheter for individuell forandring og utvikling som de derved har.

Hvilke typer klientsituasjoner som kan bli belyst gjennom et nettverk av samarbeidende prosjekter avhenger selvfølgelig av hvilke forskere som kan tenke seg å være med. Jeg vil imidlertid lodde interessen i flere retninger. En retning er studier av kvinner som blir klienter gjennom en akutt krise som fører til innleggelse i psykiatrisk sykehus. Eller det kan være kvinner som selv søker poliklinisk behandling i en vanskelig livssituasjon som de tilsynelatende mestrer, men med store omkostninger. En

annen retning vil være prosjekter som studerer klienter i grenseområdet mellom sosialvesenet og helsevesenet, slik som prostituerte, stoffmisbrukere og alkoholmisbrukere. Det er også ønskelig å inkludere studier av kvinner som søker hjelp til forandring, men som oftest opplever at de ikke får det, slik som f.eks. kvinner som blir mishandlet. En tredje retning er sosial- og trygdeklienter i forhold til forskjellige typer økonomiske stønader, f.eks. kvinner som vil skilles, enslige mødre, eller kvinner som er uten arbeid og faller utenfor ordinære ordninger med arbeidsledighetstrygd o.l. En fjerde retning er studier av kvinner som søker almenpraktiserende lege for den type problemer som blir forstått og kategorisert som «ubestemte plager». Andre aktuelle grupper som søker medisinsk hjelp kan være kvinner som søker fertilitetstutredning, brystkreftopererte osv. Det er også grunn til å ta med livsproblemer som er utbredte blant kvinner og som ytrer seg på måter som lett blir banalisert og oversett, slik som f.eks. kvinner med overvektsproblemer og som deltar i slankeklubber.

En serie studier av kvinner som klienter kan lett gi opphav til overveldende forestillinger om kvinners elendighet. Dette prosjektsamarbeidet tar tvert imot sikte på å analysere kvinners utviklingsmuligheter. Kvinnene søker hjelp og øker midlertidig sin avhengighet av andre nettopp for å oppnå individuell forandring. «Elendigheten» er strategisk valgt fordi den påkaller forandringsønsker og avklarer forandringsmuligheter, såvel som begrensninger i samspillet mellom klienten og forandringsagenten, og i samspillet mellom kvinnen og hennes øvrige omgivelser.

Jeg tenker meg at de samarbeidende prosjekter også kan ha sine spesielle formål og problemstillinger som ikke nødvendigvis deles av alle. F.eks. kan medisinske prosjekter med et klinisk formål levere et bi-

drag til helsetjenesteforskningen samtidig som det empiriske materialet kan belyse hvordan kvinner avviser eller benytter seg av utfordringer til utvikling.

Mangfoldet av personlighetsstrategier vil bli beskrevet ved det totale empiriske materialet. En sammenlignende analyse kan bedre se dette som svar på objektive betingelser i kvinners liv. Jeg har selv de siste par årene forsøkt å arbeide med modeller og begreper som kan være brukbare til å analysere avhengighet og underordning i et variert empirisk materiale (Haa-vind, 1977, 1980, 1982 ab.). Også andre skandinaviske og norske psykologer har i de aller siste årene levert teoretiske analyser av kvinners sosialisering, analyser som jeg finner spennende og utfordrende (Larsen, 1981; Ødegård, 1982; Ethelberg, 1983; Bengtsson, 1983). Disse arbeidene nærmest «roper» på empirisk konkretisering og utprøving. Min forhåpning er at de kan virke stimulerende på andre, på samme måte som de har gjort på meg.

Denne orienteringen i *Nytt om kvinneforskning* er et forsøk på å lodde interessen for et prosjektsamarbeide. Jeg vil gjerne ha henvendelser fra forskere som er i gang med prosjekter som de tror kan inngå i et slikt samarbeide, og også fra forskere som kan tenke seg å lage prosjektplaner og arbeide for finansiering o.l. Jeg regner med at vi kan ha en faglig samling tidlig på høsten, men vil helst ha kontakt med interesserte umiddelbart.

Referanser:

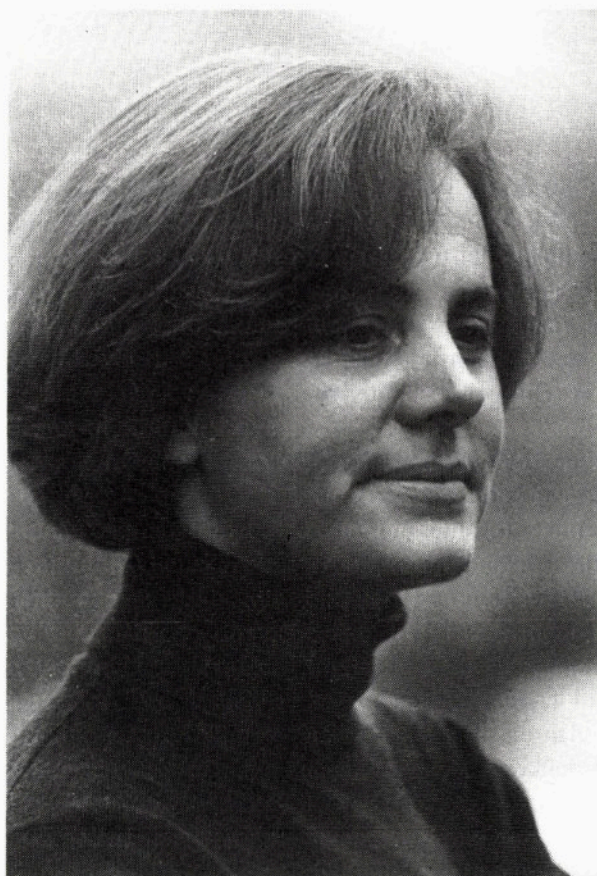
Bengtsson, Margot: Föräldraidentifikation hos kvinnliga naturvetare och humanister – utvecklingspsykologiska, differentiella och socialpsykologiska aspekter. Doctorsavhandling i psykologi, Institutionen för tillämpad psykologi, Lunds universitet, 1983.

Ethelberg, Eva: *Kvindelighedens motsigelse - om kvinders personlighedsstrategier overfor mand-*

- lig dominans*. København: Antropos, 1983.
- Haavind, Hanne: Den usynlige makten. *Kjerring-Råd*, 1977, 2 (3), 14-21.
- Haavind, Hanne: Kvinnelighet og frigjøring. I *Teori og metode i kvinneforskningen*. Arbeidsnotat nr. 2. NAVFs sekretariat for kvinneforskning, 1980.
- Haavind, Hanne: Premisser for personlige forhold mellom kvinner. I Harriet Holter (red.): *Kvinner i fellesskap*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982 (a)
- Haavind, Hanne: Makt og kjærlighet i ekteskapet. I Runa Haukaa, Marit Hoel og Hanne Haavind (red.): *Kvinneforskning: Bidrag til samfunns-teori*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982 (b).

- Larsen, Eva Britt: Kjønnforskjeller i depresjon. En drøfting av «Lært hjelpeløshet»-modellen i tilknytning til epidemiologiske funn og studier av attribueringsstil og sosialisering av mestringsrelatert adferd hos kvinner og menn. Hovedoppgave i psykologi: Universitetet i Oslo, 1981.
- Ødegård, Tone: Mental helse sett i forhold til kvinners livstilpasning. Hovedoppgave i psykologi. Universitetet i Bergen, 1982.

Hanne Haavind
NAVFs sekretariat for kvinneforskning

Hanne Haavind. (Foto: Åsmund Lindal, Oslo.)

BØKER

Kvinnliga författare

Ved Kari Vogt

Boken *Kvinnliga författare. Kvinnornas litteraturhistoria från antiken til våra dagar* vakte oppmerksomhet og fikk bred pressedekning i Sverige da den kom høsten 1983. Med god grunn: Verket er det første i sitt slag, og gir, som tittelen antyder, en samlet oversikt over europeisk kvinnelitteratur.

Med sine nærmere 500 sider er *Kvinnliga författare* blitt en omfangsrik bok, utstyrt med bibliografier, forfatter- og verkregister. Fem litteraturforskere står som forfattere: Synnøve des Bouvrie (Universitetet i Tromsø) behandler antikken, Susanne Roxman (Lund) middelalder, Sissel Lie (Universitetet i Trondheim) tar for seg perioden fra renessansen til og med 1700-tallet. 1800-tallet dekkes av Jean E. Pearson (Lund/Pennsylvania), 1900-tallet av Britt Dahlström.

Bokens redaktør, Susanne Roxman, sier i innledningen: «Vår oppgift har helt enkelt varit att sammenställa uppgifter om skrivande, inte sellan glömda kvinnor» (s. 10).

Enkelte kritiske anmeldere har alt festet seg ved denne formuleringen og etterlyst både helhetssyn og verkanalyser. En slik kritikk rammer imidlertid ikke alle fem forfattere i samme grad. Her skiller faktisk de to norske bidragene seg positivt ut.

Kapitlet om antikken er verkets korteste (36 sider), men Synnøve des Bouvrie bruker sidene godt: Vi får en oversiktlig og reflektert fremstilling, avsnittet om Sapfo kan stå som et eksempel på en interessant og presis drøfting av et forfatterskap.

På samme måte som des Bouvrie, er Sissel Lie opptatt av samspillet mellom ytre miljø og kvinners litterære aktiviteter, og Lie lar utviklingen av forfatteryrket bli en viktig linje i fremstillingen. Her er mye nytt stoff hentet frem og satt inn i en sammenheng, resultatet er blitt et meget velskrevet og poengtert kapittel.

Middelalderen har fått en mer stemoderlig behandling. Det er grunn til å sette store spørsmålstegn, både ved en del av Roxmans historiske informasjoner og ved

flere av hennes vurderinger. Hun antyder i flere sammenhenger at «kvinnlige kani-ker» – korherrinner i vanlig språkbruk – muligens har fungert som et slags lavere presteskap. Og Roxman skriver: «Vissa tecken tycks tyda på att det under äldre medeltid fanns kvinnliga präster, till och med biskopar» (s. 51). Intet i kildene gir grunnlag for slike påstander. Et interessant trekk ved europeisk middelalder er riktignok kvinners innsats på det religiøse området: Til tider har kvinner virket som misjonærer, klostergrunnleggere, forkynnere og sjelesørgere. Det finnes også forbløffende eksempler på abedissers omfattende juridiske fullmakter. Men prestelige funksjoner i egentlig forstand, som å gi syndsforlatelse (Roxmans eksempel s. 9) har kvinner aldri hatt. Og hva er f.eks. begrunnelsen for å hevde: «För vår tids läsare har nog Hildegards naturvetenskapliga arbeten större intresse än de religiösa» (s. 61). Hele Hildegard von Bingens imponerende produksjon bæres frem av et religiøst helhetssyn, hennes kosmologi, og ikke minst hennes etikk, hører nettopp blant de mest interessante bidrag i europeisk middelalderlitteratur. – Når det gjelder den meget fargerike Margery of Kempe, skriver Roxman: «Problemet huruvida Margery var tvättäkta mystiker eller inte har diskuterats. För icke-religiösa er frågan meningslös» (s. 101). Her er bare å si at hva som kjenne-tegner en mystiker er et religionsvitenskapelig spørsmål og som sådan aldeles uavhengig av religiøst engasjement eller interesser.

Både Pearsons og Dahlströms fremstilling er klart personhistorisk orientert. I den overveldende mengde stoff fra nyere tid har forfatterne nødvendigvis måttet foreta et utvalg. Begge hadde trolig gardert seg bedre mot kritikk ved å gjøre rede for hvilke kriterier de har lagt til grunn for dette

utvalget. Når f.eks. Dahlström lar Erica Jong få en hel side, mens Anna Achmatova overhodet ikke nevnes, stiller hun seg la-gelig til for hugg.

Her er samlet mye og lesverdig stoff. Undertiden kommer likevel det litterære verket aldeles i skyggen av biografien. Ett eksempel fra Pearsons fremstilling: Annet-te von Droste-Hülshoff, som på ingen måte er en glemt størrelse i tysk litteratur, pre-senteres ved en rekordartet biografisk de-taljrikdom (at hun var for tidlig født kan da umulig ha almen interesse?) som fullsten-dig overskygger hennes egenart som lyri-ker. Hos oss er von Droste-Hülshoff lite kjent, og slik hun presenteres her, går fremstillingen aldeles i ett med andre in-teressante biografier av mindre betydelige forfattere fra samme periode.

Innenfor den rammen Pearson og Dahl-ström har gitt sine fremstillinger, finner man også mye som vekker interesse. Det kan gjelde Pearsons fremstilling av Jane Austin, like meget som flere av Dahlströms små forfatterportretter. F.eks. får engelske Barbara Pym (d. 1980) et eget lite avsnitt under overskriften «Miniatyrens mästari-na» hvor nettopp noe av det særegne ved Pym's forfatterskap trer klart frem på bak-grunn av livshistorien.

Mangler og ujevnheter til tross: *Kvinn-liga författare* samler og presenterer et stort, spennende og til dels ukjent stoff. Som oversikts- og referanseverk hører den med blant de håndbøker vi alle med jevne mellomrom har god bruk for.

Kvinnliga författare.

Kvinnornas litteraturhistoria från antiken till våra dagar.

Red. Susanna Roxman.

AWE/Gebbers, Stockholm 1983.

Pris Skr 140,—.

Attersting

Ved Jorunn Hareide

Den franske forfatteren Marie Cardinal er velkjent her til lands gjennom to romaner som tidligere er oversatt til norsk, *Gjennom ordene* i 1979 og *Et liv for to* i 1983. Hennes hittil siste roman, *Le passé empiété* fra 1983, foreligger nå også på norsk, fritt men dekkende oversatt med *Attersting*. Synd bare at ikke illustratøren Alan MacKenzie-Robinson har fulgt opp tittelen i omslagsbildet, i stedet for å lage et dystert bilde av et sommerhus som ikke spiller noen særlig rolle i romanen.

«Attersting» henspiller på de broderiene som bokas hovedperson, en middelaldrende kvinne, har skapt seg en levevei av. Men broderiene betyr mer enn en levevei og dermed en selvstendig tilværelse, de betyr i tillegg både psykoterapi og kreativ utfoldelse for denne jeg-fortelleren.

Dessuten henspiller tittelen på kvinnens bearbeiding av fortiden, en nødvendig forutsetning for å komme ut av en dyp krise hun er havnet i etter at hennes to voksne barn bare så vidt unnsnapp med livet etter en motorsykkelykke. Moren føler seg skyldig i ulykken fordi det var hun som kjøpte sykkelen til dem, i seg selv en «ukvinnelig» handling. Men dypere sett har skyldfølelsen røtter i hennes selvstendige stilling: ulykken viser henne at selvstendigheten hennes kan være dødelig for barna, og derigjennom at hun er en unormal kvinne og mor. Derav angsten, derav leting etter nytt fotfeste.

Som vi ser: en problematikk vi kjenner fra det siste århundrets kvinnelitteratur – minst. Går det an å si noe særlig nytt om

den lenger; kan boka fange lesere som er overført med denne typen konflikter?

Ja, romanen fenger. Men ikke først og fremst på grunn av denne problematikken, som i hvert fall for meg mest fungerer som en ramme omkring to interessante og til dels gripende historier, to historier som på hvert sitt vis er ledd i den psykiske frigjøringen kvinnen gjennomgår, etter psykoanalytisk mønster.

Etter psykoanalytisk mønster er det også en fars- og en morsfigur historiene dreier seg om. Kvinnen har aldri egentlig kjent sin far; hennes foreldre ble skilt da hun ble født, og faren døde da hun var sytten. Nettopp dette fraværet gjør ham til en sentral figur i hennes psykiske utvikling. Ved å forsøke å betrakte hans liv med hans egne øyne, fra han var barn til han gifter seg og får sitt første barn, håper hun å kunne korrigere det hatefulle bildet hun har fått av ham gjennom moren. Dermed kan hun også få mer innsikt om menn og deres spesiфикke utvikling, og om sitt eget forhold til menn.

Den andre historien kvinnen gjenopplever, ligger ytre sett langt fjernere fra hennes eget liv. Men nettopp fordi myten inneholder arketypiske trekk, blir den på mange måter en mer nærgående illustrasjon til jeg-fortellerens egen livssituasjon enn historien om faren. For det dreier seg om det greske sagnet om Klytaimnestra, dronningen som sammen med sin elsker Aigisthos dreper sin mann Agamemnon. Selv blir hun som straff drept av sine barn Elektra og Orestes.

Ved å identifisere seg med sin far og Klytaimnestra gjennomskuer jeg-fortelleren noen tillærte roller, «kjønns-ordenen», og vinner viktig innsikt om sitt eget liv: at hun gjør urett i å hate menn (som moren og Klytaimnestra vil lære henne), at hun gjør rett i å ville leve sitt eget liv, at hun må ha lov å vise de voksne barna hvem hun er, «la dem få se den andre, hun som ikke er moren deres».

Dette er holdninger man bare kan bifalle (i alle fall i teorien). Men for meg blir de i romansammenhengen *postulater*. Jeg tror det henger sammen med at man får vite for lite konkret om jeg-fortellerens liv; hun forblir en nesten-anonym stemme, en tilskuer til og formidler av *andres* liv.

Man tror ikke riktig på jeg-fortellerens krise, selv om bildene av motorsykkelulykken er dramatiske nok. Og man tror nesten enda mindre på hennes «frelse», som går ut på at hun i siste kapittel bestemmer seg for å stå ved det hun er og vil. «Aller først skal jeg finne meg et atelier, et ordentlig et. Det kommer ikke lenger på tale å reservere en liten krok av huset for arbeidet mitt, som om jeg gjemte meg bort, ba om unnskyldning. Heretter skal hjemmet mitt være atelieret. Så snart jeg har flyttet skal jeg ta frem alle fargene, alle stoffene, alt utstyret. Det kommer til å virke så forbløffende at ingen vil kunne stå imot . . .» Kanskje tror hun fremdeles ikke riktig på det selv, for hun tilføyer: «Håper jeg i alle fall.»

Attersting er altså eksplisitt en roman som handler om kvinnefrigjøring. Men det er like mye en roman om å bli middelalderende: om å ta opp forholdet til (døde) foreldre, om å vurdere sin egen rolle vis-à-vis voksne barn, om å finne ut hva man vil med resten av livet sitt. At jeg-fortelleren velger bort menn fordi arbeid (kunst) er viktigere i de årene hun har igjen, har også noe med alder å gjøre: det understrekes at hennes seksualitet er død, hun er ikke lenger «tiltrekkende», bare ømheden er tilbake.

Selv om det sikkert er mange riktige og gyldige observasjoner i disse lagene av romanen, er det historiene til faren og Klytaimnestra som for meg blir de litterære høydepunktene i romanen.

Skildringen av farens oppvekst og ungdomsår, livet under skyttergravskrigen og den skjebnesvangre sykdommen som blir

resultatet, hans ulykksalige forelskelse i og senere ekteskap med en uforberedt barnebrud på den ene siden – og av Klytaimnestras hat til mannen, og sorgen og fortvilelsen over den umenneskelige handlingen hun er nødt til å begå for å redde seg selv som menneske (og død) på den andre siden – er medrivende, til tider påtrengende litteratur. Særlig Klytaimnestra-delen er formidlet i et tett, suggererende og sanselig språk som nok spiller på mange ubevisste lag hos leseren; og her synes jeg man skjønner hvorfor Marie Cardinal har det ry hun har.

Da jeg ikke har sett originalen, kan jeg ikke bedømme hvor vanskelig oversetterens oppgave har vært. Men jeg vil tro at det ikke har vært helt enkelt å takle den liksom repeterende, stadig modifierende stilen som virker typisk for Marie Cardinal – rett og slett fordi vårt ordforråd er så mye fattigere enn det franske! Mona Lange later til å ha gjort en utmerket jobb; hennes norsk glir lett og ubesværet.

Marie Cardinal:

Attersting

Gyldendal Norsk Forlag, 1984

Det uferdige demokratiet.

Kvinner i nordisk politikk

Ved Ragnhild Queseth Haarstad

Boka er det første produktet av et samarbeid mellom nordiske kvinneforskere som studerer politiske problemer og emner. Boka bygger på forskningsresultater av kvinnelige samfunnsvitere i de 5 nordiske land. Den er redigert av 10 personer, hvorav tre fra Norge: Beatrice Halsaa, Helga Maria Hernes og Torild Skard.

Boka er skrevet på norsk, svensk og dansk, uten at det behøver å skremme noen fra å lese den. Det som imidlertid kan gjøre at en del vil synes at den er litt tunglest, er at særlig enkelte avsnitt er vel mye preget av samfunnsvitenskapelig terminologi, faguttrykk som folk flest er lite fortrolige med. Men heller ikke det bør avholde noen fra å lese boka. Her er mye faktisk kunnskap om kvinners situasjon, deltagelse og innflytelse i de nordiske demokratier, fra kvinnene fikk stemmerett og fram til i dag.

Tre sentrale emner blir belyst:

1. Kvinneorganisasjonenes politiske målsetting.
2. Kvinners representasjon i parlamentariske, kommunale og korporative beslutningsorganer.
3. Likestillingspolitikken framvekst.

Kvinnens svake representasjon står i fokus, og ulike sider ved hjemmemiljøet har en sentral plass. Det framholdes at det vil være nødvendig med en bredere analyse av samfunnets maktstrukturer for å finne fram

til en dypere forståelse av det politiske kjønnshierarkiet.

I *Det uferdige demokratiet* begrenser en seg, med få unntak, til kvinnens politiske representasjon og aktivitet i politiske fora. Boka viser den sammenheng det er mellom kvinners representasjon i beslutende og iverksettende organer, og en offentlig politikk som er i kvinners interesse.

Kvinnens inntog i det offentlige liv beskrives. Deres overgang fra avmakt uten deltagelse og representasjon, til relativ avmakt tross deltagelse, er en spennende og møysommelig prosess. Det neste steget, veien til politisk makt gjennom deltagelse og representasjon, ser ut til å ligge langt fram i tiden.

Kvinnepolitikk kom på den politiske dagsorden i 70-åra. Den er blitt synlig, men i den politiske kampen om ressurser og prioriteringer taper kvinnene som oftest. Skal kvinner få innflytelse og makt, må de være villige til å erkjenne, og å bruke sin inakt. Dette er vanskelig fordi det bryter så sterkt med den tradisjonelle kvinnerollen. Ønsket om å forandre maktens vesen er meget sterkt hos et stort antall kvinner i alle partier, blir det framholdt.

Som gruppe har de nordiske kvinner tilsynelatende mer makt enn kvinner ellers i den vestlige verden. Det pekes på at noe av årsaken til det ligger i at sammenlignet med andre land, har Norden satset på *likhet og solidaritet* som *sentrale demokratiske ver-*

dier, mens andre land har satset på *frihet både individuelt og i det økonomiske system*.

Forfatterne viser at det er mange barrierer som står i veien før reell likestilling er nådd. Disse barrierer vil ikke forsvinne av seg selv, men må brytes ned gjennom en bevisst offentlig politikk.

Målet er et demokratisk samfunn hvor kvinners og menns rettigheter ivaretas gjennom lik fordeling av politisk makt. Og boka gir verdifull innsikt og kunnskap til alle dem som ønsker å arbeide for å nå dette målet.

Boka er utstyrt med oversiktlige tabeller og plansjer bl.a. over politiske partier i Norden, kvinnerepresentasjon i de enkelte

lands regjeringer og parlament, fordelt på de ulike partier. Dessuten finnes en omfattende litteraturliste over aktuelle bøker og publikasjoner.

Det uferdige demokratiet er oversiktlig, opplysende og interessant. Jeg vil derfor anbefale alle, ikke bare politisk aktive kvinner, men alle samfunnsinteresserte å lese denne boka. Det ville ikke skade om også menn tok seg tid til å lese den.

*Det uferdige demokratiet -
kvinner i nordisk politikk*

Nordisk Ministerråd

Kan kjøpes gjennom Universitets-
forlaget i Norge.

Kvinder og politik

Ved Kirsti Kolle Grøndahl

Kvinder og politik av Jørgen Goul Andersen er utgitt på forlaget Politica med støtte fra Statens samfunnsvitenskapelige forskningsråd i Danmark.

Boka tar utgangspunkt i et forskningsprosjekt om arbeiderklassens og mellom-lagenes rolle som basis for sosiale forandringer. Bokas hovedsikte har vært å etterprøve valgforskningens klassiske beskrivelse av kvinners politiske adferd. Disse beskrivelsene har gått ut på at kvinner for det første er mindre engasjerte, mindre rasjonelle, mindre selvstendige og mer politisk fremmedgjorte enn menn. Og for det andre at kvinner er mer konservative enn menn.

Forfatteren har arbeidet ut fra den sentrale tese at mens den «gamle» kvinnerollen inntil for få tiår siden trakk kvinner mot den politiske høyresiden, så trekker den «nye» kvinnerollen, i et moderne samfunn, kvinnene mot venstre. Ut fra denne tesen har forfatteren villet vise at kjønnsforskjellene i politisk engasjement og selvstendighet også har forandret seg.

I boka er det først og fremst kvinners stadig sterkere deltakelse i arbeidslivet som representerer forskjellen på den «gamle» og den «nye» kvinnerollen. Tre viktige faktorer ved siden av fattigdomsproblemet har, ifølge forfatteren, ført kvinner ut i yrkesaktivitet: Fallende fødselstall oppnådd gjennom seksualopplysning og prevensjon, økt mekanisering av husarbeidet og en billig industriproduksjon som overtok det meste av hjemme- og husflidsproduksjonen.

Forfatteren slår fast at dersom det fortsatt måtte være noen som ønsker å betrakte kvinner som en reservearmé i arbeidslivet (som kan tas i bruk når det er behov for dem), bør disse snarest innrette seg på at kvinner er kommet for å bli i arbeidslivet. Ingen må ha noen forhåpning om at verken økonomiske, politiske eller biologiske midler kan tas i bruk for å hindre eller snu en utvikling der kvinner blir livsvarig yrkesaktive.

Undersøkelser viser at tidligere tiders kvinner opplevde at det var de mer konservative holdninger som ivaretok kvinnes interesser som mødre og husmødre. Den nye tidens kvinner opplever at verken arbeidsmarkedet, familiens tradisjonelle arbeidsdeling eller det offentlige serviceapparat ivaretar kvinners interesser som mødre og yrkesaktive. Mens altså tidligere tiders kvinner pga. sin omsorgsoppgave ble konservative, må den moderne kvinne satse på å *forandre* samfunn, arbeidsliv og familieliv hvis hun samtidig også skal kunne påta seg omsorgsforpliktelsene. Den unge, yrkesaktive kvinne blir dermed radikal!

Undersøkelsen viser at yrkesaktive kvinner ikke viser særlig økt engasjement i diskusjoner på arbeidsplassen eller i faglige spørsmål. Men i en litt bredere sammenheng konstaterer forfatteren en venstre-dreining i kvinners politiske engasjement og mer til venstre enn mannen. Det gjelder spørsmål som forsvars-, sikkerhets- og nedrustningspolitikk, miljø- og forbrukerspørsmål, atomkraftspørsmål, daginstitu-

sjoner, utdannelse, helsestell og spørsmål om nedsettelse av arbeidstiden.

En ytterligere understrekning av at kvinner i de kommende åra vil kunne utgjøre en enda sterkere, radikal opposisjonsgruppe, er at kvinner for det aller meste har yrker i offentlig sektor. Og med den nedskjæring i offentlig sektor som i dag finner sted, går dette spesielt ut over kvinnene. Arbeidsløshet kan derfor komme til å ramme kvinnene ekstra hardt. Arbeidsløshet blir et spesielt kvinnespørsmål. I hvor sterk grad dette vil gjenspeile seg i kvinners partivalg, er ifølge forfatteren vanskelig å si. Det må ytterligere noen valg til for å kunne dokumentere en slik antakelse.

Den lille smakebit jeg har trukket fram av bokas problemstilling, er ytterst interessant. Personlig og uten dokumentasjon må jeg bare si at disse resultatene bekrefter det inntrykk jeg har fra mitt arbeid som kvinnelig politiker.

Men til tross for interessante problemstillinger, må jeg innrømme at det har vært temmelig kjedelig å lese boka. En interessant teori er blitt behandlet på en svært lite spennende måte. Noe av svakheten ligger i at datamaterialet opprinnelig er innsamlet for et helt annet formål. Kvinneaspektet har således ikke spilt noen sentral rolle i den opprinnelige undersøkelsen. Denne svakheten ved materialet gjør at konklusjonene har en tendens til å bli temmelig utvannede på grunn av alle de forbehold som forfatteren har vært nødt til å ta.

Boka bygger på en forskningsrapport, men det går ikke klart fram om det er selve forskningsrapporten som nå foreligger i bokform, eller om man har forsøkt å popularisere innholdet. Hvis det siste har vært tilfelle, så synes jeg ikke forfatteren har lyktes særlig godt. Hvis boka derimot er selve forskningsrapporten, burde det ha vært sagt tydeligere fra om at målgruppen

for boka var en akademisk orientert lesergruppe. Jeg forstår det faglige dilemmaet og de økonomiske begrensningene som lett kan oppstå ved å utgi både en forskningsrapport og en populærframstilling om temaet. For framtida ville det kanskje være en idé om man i liknende bøker lot kapitlene forbli forskningsrapporten, mens sammendragene etter hvert kapittel kunne få en mer populær fasong.

Boka har fått en svært ensformig, visuell form. Den mangler illustrasjoner og tabellene er ikke alltid like enkle å forstå. Til sammen er det lite som stimulerer nysgjerrigheten. Jeg er ikke vant med å lese vitenskapelige rapporter. Men den virker grundig med hensyn til dokumentasjon og referanser. Av og til får man imidlertid inntrykk av at det har vært viktigere for forfatteren å vise til referansene i form av fotnoter, enn å fylle sidene med en egen rapport. Boka preges til dels av lange setninger, kronglete språk og ganske omfattende fagterminologi. Med andre ord: Boka er ikke pedagogisk tilrettelagt for en ikke-vitenskapelig leserkrets.

Min oppsummering kan formes i tre spørsmål og svar:

Tar boka opp et interessant problem? Ja, absolutt.

Er boka holdbar som vitenskapelig og faglig forskningsrapport? Det har jeg ikke forutsetning til å si sikkert, men så vidt jeg kan se, er den det.

Er boka spennende for en som vanligvis ikke leser vitenskapelige rapporter? På det må jeg dessverre svare nei.

Og det er trist når temaet er så aktuelt og utfordrende.

Jørgen Goul Andersen:

Kvinder og politik

Politica, København 1984

Fra harem til likestilling

Ved Ingrid Rudie

Kvinnebevegelsens og kvinneforskningens internasjonale målsettinger innebærer en styrke, en utfordring, og noen fallgruber når det gjelder å nå fram til kunnskap. En av fallgrubene er den at politikere og forskere fra vestlige samfunn lett tolker andre kulturers ytringsformer etter sitt eget samfunns «grammatikk», og kommer fram til overforenklede slutninger om kvinners stilling.

Den boka som skal omtales her, representerer et forsøk på å motarbeide slike etnosentriske beslutninger. Den består av en samling studier som er oversatt fra engelsk, tildels noe forkortet, og presentert med en innledning av den norske redaksjonskomiteen. Boka tenkes brukt som lærebok for flere ulike målgrupper i videregående skoler og frivillig studiearbeid. Utvalget er foretatt ut fra den helt klare målsetting at leseren skal få et nyansert bilde av de forhold kvinner lever og har levd under utenfor vår egen kulturkrets.

Artiklene er hentet fra noen av de mest sentrale samfunnsvitenskapelige antologiene som kom ut i løpet av 70-årene, med et tyngdepunkt etter 1975. De fleste forfatterne er antropologer. De norske redaktørene understreker at antropologien ikke har noen egen teori om kjønnsforskjeller. Derimot har den et generelt teoretisk og analytisk bidrag til dette forskningsfeltet fordi den har rendyrket perspektiver til å motvirke stereotype og overfladiske tolkninger av forhold i andre samfunn. Sentralt her blir fagets krav om et helhetssyn: at den enkelte kulturytring, det enkelte fenomen

må forstås ut fra en mest mulig fullstendig sosial sammenheng. Med dette oppnår en to ting, for det første unngår en å gjøre f.eks. «kvinnekunnskap» til et sært tema uten forankring i en fullstendig samfunnsforståelse, og for det andre unngår en å generalisere direkte ut fra vestlige forestillinger om hvordan frihet og undertrykking kan måles. Disse hensynene formuleres meget klart i innledningen, og er godt tatt vare på gjennom spredningen i utvalget og den innbyrdes orden artiklene presenteres i.

I innledningen skisseres også et skille mellom to hovedretninger i studiet av kjønnsforhold: en retning som tar utgangspunkt i biologiske forskjeller, og en retning som i hovdsak interesserer seg for produksjonsforholdene i samfunn. De artiklene i boka som tar utgangspunkt i et bestemt samfunn, hører også mer og mindre klart inn under den sistnevnte retningen. Med dette oppnår en å få vist mange nyanse i den måten kjønnsulikhetene kommer til uttrykk på rent empirisk. Det en muligens taper, er en del inntak til diskusjoner av helt grunnleggende teoretisk art. Det hadde selvsagt også vært mulig å understreke ulike posisjoner innen hver av de to hovedretningene så vel som tverrforbindelser mellom dem. Derved ville boka kanskje blitt mer utfordrende for enkelte lesere med spesielle interesser, men helt sikkert mindre brukbar som opplysningsbok med et bredt nedslagsfelt. Ut fra dette siste hensynet er utvalget godt og riktig truffet. Valget av Schlegels generelle oversiktsartikkel som oppsummering virker heldig.

Denne tar forresten til en viss grad vare på de teoretiske nyansene jeg nettopp nevnte. Schlegel har fordelen av å ha kommet etter en del andre viktige bidragsytere til kvinneantropologien, som f.eks. Reiter og Rosaldo og Lamphere, og kan tillate seg å problematisere videre og tildels syntetisere ut fra deres grunnleggende synspunkter.

Den rent redaksjonelle tilretteleggingen av stoffet er oversiktlig og tiltalende. Innledningen er kortfattet, men setter en tilstrekkelig ramme for stoffet. Den forener presisjon og enkelhet på en beundringsverdig måte. Hver artikkel har fått en tittel-side med kart og noen få linjer med presentasjon av hovedpoenget. Et tilsynelatende lite og enkelt framstillingsmessig knep som er til stor hjelp for leseren.

Oversettelse av samfunnsvitenskapelig litteratur til godt norsk byr på særlige problemer fordi de fagene det dreier seg om mangler en innarbeidet norsk språktradisjon. Alt i alt er oppgaven godt løst her. Men jeg stusser litt ved håndteringen av Schlegels begrep «stratification». Det norske ordet «lagdeling» er vel mer dekkende enn både «forskjeller» og «diskri-

minering», og en viktig nyanse kan muligens gå tapt ved at dette ikke kommer fram i tekst eller fotnote.

Studieplanen bak i boka er vanskelig å vurdere, og det viktigste er nok å følge redaktørenes råd om at den må justeres i forhold til de mange målgrupper boka kan tenkes å få. Planen er utarbeidet primært med tanke på studiesirkler, men da kan det umiddelbart synes som om fem kvelder med to til tre artikler på programmet hver gang kan være et vel krevende opplegg for lesere som møter dette stoffet for første gang.

Helhetsvurderingen må bli at dette er en opplysningsbok som det var på tide å få, bidragene er representative og velvalgte i forhold til bokas klart uttalte formål, og tilretteleggelsen er grei og oversiktlig. Boka fortjener stor utbredelse.

Gornitzka, Nina, Schjerven, Birgit, Skard, Torild og Yrvin, Ingrid (red.):

Fra harem til likestilling.

Om kvinner i andre kulturer.

Grøndahl 1984.

Er du blitt sjef, jenta mi?

Ved Helga Maria Hernes

Edda Espeland, forfatter og journalist, har skrevet en informativ bok om kvinner i ledende stillinger, deres meninger og holdninger til seg selv og til arbeidet, samt de problemene de møter. Boken er basert på intervjuer med 20 kvinner samt en del utenlandsk litteratur. Hennes bok er det første om emnet fra en norsk forfatters hånd, og gir oss noen interessante glimt fra en verden kvinneforskningen (i alle fall hittil) har forsømt.

Boken åpner med to lengre intervjuer med henholdsvis en kvinnelig og en mannlig leder. Kvinnen er en fremgangsrik, ung markedssjef, hvis bakgrunn og holdninger er ganske sammenfallende med det vi vet fra studier av kvinnelige ledere i andre land: en barndom med innblikk i forretningsverdenen, en sterk og positiv fadder eller mentor i bedriften. Kvinnen er i tillegg selvsikker og full av pågangsmot, har en støttende ektemann og har valgt et liv uten barn. Mannen som blir intervjuet, er en administrerende direktør. Åpenhjertig i sin kvinnefiendtlighet, ønsker han seg tilbake til gamle dager («Personlig skulle jeg ønske at kvinner ville være hjemme»), og vil heller bli forbigått av en middelmådig mann enn en velkvalifisert kvinne. («Den største feilen karrierekvinner har gjort, er at de ble født med feil kjønn.») Hans holdninger virker neste karikerte, og i fravær av representative undersøkelser blant mannlige norske ledere, er det umulig å se hvor representativ han er for norsk næringsliv. Om han er det, står det dårlig til ikke bare for kvinner i næringslivet, men også for

selve næringslivets fremtidige fornyelse. Han er det motsatte av alt en god, skapende leder etter sigende skal være.

Bokens neste kapitler omhandler de indre og ytre barrierene som hindrer kvinners fremgang i arbeidslivet slik det er i dag. Også her bekrefter kvinnenens uttalelser det vi vet fra vitenskapelige arbeider fra andre land. Et eksempel er de psykologiske og adferdsmessige konsekvensene av det å være eneste representant for sitt kjønn. Dette blir sterkt fremhevet i Rosabeth Moss Kanter's arbeider. Espeland siterer en kvinne: «Når jeg kommer inn i en forsamling skiller jeg meg ut fordi jeg som regel er den eneste kvinnen. Det hender at jeg nesten lammes av en avmaktfølelse idet jeg skuer over alle dressene – for n'te gang! Det er akkurat som om en lyskaster blir slått på i hodet mitt, fokuserer akkurat på det – så blir det borte igjen.» Som Kanter beskriver, er vel poenget også at mennene opplever «det» og at «det» ikke blir borte! Kvinnen er og forblir et meget synlig unntak og derfor utsatt i enhver situasjon. Bokens kvinner peker på dette direkte og indirekte igjen og igjen. Det er for eksempel nedslående hvor opptatt mange av dem synes å være av utseende og klær og med det ikke å trekke oppmerksomheten på sin «kvinnelighet». Nå er det mulig at dette er delvis frembrakt av forfatterens intervjuuskjema (som vi ikke kjenner). Hun synes meget opptatt av «kvinneligheten», uten at jeg egentlig helt forstår hva hun legger i begrepet.

Espelands bok er interessant og verdifull

som informasjonskilde for holdninger og meninger. Holdninger og meninger som synes å være like fremtredende i Norge som i de land hvor forskning om dette emnet har foregått. Kvinner har vanskelig for å oppnå maktposisjoner i store bedrifter og organisasjoner, fordi menn ikke våger å satse på dem. Men også fordi kvinner selv sagt mister troen på seg selv når andre betviler deres innsatsvilje og dømmekraft. Det er en ond sirkel som bare kan brytes ved en meget bevisst politikk. Noen organisasjoner i USA har prøvd slike programmer med stort hell. Bare et bevisst handlingsprogram kan bryte ned de stereotypene som fins om kvinner som ledere.

De selvtillyskurs som nå tilbys for kvinner i flere offentlige og private organisasjoner (og som Espeland nevner i nest siste kapittel) vil bare være effektive om de samtidig kombineres med organisatoriske programmer. Disse kan være en integrert del av organisatorisk fornyelse som er blitt et sentralt anliggende for mange store foretak. Jeg er sikker på at den intervjuede

administrerende direktør vi treffer i Edda Espelands første kapittel ikke vil bli ansett som et lovende lederemne for fremsynte organisasjoner. Og hvilken organisasjon vil ikke være fremsynt og i bevegelse?

Espeland avslutter sin bok om dagens situasjon ved å se inn i fremtiden. «... blir det kvinnene som skal fylle fremtidens lederstillinger vil lederskapet bli annerledes enn det har vært». Jeg tror også det. Men ikke fordi kvinnelige ledere er såpass forskjellige fra mannlige, men snarere fordi et samfunn hvor kvinner har de samme sjansene som menn vil være kjennetegnet ved en helt forskjellig arbeidsdeling fra den vi har i dag. Vi må forandre de organisasjonene kvinner og menn arbeider innenfor. Å erstatte det ene kjønn med det andre vil nok neppe bidra til den forandring Edda Espeland og mange av oss andre ønsker oss.

Edda Espeland:

Er du blitt sjef, jenta mi?

Gyldendal Norsk Forlag 1984

Litteraturkommentarer

Abortsakens historie

Historikeren Ellen Schrumpf har skrevet en liten og informativ bok om abortkampens historie i Norge. Med en kort historisk bakgrunn fra før 1900, starter Ellen Schrumpf sin framstilling med å fortelle om Katti Anker Møllers store innsats for å få endret de sosiale og juridiske hindringene som sto

i veien for kvinnes selvbestemmelsesrett. Forfatteren går videre gjennom den offentlige debatt og de forsøk på lovendringer som kom fra 1930-årene, og fram til det endelige vedtak om kvinnes rett til selvbestemt abort i 1978.

Ellen Schrumpf: *Abortsakens historie*, Tiden Norsk Forlag, 1984.

Omskjæring av kvinner – utredning fra NORAD

Arbeidet er utført av Unni Poulsson Kramer som er sosialantropolog. Hensikten har vært å skaffe oversikt over omfang og utbredelse av omskjæring, for så å vurdere på hvilke måter norske bistandsmyndigheter kan bidra til å redusere omfanget.

Det redegjøres for hvilke typer omskjæring som fins og i hvilke land disse er utbredt. Forfatteren tar også opp de helsemessige, de fysiske, de seksuelle og de psykiske skadevirkningene de ulike inngrepene har. Skikken med omskjæring av kvinner (og menn) blir videre satt inn i en samfunnsmessig sammenheng hvor religionens og kulturarens betydning blir drøftet.

Det redegjøres også for det arbeidet myndighetene i de respektive land gjør for å motarbeide omskjæring og det gis en oppsummering av det internasjonale arbeidet på feltet. Rapporten konkluderer med hva som bør være de norske bistandsmyndighetenes bidrag til å fjerne denne type lemlesting av kvinner.

Rapporten kan bestilles ved henvendelse til
NORAD,
Victoria terrasse 5/7
0251 Oslo 2

Work and womanhood

Work and womanhood er en samling artikler som omhandler kvinnearbeid i Norge i 1970-åra. Rapporten er skrevet av kvinneforskningsgruppen ved Institutt for samfunnsforskning, og er basert på prosjekter utført av gruppemedlemmene. Forskning omkring kvinners arbeid synes å ha vært mer sentral i Skandinavia enn i andre vest-

lige land. Rapporten er et forsøk på å formidle forskning på dette området til liknende grupper i andre land.

To hovedproblemstillinger går igjen i artiklene. For det første å synliggjøre kvinners arbeid ved å studere kvinners arbeidserfaringer og endringer i deres arbeids- og yrkesvalg. For det andre å finne bedre beskrivelser og begrepsapparat for kvinners arbeid, og å klargjøre relasjonen mellom forskjellige arbeidssfærer. Rapporten legger vekt på økonomiske og sosiale endringer som leder til nye muligheter for kvinner i inntektsgivende arbeid. Den tar videre opp hvordan kvinners deltakelse på arbeidsmarkedet har bidratt til å endre familiestruktur og arbeidsstruktur.

Rapporten inneholder en mengde empiriske analyser, og gjenspeiler de nyeste metodene innen norsk kvinne- og arbeidsforskning.

Arnlaug Leira (red.): *Work and womanhood*, Norwegian studies. Report 8/83. Institutt for samfunnsforskning, Munthesgt. 31, 0260 Oslo 2.

Det nye vardagslivet

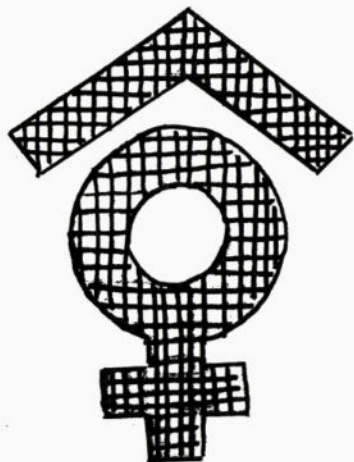
Rapporten er en forstudie til «Det nye hverdagsliv», et fellesnordisk kvinneforskningsprosjekt. Formålet med prosjektet er å utvikle modeller til en ny organisering av dagliglivets viktigste funksjoner: bolig, omsorg og arbeid, slik at disse livsområder integreres bedre i tid og rom.

I forstudier er det lagt særlig vekt på å konkretisere begrepet «Det nye hverdagsliv», spesielt ut fra et likestillingsperspektiv og ut fra ulike teoretiske innfallsvinkler: sosiologi, statsvitenskap, fysisk planlegging, arkitektur, nasjonaløkonomi osv. Teoriene danner langt fra noen helhet i dag og artiklene i rapporten beskri-

ver forskningsfronten på området.

De norske deltakerne i forskergruppen er Sigrun Kaul, Siri Nørve, Anne Sæterdal og Kari Wærness, alle med bidrag i rapporten.

Nordisk Ministerråd i samarbeid med Nordisk Råd, 1984. ISBN 91-38-08195-4. Rapporten kan kjøpes fra Universitetsforlaget.

Arbeidsmarkedets kønsopdeling – patriarkalsk dominans eller kvinders valg?

I boka analyseres arbeidsmarkedets kønsdeling – horisontalt og vertikalt – og de endringer som er skjedd med den fra 1960-årene og fram til i dag. Disse endringene sammenholdes med endringer i nærings- og familiestruktur, og statens rolle i denne sammenheng diskuteres. Forfatteren trekker inn ulike forklaringer på arbeidsmarkedets kønsdeling – de nyere patriarkatsteorier tillegges størst forkla-

ringsverdi.

Hovedkonklusjonen er at arbeidsmarkedets kønsdeling ikke kan løses isolert fra den samla kønnsarbeidsdelinga. Det er viktig at kvinnene blir mer spredt på arbeidsmarkedets ulike områder, for å bli mindre sårbare for krise og ny teknologi. Men en grunnleggende endring ved kønsdelingen og bedring av kvinnes plass i hierarkiet, forutsetter bl.a. redusert daglig arbeidstid, utvida fri ved barns sykdom, bedre barselpermisjon og menns adgang til den, tilstrekkelig, gode og billige barnehager m.m.

Anette Borchorst: *Arbeidsmarkedets kønsopdeling...* ISBN 87-7307-252-4. Aalborg Universitetsforlag, Postboks 159, 9100 Aalborg.

Fra skolegang til poengsamling

NAVFs utredningsinstitutt har i vår kommet med en utredning om utdannings- og yrkesplaner blant avgangselever ved allmennfaglig studieretning i videregående skole. Rapporten er utarbeidet av Fride Eeg-Henriksen og bygger på en undersøkelse foretatt i 1980.

Et representativt utvalg elever ble intervjuet med sikte på å kartlegge deres planer om framtidig utdanning og yrke, hvilke motiver som lå bak yrkesplanene og hvilke forestillinger de hadde om hindringer for å nå de målene de hadde satt seg. Rapporten skiller mellom planer på kort og lang sikt og kartlegger hvilke strategier elevene tenker seg for å gjennomføre sine langsiktige planer.

Så å si alle elevene har oppgitt et konkret «drømmeyrke», men over halvparten tok ikke sikte på dette. Årsaken var hovedsakelig at de ikke regnet med å få studieplass.

Både «drømmeyrket» og de konkrete yrkesplanene følger stort sett de tradisjonelle kjønnsrollene. Både gutter og jenter regnet med problemer med å realisere utdanningsplanene, noe som er realistisk ut fra den økende søkningen til høyere utdanning.

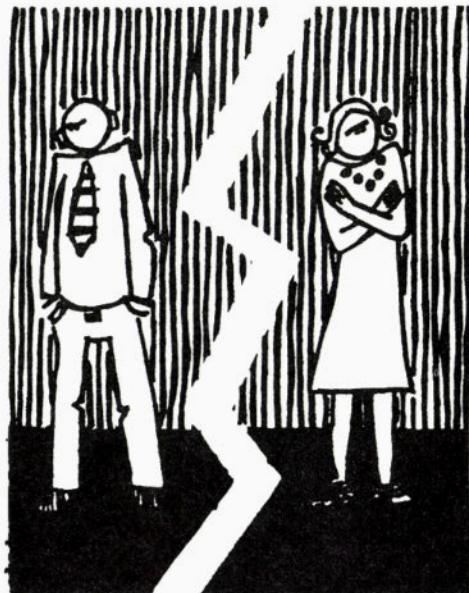
Jenters tradisjonelle valg skaper ekstra problemer både med hensyn til realisering av utdanningen og seinere yrke. «Kvinneutdanningene» har stor oversøkning, samtidig som arbeidsmarkedet etter endt utdanning er særlig problematisk. På bakgrunn av antallet studieplasser må jenter i enda større grad enn gutter skrinlegge planene om drømmeyrket. Flere jenter enn gutter forventet problemer med å realisere den utdanningen de konkret tenkte på og jentene regnet med lengre ventetid før de eventuelt kunne begynne på utdanningen.

Fride Eeg-Henriksen: *Fra skolegang til poengsamling*. NAVFs utredningsinstitutt 1983: 7. ISBN 82-7218-115-0.

Skilsmisser – Børns opplevelse af skilsmisse

To rapporter fra det danske Socialforskningsinstituttets skilsmisseundersøkelse foreligger nå. Den første rapporten: *Skilsmisser*, er basert på intervjuer med personer skilt i 1981 og beskriver skilsmisenes forløp og konsekvenser. Den andre: *Børns opplevelse af skilsmisse*, bygger på dybdeintervjuer med 34 barn i alderen 6–12 år fra 25 familier, skilt eller separert i 1981.

Rapporten beskriver barns opplevelse av skilsmisse ut fra barnas egne utsagn alene. Intervjuene er foretatt ca. 2 måneder etter separasjonen. Beskrivelse av barns opp-

levelser av og reaksjoner på skilsmisse henholdsvis ett og tre år etter, vil bli publisert senere.

Socialforskningsinstituttet
Publikasjon 118: *Skilsmisse*
Forfatter Inger Koch-Nielsen
Teknisk forlag, København 1983,
ISBN 87-7487-237-0

Publikasjon 126: *Børns opplevelse af skilsmisse*
Forfatter Morten Nissen.
Teknisk forlag, København 1984.
ISBN 87-7487-242-7.

Capitalism and Patriarchy

Rapporten inneholder innledningene fra et seminar holdt ved Aalborg universitetscenter i Danmark om kapitalisme og patriarkat, samt en kort innledning om organisering av kvinnestudier i Danmark.

Hensikten med seminaret var å bruke det materialet som er samlet om kvinners livshistorie som grunnlag for mer teoretiske analyser; og å bidra til å bygge opp en feministisk vitenskap med elementer fra marxistisk teori.

Artiklene tar utgangspunkt i en debatt i USA om patriarkatet innen privatliv og offentlig sektor, samt kvinners dobbeltarbeid. Heidi Hartmann, feministisk forsker fra USA, har skrevet hovedartikkelen om dette temaet.

De sju andre bidragene tar blant annet

opp feministisk vitenskap i et marxistisk lys, kvinners status i jordbruk – hvor de utgjør en del av produktivkraften på lik linje med menn – og hvilke konsekvenser som følger av industrialiseringsprosessen. Småbruks-(husmanns-)familier i Danmark etter 1945, hvor ekteskapet inngår som arbeidskontrakt. Endringer i patriarkatet som følge av de strukturelle endringene i kapitalismen, blant annet velferdsstaten og den økonomiske krisens innvirkninger. Patriarkalske strukturer i en kvinnedominert fagforening som handel og kontor, blant annet problemene med å få kvinner inn i ledelsen.

Rapporten, som er skrevet på engelsk, kan bestilles fra:

Aalborg University Press, Postboks 159, DK-9100 Aalborg, Danmark.

Kvinnorna är hälften – om kvinneforskning og de kvinnelige forskerne i Sverige

UHÄ – universitets- og høgskoleavdelingen i det svenske kulturdepartementet – har i vår gitt ut en rapport om kvinners situasjon ved universitetene i Sverige. Rapporten er en samling bidrag fra kvinner innen forskningssystemet.

Forum-bevegelsen startet i 1978 og er en organisasjon for kvinnelige forskere og kvinneforskning. Rapportens første del redegjør for dannelsen av og formålet med Forum. 5 bidrag fra ulike universiteter belyser den daglige virksomheten og trekker opp utviklingslinjer framover.

Ville forskningen innen ditt fag forandres om halvparten av forskerne var kvinner? Dette er innledningsspørsmålet i annen del av rapporten. 15 kvinnelige forskere fra ulike fag forestiller seg hvordan forskningen ville endres ved økt kvinne-deltakelse.

Den siste delen av rapporten tar opp kvinnelige forskeres vilkår og veiledningsproblemer. Ansettelses- og bedømningsproblematikk blir også tatt opp i en egen artikkel.

Rapporten er et uvurderlig bidrag til debatten om organisering av kvinner ved universitetene som nå pågår i Norge. Forum-bevegelsen er på flere måter mønster for den organisasjonen som er dannet i Oslo.

Rapporten fås ved henvendelse til:
Universitets- og Høgskoleämbetet,
FOU-enheten, Box 45 501, 104 30
Stockholm. Tlf. (08) 24 85 60.

Kvinnoteori

Boka, som er skrevet av Anna G. Jónasdóttir, gir et bilde av kvinneforskningen fra 1970-tallet og fram til i dag. Den bygger på en forelesningsrekke holdt våren -79 ved Högskolan i Örebro, Sverige, og har en suppleringsdel som tar for seg utviklinga videre fram til i dag.

Det blir gjort rede for forsøk på helhetsforklaringer av kvinners situasjon, og ulike metodiske tilnærminger skisseres. I den første delen behandler forfatteren fire ulike tilnærmingsmåter: Tilnærming ut fra kjønnsrolleperspektiv, ut fra kvinnekulturperspektiv, ut fra patriarkat og ut fra kvinners økonomiske stilling/stilling i produksjonen. Videre redegjør hun for hvilke endringsstrategier de ulike teoriene baner veg for. I den andre delen videreføres diskusjonen rundt begrepene kjønn, kjønnsrolle, patriarkat og kvinnekulturens perspektivutvikling. Boka gir en systematisk oversikt over området kvinneforskning og har en rekke henvisninger til konkrete forskningsprosjekter og en fyldig litteraturliste.

Anna G. Jónasdóttir: *Kvinnoteori - några perspektiv och problem inom kvinnoforskningens teoribildning*. Högskolan i Örebro, Skriftserien 32. Kan bestilles fra: Högskolan i Örebro, Eva Pettersson, Box 923, 701 30 Örebro. Tlf. (019) 14 01 00. Faktureringsavgift: 10 Svkr.

47 kvindebrev fra en papirkurv

Hvordan opplever kvinner sin verden og sine livsbetingelser? I sin hovedoppgave 47 breve fra en papirkurv har sosialantropologen Helene Cliff undersøkt refuserte

bidrag skrevet av kvinner til ukebladenes spalter om «Beretninger fra virkeligheten».

Motsetningene i kvinnes liv er blitt et sentralt tema i oppgaven, og er spesielt framtrekkende i de kapitler som omhandler undertrykkelsen, lykken og kjærligheten. Motsetningene oppleves i forhold til det å få barn, som begrenser kvinnens utfoldelsesmuligheter, men samtidig gir livet hennes en ekstra dimensjon. Videre i kjærlighetsforholdet til en mann som hun elsker, men som hun knapt kan holde ut og leve med fordi han slår eller drikker.

Helene Cliff har metodisk sett forsøkt å la brevene tale for seg selv. Hensikten har

ikke vært å sette noe kritisk-feministisk perspektiv på materialet, men i størst mulig grad å la kvinnes egne betraktninger komme fram. I oppgavens første del forsøker Helene Cliff å finne hvilke temaer eller problemer som er felles i brevene. I den andre delen prøver hun å trekke inn det mer «uhåndterlige»: følelser, avmakt og undertrykkelsesmekanismer.

Oppgaven er skrevet ved Institutt for folkeminnevidenskap ved Universitetet i København, Amager, og publisert som arbeidsnotat 1/84 ved Center for samfundsvidenskabelig kvindeforskning, HC Andersens Boulevard 38, mezz 1553 København V.

MØTER SEMINARE

KONFERANSER

Forum for kvinnelige forskere og studenter i Oslo-regionen

2. mai 1984 fant Forums første møte sted, og organisasjonens første styre ble valgt:

Elisabeth Gulbrandsen, Institutt for idéhistorie, student

Eli Kvåle, Arbeidsforskningsinstituttene, forsker

Anne Karin Lindahl, Det medisinske fakultet, student

Brita Teige, Institutt for rettsmedisin, forsker

Jorun Valgard, Germanistisk institutt, forsker

Guri Verne, Norsk regnesentral, forsker
Reidunn Aalen, Biologisk institutt, forsker
Vara:

Hanne Bjurstrøm, Det juridiske fakultet, student

Jana Weidemann, Nordisk institutt, student

Forum skal være en interesseorganisasjon, ikke bare en møtearrangør. Riktignok skal Forum arrangere møter, men med dette vil vi i første omgang ta sikte på å få i gang aktiviteter blant medlemmene, f.eks. pressgrupper og arbeidsgrupper knyttet til spesielle saksområder. Det nyvalgte styret hadde følgende å si om sine planer for høsten:

- I september er planlagt et møte med Edda Espeland, hvor hun skal kåsere over temaet fra sin bok: «Er du blitt sjef, jenta mi?». Etterpå blir det paneldebatt med reaksjoner fra folk som har lest boka. Edda Espeland er villig til å komme og prate for oss, det gjelder bare å finne et tidspunkt som passer.
- Senere har vi tenkt å holde et debattmøte, hvor politikere og folk fra ulike forskningsråd innkalles for å få diskutert holdninger til kvinneforskning. Dette på bakgrunn av at det i Sverige er opprettet 1 professorat og 5 dosenturer i kvinneforskning. Til dette møtet vil vi prøve å få tak i en fra Sverige som kan redegjøre for erfaringer derfra. I denne sammenhengen er nemlig den svenske Forumbevegelsen ikke helt uviktig!

Ut fra dette møtet ønsker vi å danne arbeidsgrupper som kan jobbe med kvinneperspektiver i forhold til den kommende norske forskningsmeldingen. (F.eks. finnes det ikke midler til NAVFs sekretariat for kvinneforskning etter 1985!)

- Det er også aktuelt med et møte om arbeidsmarkedet for høyere utdannede kvinner. Vi ønsker å få fram erfaringer fra kvinner som har vært utsatt for forbигåelser; praktiske erfaringer fra bruk av kjønnskvoltering versus rekrutteringsplaner for kvinner slik det har vært praktisert i bankene (målsetning x % kvinner over y år); erfaringer fra å bli bedømt av sakkyndige bedømmelseskomitéer. Rik-

tignok har slike temaer blitt diskutert før, men ved å trekke fram faktiske erfaringer håper vi å kunne nærme oss noen rekrutteringsstrategier som virker!

- Styret må også dra i gang Forums råd. Sitat fra vedtektene: «Rådet er et støtte- og kontaktorgan, sammensatt av 20–40 medlemmer, som tilsammen representerer de faglige miljøer Forum søker å dekke.» Styret kommer til å kontakte de forskjellige fagmiljøer som allerede er representert i Forum og be dem foreslå representanter, men vi oppfordrer folk som er ivrige på at deres fagområde skal bli representert, til å ta kontakt med styret.

En av hovedtankene bak Forum er etablering av nettverk. Dette vil gjøre det mulig å opprette slagkraftige ad hoc-grupper. Vi oppfordrer medlemmene til å utvikle nettverket og å gjøre bruk av det, f.eks. ved å reagere med å tromme sammen en gruppe dersom noe skulle skje innen deres eget fagfelt. Disse vil da kunne bruke Forums kanaler og (foreløpig begrensede) ressurser. Så meld deg inn! Innmeldingsblanketter kan fås ved henvendelse til Anne-Karin Lindahl, Øivinds vei 1, 0590 Oslo 5; tlf. (02) 57 93 68.*

Allerede i dette første møtet ble det klart at det er et sterkt behov for en gruppe som kan arbeide med kvinneperspektivet i forhold til de teknologiske fagområder. I diskusjonen som utspant seg rundt dette temaet ble det reist interessante problemstillinger: Hvorfor er det så få kvinner innen disse fagområdene, hva er det ved disse fagene som tiltrekker kvinner, hvordan få flere kvinner inn i teknologiske fag, hvilke muligheter ser kvinner i teknologien? Det hadde vært fint om også kvinner fra andre fag var interessert i disse spørsmålene.

Det ble også ytret ønske om en gruppe som kan arbeide i forhold til de humanistiske fagene. Med utgangspunkt i en artikulering og organisering av kvinners opp-

levelser på dette fagfeltet, ville det kanskje være mulig å få fram et fagkritisk perspektiv?

Deretter fulgte kveldens hovedattraksjon: Berit Ås foreleste og mimet fram innsikter om hersketeknikkene slik de praktiseres overfor kvinner i forskningsverdenen. Hun refererte til forskning som beskriver systematisk forskjellsbehandling av jenter og gutter i undervisningssituasjonene. Hun fortalte at slik forskjellsbehandling har vært under kartlegging siden tidlig på 50-tallet, men denne forskningen er ennå ikke en integrert del av pensum på fag som psykologi og pedagogikk. Dette er altså innsikt som stadig må formidles til nye generasjoner uavhengig av de etablerte institusjonene (f.eks. i Forum!).

Vår akademiske verden er blind på det ene øyet, hevdet Berit Ås. Fremdeles presenteres forskningresultater som er produsert med utgangspunkt kun i menns opplevelser, som om de var gyldige for begge kjønn. Hun underbygget dette med eksempler hentet fra samfunnsvitenskapelig forskning.

Til slutt kom hun inn på hvorledes det kan være å bli bedømt av «sakkyndige». Hun mente å ha erfaring for at vurderingene ikke er uavhengig av om det er en mann eller en kvinne som blir evaluert. Men det trengs dokumentasjon, så her ligger forskningsoppgaver og venter!

I diskusjonen som fulgte etter foredraget, ble det rettet en henvendelse til styret fra salen om å reagere på at NAVFs sekretariat for kvinneforskning nedlegges etter 1985. Umiddelbart etter møtet sendte styret derfor et brev til regjeringen, og gikk ut med følgende pressemelding:

«Forum for kvinnelige forskere og studenter ble stiftet i Oslo onsdag 2. mai 1984. På stiftelsesmøtet ble fremtiden for Norges almenvitenskapelige forskningsråds kvinnesekretariat diskutert. Kvinnesekretariatet har i de årene det har eksistert,

vært av uvurderlig betydning for kvinneforskningen i Norge. Stiftelsesmøtet vedtok derfor å sende følgende brev til Regjeringen:

Stiftelsesmøtet 2. mai i Forum for kvinnelige forskere og studenter har drøftet fremtiden for NAVF's kvinnesekretariat. Kvinnesekretariatet har i de årene det har eksistert vært av uvurderlig betydning for kvinneforskningen i Norge. Forum stiller seg derfor helt uforstående til planene om nedleggelse av kvinnesekretariatet fra utgangen av 1985. Regjeringen henstilles om straks å sette i gang arbeid for å sikre videreføring av kvinnesekretariatets funksjoner. Møtet vil i den forbindelse rette oppmerksomheten mot den sterke prioriteringen av kvinneforskningen som kommer til uttrykk i den svenske regjeringens nylig utkomne forskningsmelding.

Pressemeldingen førte til en notis i Aftenposten, og en henvendelse fra TV's Fredagsforum.

FØLG MED, FØLG MED! I neste nummer av *Nytt om kvinneforskning* er vi tilbake med et mer detaljert program for høsten.

Elisabeth Gulbrandsen & Guri Verne

*Innmelding kan også skje direkte ved å betale inn kr 100,- (studenter kr 40,-) til postgirokonto 2 15 68 59, samme adresse som nevnt i teksten.

Kvinner og politikk

Likestillingsrådets kontaktkonferanse 1984

Likestillingsrådet arrangerte sin årlige kontaktkonferanse med organisasjonene 28. og 29. februar, på Sole Turisthotell ved Krøderen, i samarbeid med Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

Konferansen samlet mellom 80 og 90 deltakere, i første rekke fra de politiske partier og deres kvinneorganisasjoner, de uavhengige kvinneorganisasjonene, yrkesorganisasjonene, likestillingsombudet og -rådet. For første gang var også de politiske partiers ungdomsorganisasjoner representert.

Hovedtemaet for konferansen var «Kvinner og politikk». Utgangspunktet var fjorårets kommune- og fylkestingsvalg, og det dårlige valgresultatet, sett fra et likestillingssynspunkt. Kvinners deltakelse i de folkevalgte organer, samt i styrer, råd og utvalg sto i fokus: Hvor stor er kvinne-representasjonen idag? Hva hindrer kvinner i å delta i disse organer i like stor utstrekning som menn? Og hvordan kan kvinner sikres en rettferdig representasjon?

Alle innlederne på konferansen syntes å være enige om at kvinner er altfor dårlig representert i det politiske liv, og at dette er spesielt bekymringsfullt på lavere nivå, da rekruttering til mange politiske posisjoner skjer gjennom kommunestyrene. De fleste tok også opp at økt deltakelse i yrkeslivet spesielt og i samfunnslivet generelt, er en forutsetning for økt politisk deltakelse. Det hersket også stor enighet om de mange praktiske hindringer for kvinners deltakelse.

Meningene var mer delte med hensyn til hvilke virkemidler som bør/kan tas i bruk for å bedre forholdene: Fra holdningsskapende kampanjer og oppfordringer, til konkrete tiltak som kvoteringsregler, endringer i valgloven og 6-timers arbeidsdag.

En relativt stor del av konferansen var viet det en kan kalle partipolitiske synspunkt, med innledning ved statsråd Astrid Gjertsen, avslutning ved stortingsrepresentant Sissel Rønbeck og paneldebatter med henholdsvis representanter fra kvinner i politikken (både i partipolitikken og i de uavhengige kvinneorganisasjonene) og fra de sentrale partiorganisasjonene ved parti-

sekretærene. Det var også to faglige foredrag, ved forsker Torild Skard og amanuensis Beatrice Halsaa, og en gruppesesjon.

Statsråd Astrid Gjertsen tok utgangspunkt i det skuffende resultat ved siste kommune- og stortingsvalg: Likestillingsloven må følges opp og de politiske partier er forpliktet til å sikre kvinnene plass innenfor partiorganisasjonene og i de folkevalgte organer, og å gi dem forsvarlige arbeidsmuligheter. FAD har nå satt i gang et forskningsprosjekt for å se nærmere på valgresultatet, spesielt hvilke konsekvenser det fikk for kvinne-representasjonen at en fjerdedel av velgerne rettet på listene. Prosjektet skal være ferdig i løpet av 1984.

En økende uoverensstemmelse mellom partiene og velgerne kan registreres, i flere partier er dette ikke til fordel for kvinnene. Partiene nominerer kvinner og velgerne stryker dem. Gjertsen ville imidlertid ikke gå inn for å endre valgloven for å begrense mulighetene til kumulering. Hun framholdt viktigheten av nominasjonsprosessen i denne sammenheng. Partiene må være klare på ønsket om større kvinne-representasjon ved nominasjonene og derigjennom søke å påvirke velgerne.

Gjertsen tok videre opp at de kommunale likestillingsutvalgene ikke fungerer så godt som en kunne ønske, bare noe over halvparten av landets kommuner har opprettet slike utvalg og i mange av dem er aktiviteten lav. Hun mente likevel at FAD ikke kan pålegge utvalgene større aktivitet gjennom statlige direktiv.

Avslutningsvis oppfordret Gjertsen til å vise tålmodighet og til å bruke de virkemidler vi har: Likestillingsloven og Handlingsplan for likestilling. Hun viste til at FAD forbereder en Stortingsmelding til utgangen av Kvinne-tiåret – 1985.

I det første faglige fordraget gikk forsker Torild Skard inn på hvor langt vi har nådd mht. kvinne-representasjon i politikken.

Hun karakteriserte utviklingen det seneste tiåret som en utvikling «fra avmakt uten deltaking til relativ avmakt med deltaking»: kvinnene må fortsatt slåss for å få sine saker inn på den politiske dagsorden! Innledningsvis gjorde hun også rede for situasjonen i Norge i forhold til de øvrige nordiske land: Norge har etter hvert begynt å ta igjen de andres forsprang mht. kvinne-representasjon, noe som trolig har sammenheng med et sterkt engasjement i den uavhengige kvinnebevegelsen.

Skard stilte videre spørsmål om hva som kommer til å skje ved neste Stortingsvalg og skisserte et kvoteringsopplegg som ville sikre 1/3 av kvinner på Stortinget. Hun viste at et slikt resultat ikke forutsetter særlig streng kvotering. Til kritikken av valgloven sa Skard at det synes å være stor tilfeldighet i velgernes betydning for hvem som blir valgt og at svært små grupper trolig bestemmer personvalget. Men hun ville se resultatene fra det igangsatte forskningprosjektet før hun tok standpunkt til evt. endringer. Hun tok også opp det problematiske i at kvinnene kommer inn i det politiske liv som et klart mindretall og blir utsatt for sterkt press til integrering – på menns premisser. Kvinneandelen må opp i 30–40% for at kvinnene skal kunne utgjøre en reell undergruppe. Når det gjelder de kvinnelige representantenes plassering innenfor råd og utvalg stilte hun spørsmål om den spredning som Likestillingslovens § 20 representerer er en riktig strategi, kanskje ville det være bedre med en «klumpestrategi», f.eks. at kvinnene samlet seg innenfor finans- og sosialsektoren.

Avslutningsvis viste Skard til nødvendigheten av at kvinner også slipper til innenfor det økonomiske liv, ut fra den klare sammenheng det har med det politiske.

I forlengelsen av Torild Skards foredrag, la *Sjur Tandberg* fra Norske Kommuners Sentralforbund fram resultater fra en undersøkelse av kommunestyrene i 350 kom-

muner, med spesielt henblikk på kvinne-representasjonen i råd og utvalg. Undersøkelsen bekreftet kvinnenes lave og skjeve representasjon og at likestillingslovens minstekrav ikke er oppfylt – et forhold likestillingsombudet må følge opp.

Plenum første dag ble avsluttet med en paneldebatt med representanter for kvinner i politikken. Spørsmålet om egen kvinneorganisering innenfor partiene fikk stor oppmerksomhet. Mange mente at denne er viktig for å møte kvinners manglende selv-tillit og gjøre den politiske arbeidsstilen mer passende for kvinner, utvikle en ny politikerrolle. Og egen kvinneorganisering ble fremhevet som et tiltak mot den motstand kvinnene møter, også fra mannlige partifeller. En annen hovedsak under debatten var nødvendigheten av å sikre kvinner posisjoner innenfor partiorganisasjonene, for bl.a. å kunne påvirke nominasjonsprosesser og rekruttering/skolering innenfor partiene.

Representantene for de uavhengige kvinneorganisasjonene pekte spesielt på disse organisasjonenes viktige rolle som idéskapere og leverandører til partipolitikken, og som støtte og inspirasjon for kvinnelige politikere.

Gruppesesjonen som avsluttet programmet første dag, var sentrert om problemstillinger som hvordan rekruttere kvinner til partipolitikk og virkemidler for å sikre bedre kvinnerepresentasjon.

Amanuensis Beatrice Halsaa åpnet seminarets andre dag med et foredrag om kvinner og makt. Hun tok utgangspunkt i 70-åra: De ga en bevissthet om undertrykking, men ingen endringer i de grunnleggende maktforhold. Hun stilte spørsmål om de forandringene som har skjedd egentlig er forbedringer: økende kvinne-representasjon i det politiske liv har foregått parallelt med en reduksjon i de folkevalgtes makt i forhold til andre institusjoner – ifølge Maktutredningen – er dette skjebnens

ironi eller et uttrykk for bevisst styring?

Halsaa drøftet det problematiske i å måle makt, symbolsk eller reell makt, hvordan veie politisk, økonomisk og/eller ideologisk makt mot hverandre? Blir den positive utviklingen vi har opplevd mht. for eksempel utdanning, kvinneforskning og lovfestet rett til likestilling, tilsidesatt av f.eks. veksten i pornografi og mannsdominans i massemedia? Hun tok også opp at undertrykkelsen har endret seg fra klart synlige former til mer indirekte, som er vanskeligere å se. Kanskje er likestillingsideologien blitt en sovepute for mange? Det er i alle fall vanskeligere å snakke like høyt om kvinneundertrykking nå som før.

Resultatet av 70-års arbeid karakteriserte Halsaa som et «likestillingspatriarkat». Likestillingspolitikken har ikke vært et utslag av kvinnes økte makt, men snarere noe som lå i tida, et behov for endringer i samfunnet – med unntak av abortloven og lovreglene for kvinnerepresentasjon i råd og utvalg. Eksempler på dette: Likestillingslov i stedet for lov mot kvinneundertrykking, ikke kvinnekvotering men kjønnsnøytral kvotering, ikke 6-timers arbeidsdag men lengre ferie og lavere pensjonsalder.

Avslutningsvis sa Halsaa at om 70-åra ikke har gitt oss mer makt, så har vi likevel oppnådd posisjoner som vi må forsvare. Men de økonomiske nedgangstidene gjør det ekstra vanskelig å få noe ut av de posisjonene vi har vunnet. Det er derfor nødvendig både med en sterk uavhengig kvinnebevegelse og med sterke kvinnegrupper i partiene.

Halsaa's foredrag ble fulgt opp av paneldebatt om kvinnens frammarsj i politikken, under tittelen: «Hit, men ikke lenger?». Panelet besto av menn – partisekretærene fra H, DNA, SP og SV og med et opponentpanel av kvinner, representanter fra KrF, RV og V.

Innleggene dreide seg i hovedsak om

praktiske hindringer for kvinners deltakelse i politikken, uten tilsvarende interesse for å gjøre det politiske liv mer tilpasset kvinners situasjon. Representantene for de borgerlige partiene var i første rekke opptatt av å se på den positive utviklingen som har skjedd, vise tålmodighet og oppfordre spesielt partiorganene lokalt til å sette likestilling og økt kvinnerepresentasjon langt oppe på dagsorden. Representantene fra DNA og SV uttrykte forståelse for konkrete tiltak, f.eks. kvoteringsregler, for å sikre bedre kvinnerepresentasjon – en forståelse som var skapt gjennom sterkt kvinnepress internt i partiet.

Kvinnene i utfordrerpanelet tok opp nettopp manglene på konkrete forslag fra mennene i form av direkte spørsmål, uten at dette ga særlig resultat.

Storingsrepresentant Sissel Rønbeck gikk rett på sak i konferansens siste foredrag: «Hva kan sikre kvinnene en rettferdig representasjon?» Hun avviste tendenser til å bagatellisere resultatet av siste kommune- og fylkestingsvalg, og hevdet at det er et absolutt minstekrav at kvinner blir representert på linje med menn i alle folkevalgte organ innen utgangen av dette århundret. Dersom alle partier vedtar skikkelige kvoteringsregler bør vi kunne oppnå 50 prosent kvinnerepresentasjon i løpet av kommende tiårsperiode. Skikkelige kvoteringsregler innebærer min. 40 prosent kvinner i alle valgte og styrende organ på alle nivå i partiene såvel som i folkevalgte organ – kvinner må nomineres på minst 40 prosent av de såkalte sikre plassene.

Rønbeck trakk fram lønnet arbeid som en forutsetning for politisk makt, men presiserte at det ikke gjelder dobbeltarbeid. Hun viste til 6-timersdagen som en viktig forutsetning for økt politisk deltaking blant kvinner. Kvinner må få frigitt mer tid gjennom offentlig avlastning når det gjelder omsorgsarbeidet: Gjenreisning av vekstkraften i barnehageutbyggingen – minst

10 000 nye plasser i året – og utbygging av den offentlige eldreomsorgen.

Ytterligere privatisering av omsorgsarbeidet vil medføre at de som har råd til det kan kjøpe seg fram i køene/kjøpe seg politiske maktposisjoner. Jobb bak et skrivebord med adgang til gratis telefon synes nå i ferd med å bli en av de viktigste forutsetningene for å kunne påta seg politiske tillitsverv – og rekruttering til denne type skrivebordsjobber er uhyre skjev både mht. kjønn og sosial bakgrunn. Å bedre de folkevalgte arbeidsvilkår er derfor svært viktig.

Avslutningsvis gikk Rønbeck inn på massemedienes sentrale rolle: Kvinnelige politikere blir i stor utstrekning usynliggjort/tidd ihjel. Hva er f.eks. Likestillingsrådets kontaktkonferanse mot et fotballting, med salen full av skikkelige mennfolk. Det å sikre kvinnene rettmessig representasjon i politikken og i massemedia er to sider av samme sak. I tida framover er det viktig å rette oppmerksomheten både mot personalpolitikk og stoffutvalg innenfor presse og andre massemedier.

Inger Sjong, Likestillingsrådets leder, oppsummerte stor enighet om at flere kvinner må med i politikken. Likestillingsrådet vil i løpet av våren sammenkalle kvinneorganisasjonene og partienes kvinnegrupper til et kontaktmøte for å drøfte strategier foran nominasjonsmøtene til stortingsvalget neste år.

Rapport fra konferansen med utfyllende referat kan fåes ved henvendelse til Likestillingsrådet, Øvre Vollgt. 11, 0158 Oslo 1, tlf. (02) 11 78 39.

Ingvild Gaasemyr

Kvinner og helse. Kvinneforskning i «Utkant-Norge»?

Fra den overveiende samfunnsfaglige orienteringen innen kvinneforskningen i Skandinavia har ringvirkninger nådd medisinsk fagområde. Det første danske seminar for medisinsk kvinneforskning i Helsingør 1980 var den første organiserte uttrykksform, og siden har aktiviteten spredd seg.

Dels inspirert av kvinneforskningsseminarene, dels av virksomheten i Kvinnehelsegeriljaen i Oslo fikk vi lyst til å spre erfaringene i «periferien» – nærmere bestemt Finnmark – og evt. etablere et tilsvarende forum. I februar arrangerte vi et todagers seminar i Kirkenes om kvinner og helse som samlet 22 deltagere hvorav 17 kvinnelige leger, 1 fysioterapeut og 4 mannlige leger. Vi hadde håpet på en mer «tverrfaglig» sammensetning, men å bryte det tradisjonelle hierarkiet i helsevesenet krever enda mer innsats. Seminaret fikk økonomisk støtte fra Finnmark Legeforening med tellende kurstimer i henhold til reglene om «Almenpraktiker DNLF». Det er «spesielt» å leve i Nord-Norge, ikke minst i Finnmark: sysselsettings- og bosetningsmønster, livsstil, klima etc. Kontrastene til f.eks. Østlandet er til dels slående. Som følge av dette kan man tenke seg andre typer helse- og sosialproblemer med krav på nærmere undersøkelse og kartlegging. Den kvinnelige andelen av leger i Finnmark er stor; både på sykehus, i innland og i de barskeste kystkommunene. Alt i alt er det rike muligheter for medisinsk kvinneforskning i Finnmark!

Seminaret bød på inspirerende foredrag og livlige diskusjoner, se referatet nedenfor. Som en tråd gjennom det hele gikk

tanken om å «detronisere» eller avmystifisere forskningen i den forstand at kvinner ikke må ha så stor ærbødighet for «forskning» at vi skremmes fra å drive forskning på egne premisser. Mange ga uttrykk for manglende arbeidskapasitet til noe utover daglig/nattlig jobb og familie – forestillingen om forskning som altoppslukende og enormt arbeidskrevende er sterk (om enn forståelig!). Andre motforestillinger mot «prosjekter her i nord» var gjennomtrekk av helsepersonell og store avstander. Dog var en del svært optimistiske – både med tanke på et diskusjons-/inspirasjonsforum og lokale prosjekter. Økt innflytelse krever også uten tvil økt eller en annen type innsats!

Til slutt: Vi som arrangerte seminaret følte forarbeidet *lite* belastende – atskillig mindre enn hva deltagerne trodde!

Torunn Sætre
Tromsø sykehus
og

Siv Kvernmo
Kirkenes sykehus

Kvinner og helse – betydningen av medisinsk kvinneforskning og kvinneforskning i medisinen.

Referat fra seminar i Kirkenes
18.–19. februar 1984

Vi tok for oss «Kvinner i helsevesenet» der Kirsti Malterud, bydelslege fra Oslo, innledet med en kort historisk oversikt og deretter tok for seg kvinner som utøvere i helsevesenet og kvinner som pasienter. Hun trakk opp linjene fra «de lærde kvin-

nene» som hun kalte «legekunstens mødre» helt fra den berømte egyptiske legeprestinnen Mentrehetep i år 2300 f.Kr. Dette var høyt utdannede representanter for de øvre sosiale lag, men vi ser også en nærmest ubrutt linje av ikke-utdannede legkvinner, «de kloke konene», som representerer lavere lag av folket og som utøvet urtemedisin og fødselshjelp. På 1850-tallet blir så kvinnelige helsearbeidere gradvis skjøvet ut av den selvstendige utøvende rollen og mer og mer over i omsorgs- og assistentfunksjoner, en trend som har holdt seg helt fram til det siste, i alle fall i den vestlige industriverden.

Kvinner har større legesøkning, høyere sykkelighet, og diagnoseprofilene deres er forskjellig fra mannlige pasienter. Det moderne medisinske system kommer oftere til kort overfor kvinnelige pasienter, noe som illustreres i paradokset:

–Når vi er syke, sier de vi er friske («jeg føler meg slapp, doktor»).

–Når vi er friske, sier de vi er syke (menopause, graviditet osv.).

Beate Lupton gikk så over til å snakke om «en kvinnelig distriktsleges erfaringer fra en kystkommune i Finnmark», nærmere bestemt Båtsfjord, hvor hun har vært distriktslege siden 1974.

Deretter var det igjen Kirsti Malterud som snakket om «medisinsk kvinneforskning», og konkluderte med at vi trenger en egen medisinsk kvinneforskning. Det ligger en rekke forskningstemaer og venter, som f.eks. kvinners cyklisitet, hverdagsgynekologi, alternativ prevensjonsforskning, sykdomsskapende trekk ved kvinne-rollen osv. osv.

Beate Lupton gav oss så en informativ og praktisk rettet veiledning om hva som må til av planlegging for å drive «forskning i almenpraksis».

Tarann Sjøberg, assistentlege med.avd., Kirkenes sykehus, holdt deretter en kort

appell om krisetelefonen og mangelen på krisesenter i Finnmark.

Etter lunsj var det nok en gang *Kirsti Malterud* som tok opp problemet om «*Screeningundersøkelser for kvinner - falsk trygghet?*». Hun tok spesielt for seg mammografi, cytologisk cervixutstryk og ultralyddiagnostikk i svangerskapet, hvor hun provoserende stilte spørsmål om ultralyd-screening flytter svangerskapet over fra en naturlig tilstand til sykdom. Og etter en livlig diskusjon avsluttet vi første dag av seminaret med en hyggelig sammenkomst om kvelden.

Neste morgen var det tid for å ta seg av «*kvinnens cyklusitet*». *Torunn Sætre*, assistentlege, kir. avd., Kirkenes sykehus, tok for seg temaet ut fra en *biologisk og sosiologisk* synsvinkel og prøvde å skille mellom myter og realiteter.

Siv Kvernmo, turnuskandidat, Kirkenes sykehus, tok for seg begrepet «*premenstruelt syndrom*» og det vi har av teorier på årsaksforholdene. Teoriene er mange og desto luftige og behandlingen er til dels meget spekulativ.

Klimakteriet ble tatt opp av *Torunn Sætre* som bl.a. refererte til en undersøkelse som hun var med på når det gjaldt hestetokter. Konklusjonen ble også her at vi vet for lite og at behandlingen er spekulativ, ikke ufarlig og til dels dårlig dokumentert.

Deretter tok *Randi Dugal*, ass. lege, gyn. avd., Tromsø sykehus, opp «*P-piller og cancer*», hvor hun refererte til de 2 nylig publiserte undersøkelsene: Pike et al. om sammenhengen mellom cancer mamma og p-piller relatert til lang brukstid, tidlig debut og høy gestagen potens. Hun påpekte en rekke metodologiske svakheter ved undersøkelsen, bl.a. at det ikke er kontrollert for alder ved menarche, 1. fødsel, familiær belastning, tidligere brystlidelse eller kosthold/overvekt. Dessuten er man ikke enige om selve begrepet «gestagen potens», og

forskjellige forskere opererer med hver sine definisjoner av begrepet. Vessey et al.s undersøkelse om «cervixcancer og p-piller» hadde hun liknende kritiske kommentarer til. Konklusjonen hennes ble at man ennå ikke på langt nær har sagt det siste ordet om sammenhengen mellom cancer og p-piller og at man ved KK i Tromsø fortsetter med vanlig praksis; lavest mulig østrogeninnhold og ikke tar spesielle hensyn til den omdiskuterte gestagenpotensen.

Carl Olav Jenssen, gynekolog, Kirkenes sykehus, tok til avslutning for seg sammenhengen mellom «*spiral og infertilitet*», og trakk bl.a. fram at mange, kanskje bortimot 100% av IUD-brukere, utvikler en mer eller mindre asymptomatisk endometritt. En endometritt som han karakteriserte som en «tidsinnstilt bombe» når det gjelder faren for å ødelegge forsvarssystemene mot oppadstigende infeksjoner. Konklusjonen var at man skal være tilbakeholden med IUD til mellipara, og reagere hurtig på diffuse symptomer med «litt smerter, litt dyspareuni, litt økt fluor» og fjerne spiralen uavhengig av SR, feber og de mer klassiske symptomer på salpingitt.

Og med disse dystre advarsler avsluttet vi et vellykket seminar.

*Marite Rygg
og Audhild Nyrenes
Kirkenes sykehus*

Rapport frå NSU sin kvinnekonferanse 17.-19. februar 1984

Norsk Studentunion sin fjerde kvinnekonferanse vart halde 17.-19. februar. Tema var kvinneorganisering og utviklinga av kvinnerørsla og kvinnepolitikken i universitets- og høgskulemiljøa. Kvinnekonferansen er den einaste konferansen NSU

arrangerer der interesserte deltakarar vert avvist på grunn av plassmangel. Det seier litt om behovet for kvinnekongressen og interessa for kvinnepolitikk.

I år var omlag 70 jenter samla, alt frå jenter som aldri hadde jobba med kvinnepolitikk til jenter som opp gjennom 70-åra hadde jobba i ulike kvinnepolitiske forum og organisasjonar. I større grad enn på tidlegare kongressar var det eit merkbar skilje mellom yngre og eldre jenter; i haldninga til kvinnerørsla og kva det var viktig å jobba med kvinnepolitisk. Men det er kanskje feil å bruka begrepet generasjonsskift. Det er vanskeleg å samanlikna kvinnerørsla på 70-talet og 80-talet. På 70-talet låg forholda på ein heilt annan måte til rette for å jobba politisk enn i dag. Det er ikkje mindre bevissthet i dag enn for 10 år sidan. Runa Haukaa meinte at det berre er ein annan type organisasjonar som er aktive no.

Brita Gulli, som har jobba i Nyfeministane, trakk i si innleiing om kvinneorganisering fram at den desentraliserte organiseringa må vera basis for kvinnerørsla. Kva slags mål har ein hierarkisk organisasjon, spurte Brita Gulli. Ho påpeikte at hierarkiet er eit effektivt redskap for leiinga. Men avstanden mellom grunnplanet og leiinga fører til at leiinga sitt kjennskap til dei ulike lokale forholda vert dårleg. Å fylgja linja, direktiv osv. får ofte ein undertrykkande funksjon, uavhengig av leiaren sin gode eller dårlege vilje.

Gulli la vekt på forholdet mellom arbeidsmåtar, oppgaver og organisering. Det organisatoriske uttrykket for bevisstgjeringsprosess er smågruppene. Bevisstgjeringsprosess er ei oppgave som tek form av ein samhandlingsprosess mellom nokre få personar. For å oppnå ei felles politisk erkjenning kan ikkje denne prosessen verta dirigert ovanfrå. Bevisstgjeringsprosess er ein del av ein altomfattande endringsprosess, og den vert ikkje avslutta på lik linje med den større endringsprosessen.

sen.

Sosiale endringsprosessar som dreg fram noko kvalitativt nytt, kan heller ikkje planleggast eller styrast ovanfrå i hierarkiske organisasjonar. Prosessen må vera open og sjølvregulerande. Brita Gulli understrekte at målet må liggja i midla, i sjølve organiseringa.

Ein del av kvinneundertrykkinga er mangelen på historie. Runa Haukaa peikte i si innleiing på at formidlinga av kvinnerørsla si historie til nye generasjonar er ei viktig oppgave. Både formidling, diskusjon og kritikk vert vanskeleg på grunn av manglande kommunikasjonskanalar mellom dei enkelte kvinneforaene utanfor organisasjonane. Kvinneuniversitetet kan her koma til å spela ei viktig rolle. Det er spesielt viktig å få ein koordinerande instans i dag avdi mesteparten av det kvinnepolitiske arbeidet foregår utanfor organisasjonane i grupper som Tverrfagleg kvinneforum, Kvinner i mannsdominerte yrker osv.

Runa Haukaa meinte at kimen til endring frå heilskapelege analysar til enkeltsaker låg i kvinnerørsla sjølv, i den flate strukturen. Kvinnene vart oppfordra til sjølvorganisering der dei var. Utviklinga har pressa kvinnerørsla inn i ein reformistisk tankegang.

For å få inspirasjon og idéar til nye arbeidsmåtar og oppgaver var ein representant frå studenterrådet ved Københavns universitet invitert til kongressen. Studenterrådet ved Københavns universitet er – som namnet tyder på – det øvste studentorganet ved Universitetet i København. Studenterrådet arrangerer bl.a. månadlege «kvinne-kontakt»-møter med representantar frå dei ulike faga der forskjellige kvinnepolitiske spørsmål vert diskutert. I tilknytning til kontaktnettet arbeider forskjellige grupper som har ansvar for å skipa til seminar, lage kvinneblad o.l.

Som eit resultat av idéane som kom fram

på kvinnekonferansen vedtok Landstinget å oppretta eit fast kontaktmøte ein gong i semesteret for kvinnegruppene på universiteta og høgskulane. Kvinnepolitikk vart også sett opp som eige punkt i arbeidsprogrammet til NSU, og vil i året som kjem få større betydning for arbeidet til NSU.

Else Berit Eikeland

Kvinnelige akademikere og arbeidsmarkedet fram mot år 2000

Oslo krets av Norske kvinnelige akademikeres landsforbund (NKAL) arrangerte 29.–30. mars et seminar med ovenstående tittel som hovedtema. Et av NKALs hovedmål er å arbeide for at kvinner med høgre utdanning skla ha samme muligheter som menn til relevant arbeid og faglig utvikling. Sjøl om akademikere ikke synes å være den mest utsatte gruppa på arbeidsmarkedet framover, er det av stor interesse å se på utviklingstrekkene på arbeidsmarkedet og hvordan disse kan forventes å slå ut, spesielt for kvinner.

Avdelingssjef *Knut Arild Larsen* fra NAVFs utredningsinstitutt, holdt seminarets hovedinnlegg. Han hevdet her at et hovedtrekk ved arbeidsmarkedet framover vil være *variasjon* over tid for de enkelte faggrupper av akademikere. Forutsatt at arbeidsledigheten ikke fortsetter å øke, trodde han på fortsatt behov for denne typen arbeidskraft – spesielt folk med full universitetseksamen. han pekte også på betydningen av fleksibilitet. De fleste utdanninger kan erstattes av andre, men med klare unntak, f.eks. teologi og odontologi. Imidlertid er det fortsatt sterke preferanser for spesielle grupper: F.eks. mener arbeidsgiverne at det er *nødvendig* med sivilingeniører bare i 30 prosent av de stillinger

som utlyses bare for denne gruppa, men det er *ønskelig* med sivilingeniører i 90 prosent av stillingene.

Larsen trakk ellers fram konflikten mellom «geografi og kjærlighet» som et hovedproblem med hensyn til å oppfylle sine arbeidsønsker: Binding til ektefelle/samboer begrenser valgmulighetene spesielt for kvinner, og dette er forsterket de aller siste år.

Innledninga ble kommentert av et panel med ekspedisjonssjef *Eva Birkeland*, KAD, statssekretær *Halvor Stenstadvold*, FAD, og professor *Natalie Rogoff Ramsøy*, INAS/UiO.

Birkeland etterlyste en samla analyse av hvordan den teknologiske utviklinga vil slå ut både med hensyn til de arbeidsplasser som blir borte og de som blir igjen. Det vil være svært uheldig dersom det ikke vil være behov for arbeidskraft på mellomnivå – for det får vi mye av. Spesielt kvinner er nå i ferd med å skaffe seg mye almenfaglig utdanning.

Stenstadvold fokuserte på de mulighetene han mente å se innenfor privat sektor: Omstilling mot mer kunnskapsorientert industriell virksomhet øker interessen for å ta inn folk fra utradisjonelle områder. Større industribedrifter har administrasjon og behov for saksbehandling som ikke er vesensforskjellig far offentlig byråkrati. Han stilte imidlertid spørsmål ved i hvilken grad akademikere er villige til å gå inn i utradisjonelle yrker og oppfatta yrkesorganisasjonene svært proteksjonistiske i denne sammenheng. De enkelte utdanninger må også i noen grad tilpasses arbeidsmarkedets behov og kvinner må stimuleres til utradisjonelle valg ved kvotering, utdanningsstipend o.a.

Ramsøy benytta anledningen til å rette oppmerksomheten på fenomenet *utbrenthet*. Hun etterlyste forskning omkring velferdsstatens yrker: Hva slags arbeidsplasser har den sterke utbygginga av offentlig

sektor gitt oss? De nye yrkesgruppene er prega av sterkt engasjement i arbeidet, de bruker seg sjøl/sin egen personlighet i jobben og de har lært å ta ansvar for den behandlinga de gir klientene sine. Men yrkene gir ikek status eller autoritetsom svarer til dette ansvar og engasjement. Utbrenthet opptrer som et kollektivt fenomen, og må sees som en protest mot arbeidsforhold som resulterer i en opplevelse av utilstrekkelighet.

I den påfølgende diskusjonen ble nødvendigheten av å se kvinners uligheter for deltakelse i yrkeslivet i sammenheng med deres omsorgsoppgaver i familien understreket. Det nytter lite å velge «riktig» utdannelse når kvinner fortsatt må ta/fortsette å hta hovedansvaret for familien.

Utgangspunktet for andre del av seminaret var tre foredrag omkring kvinners utdanningsvalg, yrkesvalg og ambisjoner. Konsulent *Ellen Brandt*, NAVFs utredningsinstitutt, student *Lise Stahl*, UiO og kvinnekonsulent *Heidi Skotte*, fylkesarbeidskontoret for Oslo og Akershus, innleda.

Brandt trakk fram jenters idealisme når det gjelder yrkesvalg, ønsket om å hjelpe andre, og om å finne «noe som passer akkurat for meg». Har jenter allerede i utdanningsfasen dårlig samvittighet fordi de vil ha en jobb? Kvinneandelen innenfor en del fag har endra seg fra 50-åra og framover mot i dag, de fleste universitetsutdanninger fra sterkt til svakt mannsdominerte. De fag som i dag kalles kvinnefag er ofte fortsatt mannsdominerte på studentnivå.

Stahl tok for seg jenters forutsetninger for å velge utdanning, hvordan de gjennomfører denne og hvilke konsekvenser utdanninga får. Flere jenter enn gutter

planlegger og avslutter studiene med eksamen av lavere grad (cand. mag.) eller nøyer seg med enkeltfag. Jenter har mindre frafall fra naturvitenskapelige fag enn fra samfunns- og humanistiske fag. Kan dette henge sammen emd sterkere motivasjon? Hun viste ellers til at jenter har større gjeldsfrykt enn gutter og at de fleste fortsatt ser/må se framtidig yrkesdeltakelse i sammenheng med barneomsorg.

Skotte gjorde rede for arbeidsmarkeds-etatens mange og ulike tiltak for å legge forholdene til rette for at kvinner skal kunne bevege seg overi mannsdominerte yrker: yrkesorientering, «søke-jobb-kurs», arbeidsmarkeds kurs, enkeltarbeidsplasser, etableringsskole for kvinner o.a.

I den avsluttende debatten ble det pekt på den store avstanden mellom myter og virkelighet. «Alle» tror at det er full likestilling i arbeidslivet i dag, studentene tror at det finnes en masse kvinner i ledende stillinger. Det er en myte at likestillingen er kommet langt i akademiske miljø – en undersøkelse fra UiB viser at jentefrafallet i studietida har økt i det aller siste. Omsorgsarbeidet må gjøres. Jentene gjør det. Lang utdanningstid tas til inntekt for manglende motivasjon. Mannsrollen må endres, også menn må ta utradisjonelle valg.

Det ble uttrykt sterk tvil om at de omstillinger som synes nødvendige både på arbeidsmarkedet og med hensyn til den enkeltes forberedelse i form av utdanning, vil komme uten bevisst investering.

Når det gjelder kvinnes adgang til yrkeslivet nå i forhold til tidligere karakteriserte en av deltakerne denne md følgende: Det er ikke nødvendigvis murene som er blitt tjukkere, det er bare så mange flere som stanger mot dem.

Ingvild Gaasemyr

5. Kvindehistorikermøde i Wien

De fire foregående kvindehistorikermøder har fundet sted i BRD, hvor kvindehistorien gennem de sidste 10 år har stået (relativt) stærkt. I år havde de østrigske historikerv kvinder påtaget sig at være værter for mødet, som fandt sted 16.-19. april. En arbejdsgruppe på under 10 personer, der i løbet af forberedelsestiden voksede til 20, alle studenter fra Wiens universitet, uden nævneværdig institutionsopbakning, formåede at samle over 600 kvindehistorikere fra 12 lande i «das deutschsprachige Raum» til 4 dagers intensivt arbejde og samvær i Wien. Ingen af de foregående møder har haft tilsvarende tilslutning. Sidste års møde i Berlin samlede mindre end halvdelen.

Denne bedrift skal ses og forstås i den specielle østrigske sammenhæng, som her lidt stikordsagtigt skal ridses op:

Den nye kvindebevægelse findes, men manifesterer sig, ligesom de andre græs-rodbevægelser, uhyre lidt, og har også få chancer for at slå igennem i et samfund som det østrigske, der er totalt domineret af de store organisationers «sozialpartnerschaft»: Partierne (først og fremmest socialdemokratiet SPÖ) og fagbevægelsen har indgået borgfred for at sikre stabiliteten i den skrøbelige østrigske republik. En stabilitet der er opnået under en temmelig tung dyne af magtfuldkommenhed og fejen problemer ind under gulvtæppet.

I dette system bliver de vigtigste kvindeorganisationer først og fremmest *partier-nes* organisationer, og ikke fritstående grupper.

På universitetsfronten har «1968» aldrig fundet sted. Hele universitetets magt- og undervisningsstruktur fungerer stadig på et solidt autoritært og patriarkalsk grundlag,

hvor naturligvis kun uhyre få kvinder når frem til faste stillinger som docenter eller professorer. Af professorene er kun 1,8% kvinder, mens der f.ex. blandt de historie-studerende er over 50% kvinder.

Egentlig kvindeforskning som et samlet miljø findes ikke, men mange kvindelige studerende prøver mere eller mindre individuelt at arbejde med kvinderelevante spørgsmål. I arbejdet med at føre kvindeforskningen frem er det de historiestuderende, der har været fortrøp.

På Wiens universitet, under Institut for økonomisk og social historie, foregår der imidlertid under ledelse af Michael Mitterauer en meget aktiv og interessant *familie*-historisk forskning. Ved siden af Peter Laslett i England er dette nok det vigtigste sted for historisk familieforskning, men om kvindeforskning kan man ikke tale: Instituttet er helt domineret af mænd, der ikke har prøvet at relatere deres forskning til kvindeforskning.

I dette miljø lykkedes det så en gruppe af studenter at få busfulde af først og fremmest tyske (2/3 af deltagerne var fra BRD), hollandske og schweiziske kvindehistorikere til at strømme til Wien sammen med kvinder fra de øvrige østrigske universiteter i Linz, Graz, Innsbruck, Salzburg og Klagenfurt. Undertegnede var den eneste skandinaviske deltager. Og selvom dette seminar var det 5. i rækken af internationale møder, var det på østrigsk grund den første egentlige kvindevidenskabelige manifestation *overhovedet*.

Forberedelsesgruppen siger selv: «En af forudsætningerne for vores arbejde med at arrangere mødet var for os selv, for os kvinder her i Østrig, at bidrage til en feministisk udviklingspolitik indenfor den historiske kvindeforskning. Derfor bestemte vi også at understøtte alle de enkeltstående og forskellige forskningsresultater og dermed måtte vi altså gå imod et fælles tema, som ville have reduceret de østrigske

Del af det indledende panel. Fra venstre: Karin Jušek (NL), Maren Bak (DK), tolk, Alison Oram (GB), Maria Oppitz, Gerti Langer-Ostrawsky, Eva Blimlinger (alle Østrig).

bidrag til et minimum.

Nu ser vi med glade øjne hvordan alle de mangeartede resultater af historisk kvineforskning også her i landet kommer for dagen.»

De glade øjne kendetegnede virkelig den måde hele arrangementet blev afviklet på (inklusive overnatning, børnepasning, kvindebal, kvinderelevant sightseeing m.m.), ligesom mangeartetheden kendetegnede de 33 forskellige arbejdskredse hver med 2–3 projekter. Hver formiddag og hver eftermiddag var der parallelt løbende arbejdskredse, og kun 3 substantielle plenum-arrangementer.

Mødets star var helt uden diskussion prof. Gerda Lerner fra Madison University, Wisconsin, kvindehistoriens og kvindestudiernes grand lady. På et lidt tøvende tysk indledte hun med at sige, at for hende var dette det første gensyn med det land hun

forlod under smertelige omstændigheder for 40 år siden, og at den varme der nu mødte hende var en dyb glæde. I sine indlæg talte hun om erfaringerne fra USA med at organisere kvindestudierne, med at oprette informationskanaler der brød mændenes informationsmonopol. Da hun selv holdt sin og USAs første forelæsning i kvindehistorie i 1962 kom der 6 studenter. Nu er som bekendt kvindestudier etableret som selvstændige og meriterende studiegrene på hundreder af amerikanske universiteter.

I sin forelæsning gav hun 5 grundsten til en feministisk historieteori. Hun betonede modsætningen mellem kvinders centrale placering i skabelsen af samfund og deres marginale rolle i samfundenes interpretations- og meningsdannelsesproces som en dynamisk kraft, der bringer kvinder til at kæmpe mot deres situation.

Om arbejdskredsene må jeg begrænse mig til at sige noget om de østrigske indlæg. Den tyske kvindehistoriske forskning er allerede relativt kendt i Skandinavien.

Det mest samlende punkt i de østrigske arbejder var nok det de *ikke* handlede om: Der var stort set ingen analyser af kvindearbejdet eller kvindeorganisering. Man kan måske sige at der var 2 tyngdepunkter i projekterne. Det ene handlede om kulturelle og ideologiske strømninger og deres indflydelse på kvindelighedens udformning og om kontrollen med den kvindelige biologi. Som eksempler på denne tendens kan nævnes projekter som «Om den patriarkale forplantningskontrols historie», «Maria-Teresia myten i Østrig», «Sexualitet og sexualmoral i den østrigske kvindelitteratur v. århundredeskiftet», «Kirkelig pigeopdragelse», «Abortdiskussionen i SP og KP under 1. republik», «Om lesbisk autencitet 1870–1914».

Det andet tyngdepunkt ligger i arbejdet med den mørke periode i Østrigs historie under den fascistiske magtkamp og magtovertagelse.

I februar 1984 var det 50 år siden, at det nationalistiske Heimwehr og regeringstropper nedkæmpede de socialdemokratiske arbejdere. De store sociale boligkomplekser, som socialdemokraterne havde fået opført efter 1. verdenskrig, var rammen om kampene, hvor arbejderne efter et par dagers svært skyderi måtte overgive sig. 50-året for denne «kolde februar» er blevet markeret bl.a. med en meget spændende udstilling (initieret af SPÖ) om hele den politisk-økonomiske udvikling i Østrig, der førte til katastrofen i februar og videre til Østrigs frivillige tilslutning til Nazi-Tyskland. En kvindehistorikergruppe har, bl.a. med tilknytning til denne udstilling, interviewet kvinder der var med i den anti-fascistiske modstand. En del af interviewene er optaget på video og uddrag er blevet vist i TV og på udstillingen. Det er

et alvorligt og engageret forsøg, men mangler endnu en bevidst udnyttelse af billedsiden. I og for sig kunne et still-billede være ligeså informativt som optagelserne af de interviewede kvinder med helt ubælgeligt kamera.

Kvindehistorikermødet sluttede med en meget livlig pressekonference, hvor forberedelsesgruppen fremlagde en række krav. Det første krav gik på styrkelse af kvindestudier og på en bevidst indsats for at få ansat kvindelige universitetslærere. Det andet var krav om oprettelse af et koordinationscentrum på universitetet, med mindst 2 fastansatte akademikere, med henblik på koordinering og initiering af kvindestudier og kvindeforskning indenfor humaniora og samfundsvidenskab. Et sådant centrum skulle også holde kvindekontakten mellem universitet og samfund. Endelig krævede man en revision af skoleundervisningens indhold med hensyn til dens kvindebilleder først og fremmest gennem nedsættelse af en kvindekommision til at producere nyt undervisningsmateriale og gennem kvinderelevant efteruddannelse af folkeskolelærere.

Forberedelsesgruppen har til seminaret produceret en materialesamling med korte resumeer af de fremlagte papirer, adresser osv. Det er en nyttig og vellavet oversigt som giver nogle konkrete indgange til kvinder og kvindehistorie indenfor det «deutschsprachige Raum». Den kan endnu erhverves for den beskedne sum av 120 shilling (porto inkl.).

Desuden arbejder forberedelsesgruppen på at få udgivet de uforkortede seminarpapirer.

Kontaktperson til gruppen er:

Sigrun Bohle, Tendlergasse 11/9, 1090 Wien. Tlf. 42 50 404.

Det 6. kvindehistorikermøde er planlagt til at finde sted i Bonn næste år. Det vil

sikkert blive mere tema-centreret, men endnu vides ikke mere derom.

Maren Bak

*p.t. nordisk videnskabelig sekretær
v. European coordination centre for
research and documentation in social
sciences, Grünangergasse 2, P.O. Box
974, A-1011 Vienna, Tlf. 52 43 33*

Hva slags veiledning og forskeropplæring vil kvinnene ha?

Referat fra en konferanse 7.-8. mai

*Likestillingsutvalget ved Universitetet
i Oslo er bekymret.*

Bekymringen gjelder det faktum at kvinnenes inntog i faste stillinger ikke foregår med den fart og i det omfang som kunne vært ønskelig. Om igjen og om igjen har forkjemperne for likestilling fått høre at rekrutteringen må bli bedre først. Nå ser det ut til at en økning av kvinnelige forskningsrekrutter i humaniora og samfunnsvitenskap ikke uten videre leder til noe sterkere kvinneinnslag blant de fast ansatte forskere og lærere. Flere utredninger om rekruttene og forskernes arbeidssituasjon har heller ikke kunnet gi noe skikkelig svar på hvorfor. De kvinnene som har sin arbeidsplass på universitetet besvarer spørreskjemaer omtrent som sine mannlige kolleger. Det er vanskelig å få tak i om kvinnene har noen spesielle problemer, eller om de snarere har seg selv å takke på grunn av lavere ambisjoner og mindre innsats.

Dette var bakgrunnen for at Likestillingsutvalget ved Universitetet i Oslo tok initiativet til en konferanse om veiledning for kvinner som har rekrutteringsstillinger i

samfunnsvitenskap eller humaniora. Nærmere 30 personer deltok. De fleste var kvinnelige rekrutter, men enkelte universitetslærere med erfaring fra forskningsveiledning hadde også latt seg bevege til å delta. Det faglige programmet var lagt opp i samarbeid med NAVFs sekretariat for kvinneforskning. Konferansens siktemål var å diskutere hva som kan gjøres for at kvinner skal få et mer effektivt og kompetanseskapende utbytte av rekrutteringsperioden.

Rekruttene er misnøyde

Om forskningsrekruttene møter noen form for kvinnediskriminering som gjør overgangen fra rekrutt til fast ansatt annerledes enn for menn, er det selvfølgelig vanskelig for hver enkelt kvinne å peke på. De kvinnelige rekruttene i humaniora og samfunnsvitenskap har i de siste årene i større grad valgt sine egne forskningsemner – emner som har fått merkelappen kvinneforskning. Det er også rekruttene fra disse fagene som er mest misfornøyde med veiledning og arbeidsforhold forøvrig. Imidlertid gjelder dette både kvinner og menn. Det er bare NAVFs utredning om kvinner i forskningssystemet ved inngangen til 1980-årene som har kunnet peke på en spesiell kvinnelig misnøye.¹ Kvinnelige rekrutter i humaniora og samfunnsvitenskap syns i større grad enn andre at de er dårlig integrert i fagmiljøet, og de tror ikke uten videre at deres forskningsemner og problemstillinger blir ansett som like interessante som mannlige forskeres. Det var altså representanter for denne gruppen av misnøyd som var samlet 7. og 8. mai. Konferansen var en mulighet til å la misnøyen anta konstruktive former. At de fremmøtte ønsket mer og bedre veiledning er neppe overraskende. Men konferansen gav også anledning til en grundigere analyse av hvilke problemer som er knyttet til arbeidssituasjonen som kvinnelig rekrutt, og hvilke

tiltak fra universitetets side som kan gjøre rekruttene i bedre stand til å møte og overkomme dem.

Finnes kvinnediskriminering?

Begge innledningsforedragene på konferansen behandlet rekruttenes arbeidssituasjon. Førstekonsulent Svein Kyvik orienterte først om en undersøkelse som NAVFs utredningsinstitutt nettopp har gjennomført.² En sammenligning av svarene for kvinner og menn viste gjennomgående små kjønnsforskjeller. Kvinnene er omtrent like fornøyde (eller misfornøyde) som mennene med de mulighetene de bys, men de arbeider litt mindre, har litt lavere ambisjoner og også litt mer pessimistiske forventninger til sine framtidsmuligheter. Kvinnene er imidlertid noe mer tverrfaglig orientert. Utredningsinstituttets undersøkelse tyder ikke på at det er behov for spesielle tiltak for kvinner, men at det snarere er forskningsmiljøene i humaniora og samfunnsvitenskap som er lite rekruttvennlig.

Forskningsleder Hanne Haavind fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning advarte i sitt innledningsforedrag mot å dra forhastede konklusjoner om at situasjonen for kvinnelige rekrutter i humaniora og samfunnsvitenskap på alle måter var dårligere enn for de kvinnene som er i naturvitenskap og medisin. En slik oppfatning kan lett føre til at vi kopierer deres løsnin-ger og det er kanskje ikke det vi ønsker. Som kvinner er vi kommet et stykke på vei når vi kan definere våre egne problemer og uttrykke vår misnøye.³ Kanskje er ikke kvinnelige naturvitenskapelige og medisinske forskere kommet så langt. Skal vi forstå hvilke problemer vi har og hvordan de bør løses, må vi ifølge Haavind, se hen til de uformelle sidene ved arbeidssituasjonen. Vi er i ferd med å bevege oss bort fra et sosialt system der kjønnsbasert segregering av arbeidsoppgaver er en selvfølge.

I stedet går vi inn i et sosialt system der integrering mellom kjønnene er et ideal, selv om dette ikke er realisert. Mens kjønnsforskjeller tidligere var et legitimt uttrykk for en sosial orden, er de nå i ferd med å bli illegitime. Spillet mellom kjønnene får nye regler når integrering og likhet er idealet. Betydningen av kjønn forsvinner ikke, men den blir tvetydig, og bortimot usynlig. Enhver kvinnes adgangsbillett og hennes mulighet til å få bekreftelse som en faglig kollega blir avhengig av at hun overlater til andre å avgjøre når og på hvilken måte hennes kjønn skal gjøres relevant eller holdes utenfor. Den enkelte får visse muligheter som kvinne, men løper også visse risikoer. Å bli oppfattet som tiltrekkende kan være både et pre og et hinder. Det kan det også være å bli oppfattet som utiltrekkende. Er man en yndlingselev eller blir man gjort til en maskot, er det et pre i begynnelsen, mens det kanskje i lengden er en hindring for faglig utfoldelse og utvikling.

Haavind pekte også på at kvinnelige forskere er rekruttert inn i forskningen på forskjellige måter. Realister og medisinere er oftere utpekt av andre til å ha de nødvendige evner. Dette gir en form for avhengighet av andre. En avhengighet som preges av at de blir enslige svaler i miljøet, samtidig som de får relativt mye støtte, veiledning og tildeling av ressurser. De blir arbeidssomme og takknemlige kvinner som sjelden bebreider andre enn seg selv, og som tar sine gode prestasjoner til inntekt for at de er annerledes enn kvinner flest. Særlig humanister, men også samfunnsvitere, blir oftere rekruttert gjennom det de opplever som sin egen kjærighet til faget. Det er ofte ingen som har bedt dem om å ha denne kjærigheten, og ikke engang de selv har noen tro på at det vil bringe dem særlig langt i livet. Men så stiller de heller ikke så store krav, men er glad til om de får anledning til å drive med det de liker. Til å

begynne med er arbeidsgleden stor, men etter hvert går den faglige ensomheten over i gradvis økende frustrasjon. Begge disse to rekrutteringsprosessene vil i løpet av noen år lett lede kvinnene gjennom en seier situasjoner der de faktisk underordner seg faglig og personlig. Likevel oppleves ikke dette som kvinnediskriminering, men snarere som at kvinnene finner sin plass i overensstemmelse med sine personlige evner og interesser. For å klare seg må kvinnene oppfatte miljøet og spillereglene der omtrent på samme måte som de mannlige deltakerne. Når kvinneandelene ikke øker så raskt og enkelt som integreringsidealet skulle tilsi, ser systemets medlemmer på hverandre med undring og begynner å lure på om det kanskje kan være noe med kvinnene.

Ifølge Kyviks undersøkelse er kvinnene noe mer tilbøyelige enn mennene til å mene at systematisk forskeropplæring er nødvendig. Haavind stilte i tillegg spørsmålet om hvordan forskeropplæringen skal foregå for at den særlig skal kunne ivareta kvinnes behov som kvinner. Hun advarte mot strukturerte utdanningsprogrammer. Riktignok er programmer best egnet til å sikre en jevn fordeling av ressurser mellom rekruttene og standardisert vurdering av deres prestasjoner. Vi vet fra annen forskning at dette er til kvinnes fordel, i den forstand at det reduserer den uformelle kvinnediskrimineringen. Likevel er dette en defensiv strategi. I vår selvforståelse og i våre krav burde vi være kommet lenger, og vi bør arbeide for at vi kan beholde kjærligheten til faget og videreutvikle vår autonomi som forskere. Vi ønsker derfor faglig tilhørighet og stimulans, men ikke nødvendigvis i et strukturert program. Kvinner har så alt for lett for å løse sine problemer ved å innta posisjonen som elev eller klient. I samfunnsvitenskap og humaniora har vi en forskerutdannelse allerede, gjennom hovedfaget. Etter Haavinds mening er

det ikke først og fremst programmer for forskerstuderter og forskerveiledere vi mangler, men forskningsmiljøer ved de to aktuelle fakultetene. Veien til bedre forskerrekruttering går via kollegiale veiledningsformer, forpliktende samarbeid og det fellesskap som utvikles i et tematisk faglig engasjement. Tenk om små og store grupper av forskningsrekrutter kunne slå seg sammen og «kjøpe fri» faste universitetslærere som de trengte til forskningsdeltakelse og derigjennom til veiledning! Små tette forskningsmiljøer eller forskningsgrupper, organisert av kvinnene selv slik at de har det faglige initiativet, er det eneste som effektivt kan motvirke den uformelle og usynlige kvinnediskrimineringen i forskningsverdenen.

Forskjellige erfaringer med forskeropplæring

Neste punkt på programmet var innlegg fra tre forskere fra henholdsvis medisin, humaniora og samfunnsvitenskap (Marianne Thoresen, Kari Melby og Marit Hoel). De snakket alle med utgangspunkt i egne erfaringer, med spesiell vekt på organisering av veiledning.

Innen *medisin* er det vanlig at forskning drives i grupper. Det er kanskje 4-5 personer i en gruppe, og et tilsvarende antall forfattere på publikasjoner som utgis fra det enkelte prosjekt. Resultatet er gjerne at man blir et nummer i rekken, og det kan oppstå problemer om hvem som skal stå som førsteforfatter, noe som kan få konsekvenser for senere faglig vurdering. Videre har man ofte flere prosjekter gående samtidig – går det dårlig med noe, går det kanskje bedre med noe annet. Miljøet blir som regel en blanding av sosialt samvær og arbeid, noe som oppleves som positivt. Kvinner har imidlertid lett for å bli «teknikeren» i gruppa, og kan bli utnyttet. Positivt er allikevel at man stort sett har mye og god veiledning.

Problemene for kvinner innen medisin oppstår gjerne *etter* at rekrutteringstid og disputas er unnagjort. Konkurransen om jobbene er hard, og med legejobb og familieforpliktelser er videre kvalifisering uhyre vanskelig.

Historikeren Kari Melby snakket om sine erfaringer som forsker i NAVF-prosjektet «Kvinner arbeid i familie og samfunn ca. 1875–1940». Arbeidet startet i 1980/81 og det ble straks nedsatt en styringsgruppe som satte rammer og tidsplan for prosjektet. Veiledningsavtalene har hele tiden vært klare, med seminarer hvert halvår der forskere og styringsgruppe møtes 2 1/2 døgn på hotell til konsentrert veiledning. Da skal de tre kvinnelige forskerne, som er ansatt i prosjektet, levere manus til kommentering. Slik får de halvårlige frister på sitt arbeid. Til sammen har de hatt 6 møter, herav ett utvidet møte der de har hatt med ressurspersoner utenfor prosjektet. Hensikten har hele tiden vært at de tre ved prosjektets avslutning skal ha ferdig hver sin monografi. Dette har gjort veiledningen sterkt produktorientert og framdriftsrettet. Prosjektet er knyttet til et større nordisk prosjekt med ett felles årlig møte.

Positive erfaringer:

- Alle føler forpliktelser overfor fellesprosjektet.
- Klar framdriftsplan – god progresjon.
- God og inspirerende veiledning.
- Harmoni innenfor fellesskapet.

Negative erfaringer:

- Omfang har gått på bekostning av dybde.
- Personlige ambisjoner til dels blitt skjøvet til side.
- Liten tid til fordypning i teori.
- Ingen kontakt med andre kvinneforskere.
- Manglende integrasjon i fagmiljøet for de to ved Universitetet i Oslo.
- Har ikke inngått i seniorforskernes natur-

lige felt på instituttene.

- Fellesmålet har vært overordnet andre meriterende aktiviteter.
- Konflikter er kanskje blitt unødige undertrykt av hensyn til fellesskapet.

Forsker Marit Hoel orienterte om sine erfaringer fra det *samfunnsvitenskapelige* prosjektet «Kvinner i fellesskap», ledet av professor Harriet Holter og finansiert av NAVF.

Før Hoel gikk inn på selve prosjektet «Kvinner i fellesskap», skisserte hun to ytterpunkter for hvordan forskerutdanningen kan arte seg. Hun kalte dem henholdsvis «den smale sti» og «den slagne landevei». Karakteristisk for førstnevnte er følgende:

- Fagintern problemstilling.
- Fallet er stort om man mislykkes.
- «Særhet» ligger rett rundt hjørnet.
- Mannsdominert måte.

Sistnevnte har følgende karakteristikk:

- Kaster seg tidlig inn i et bredt spekter av oppgaver, og tida løper fra en.
- Havner sjelden høyere enn midt på stilingsstreet.
- Mangler selvstendig faglig utvikling.
- Mer representativ for kvinnelige forskere.

Harriet Holters prosjekt var et forsøk på å unngå å komme innenfor en av disse kategoriene. Det ble organisert rundt grupper av forskere (tverrfaglige) med ulik grad av kompetanse, i alt ca. 30 deltakere, der alle hadde sitt eget prosjekt. Yngre forskere jobbet i små grupper på 3–5 personer. Det ble holdt flere seminarer, oftest med 1–2 dagers varighet, der hensikten bl.a. var å binde nettverket sammen. Man hadde også individuell veiledning – benyttet mer eller mindre av alle – og det ble laget kontakt/meldingsbulletiner.

Hoel hadde så vel positive som negative opplevelser i forhold til hvordan prosjektet

var organisert. Hun la vekt på at disse opplevelsene måtte stå for hennes egen regning, og at det ganske sikkert var flere av deltakerne som ville ha divergerende syn.

Positive erfaringer:

- Sosial trygghet – viktig som overlevelsesmekanisme.
- Faglig stimulerende. Orienterer seg automatisk i andre miljøer.
- Rik tilgang på informasjon.
- Får sine arbeider automatisk vurdert av andre.
- Vissheten om at eget arbeid er viktig for flere, og når flere.

Negative erfaringer:

- Prosjektet burde tåle større grad av åpen vitenskapelig uenighet.
- Forskere i for stor grad små brikker i et stort puslespill, i stedet for selv å sette det sammen.
- For mange småarbeider (foredrag, noter etc.), på bekostning av større arbeider.

Hoel gikk til slutt inn på hvordan man i framtida burde organisere seg for å kunne delta i konkurransen om de faste jobbene. Man burde se på hvordan menn organiserte seg, og kanskje finne fram til litt større tverrfaglige forskningsprosjekter som gir både penger og prestisje.

Siste del av 1. dag var viet gruppearbeid hvis hensikt var å diskutere ulike arbeidsformer og veiledningsmuligheter.

Stikkord fra diskusjonene kan være:

- Dra mer nytte av hverandre, også på tvers av fagene.
- Finne fram til tverrfaglige prosjekter.
- Avhandlingsseminarer der den enkelte forsker presenterer og får diskutert sitt prosjekt.
- Skikkelige kompensasjonsordninger for veiledere.

- Henvendelse til Det Hist.fil. fakultet om å opprette kompensasjonsordning for veiledere av forskere (som for hovedfag). (Slik ordning eksisterer ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet der 1 forskerrekrutt tilsvarer 3 hovedfagsstudenter. Kanskje er ressursituasjonen ved HF nå slik at en lettere bør kunne prioritere forskerveiledning og avsette stillingsressurser til dette.)

Annen dag ble innledet med orientering fra to veiledningsprogrammer fra henholdsvis teologi/kristendom og samfunnsvitenskap. Førstnevnte program ble initiert og finansiert av Rådet for humanistisk forskning i NAVF og startet i 1979. Det ble ansatt en sekretær på deltid og opprettet et veiledningsutvalg av seniorforskere fra de ulike lærestedene.

Programmet ga hjelp til individuelle veiledningsavtaler og arrangerte årlige konferanser over flere dager, der alle rekrutteringsansatte var invitert, sammen med veiledningsgruppa og utvalgte veiledere i de forskjellige fag. Disse gikk igjen fra år til år. På konferansen ble vitenskapsteoretiske problemstillinger tatt opp, og det var anledning til å legge fram prosjektbeskrivelser/-deler i spesielle faggrupper der ressurspersoner deltok. Det ble også gitt biblioteksveiledning.

For de rekrutteringsansatte hadde internatseminarene, med anledning også til uformell kontakt, størst betydning. Det var positivt at opplegget var tverrinstitusjonelt med alle læresteder involvert, og omfattet alle de teologiske disipliner, slik at det tverrfaglige ble kombinert med det fagspesifikke. Prosjektveiledningen vurderes som det viktigste innslag, men viste seg mest fruktbar i en tidlig fase av forskningsarbeidet.

Programmet vil nå bli fulgt opp i institusjonens egen regi, finansiert av dem. Rapport om programmet kom i januar 1984.

Det samfunnsvitenskapelige programmet, som tok til i 1981, er et samarbeidsprosjekt mellom NAVF og Det samfunnsvitenskapelige fakultetet. De har en *koordinator* for forskerveiledning finansiert av NAVF. Det er først og fremst en administrativ stilling som skal arrangere og koordinere undervisning, veiledning og konsultasjoner. Når det gjelder den individuelle veiledning, er ansvaret lagt på det enkelte institutt, som skal utpeke en instituttveileder som skal formidle veiledningsmuligheter (også eksternt). Disse skulle utgjøre et forskerveiledningsutvalg, som da består av 8 instituttveiledere med koordinatoren som formann.

Erfaringene veksler fra institutt til institutt. Men doktorgrads-frekvensen har økt ved SV i denne perioden. Nå foreligger det imidlertid forslag om at grads-strukturen skal endres (og bli som i Trondheim og Bergen). Dekanus går også inn for dette.

Sentralt i 2. dags gruppediskusjoner stod rekruttenes manglende veiledning og hva som kan gjøres for å bedre forholdene. Flere mente at det må bli lagt større press på fakultetene slik at *retten* til dette blir stadfestet. Likeledes må det komme inn skikkelige kompensasjonsordninger. I tillegg til individuell veiledning må det arrangeres seminarer. En av gruppene foreslo at det ble laget en informasjonsbok for rekrutteringsansatte, som burde ha følgende innhold:

- ulike stipendiater/vit.ass.er, forskertilknytning (NAVF etc.)
- stipendier/formål (reiser, kongresser etc.)
- ansvar for kurs/seminarer (oppdatering)
- veiledningsansvar
- publisering (reiser, oversettelser, konsulenter etc.)
- opplysning om kulturaktiviteter, muligheter for forskningsopphold (pre/post-graduate)

– og om dette eller noe av dette allerede foreligger: informasjon om hvor det fins.

Inger Sofie Bø
Hanne Haavind
Aina Schiøtz

Referanser

1. Kvinner og forskning: Hva kan NAVF gjøre? Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd, Oslo 1981.
2. Kyvik, Svein og Kirsten Voje: *Rekruttering til forskning*. Delrapport 5 fra prosjektet «Forskning ved Universitetene». Melding nr. 3, 1984, NAVFs utredningsinstitutt.
3. Haavind, Hanne: «Hva vil kvinnene på Universitetet?» I *Kvinner på Universitetet - 100 år*. Utgitt av Likestillingsutvalget ved Universitetet i Oslo, 1984. (Blir å få kjøpt i Universitetsbokhandelen i Oslo.)

Forskning om kvinner i utviklingsland

Kontaktkonferansen for forskere som arbeider med prosjekter om kvinner i utviklingsland ble arrangert 4.–6. juni på Bårds- haug herregård på Orkanger. For de ca. 30 deltakerne, i hovedsak universitetsansatte og hovedfagsstudenter, var det tre intense dager, som ved siden av foredrag/hovedinnlegg ga mye rom for både formell og uformell diskusjon.

Det kom fram mange konkrete forslag om tiltak for å bedre kontakten mellom forskerne, initiere forskningsoppdrag og presentere denne delen av norsk kvinneforskning. Det vil bli utarbeidet en egen rapport med referat fra konferansen. Denne blir sendt deltakerne og andre interesserte kan få den ved henvendelse til Sekretariatet.

Et av forslagene på konferansen var et

tema-nummer om Kvinner og utviklingsforskning i *Nytt om kvinneforskning*. Dette er planlagt til nr. 5/84. Stoff til dette tema-nummeret må leveres i begynnelsen av oktober.

Feminist-teologi

Nordisk forskerkonferanse
29.8.–1.9.84

Forum for kvinnlige forskere og kvinneforskning arrangerer nordisk forskerkonferanse om feminist-teologi, med Kari Børresen og Rosemary R. Ruether, i Båstad i Sverige.

Interesserte kan henvende seg direkte til arrangøren, adr.: Lunds Universitet, Box 1703, 221 Lund, Sverige. Tlf. 095/46 46/10 76 24 (fra Norge). Muligheter for påmelding tross i at den opprinnelige fristen er utløpt.

Program med nærmere opplysninger fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Andra nordiska seminariet i medicinsk kvinneforskning

Sigtuna 11.–13. oktober 1984

Seminariet vänder sig i första hand till kvinnliga läkare, som vill tillägna sig ett kvinneoperspektiv i sin yrkesutövning.

Det första nordiska seminariet i medicinsk kvinneforskning anordnades i april 1984 i Norge och samlade deltagare från de nordiska länderna, mest läkare men även representanter för andra yrkesgrupper fanns företrädde.

Årets seminarium kommer att sprida information om ämnet medicinsk kvinneforskning. Tema som seminariet kommer att behandla är:

Kvinnors sexualitet och reproduktivitet; Ur kvinneoperspektiv förbisedda sjukdomar; Den medicinska vetenskapens inflytande på lagstiftning om kvinnor; Om-sorgsarbetets betydelse för hälsa och sjukdom, samt kvinneoperspektiv i kliniskt arbete – hur kan vi tillgodose kvinnors intressen i det dagliga vardagsarbetet? En eftermiddag ägnas åt fria föredrag.

Seminariet avser att sprida medicinsk

kunskap, sedd ur kvinnooperspektiv. I mån av plass kan andra yrkeskategorier inom vårdsektorn beredas plass.

Intresserade kan få ytterligere informasjon og anmælningsblanketter genom Medicinsk kvinneforskning, Socialmedicinska forskningsenheten i Luleå, Storstigen 22, 951 38 Luleå, tlf. 0920/88810.

Kontaktpersoner, som också kan ge opplysninger:

Anna Bexell

Institutionen för klinisk samhällsmedicin, Malmö Allmänna sjukhus 040/33 10 00

Gunilla Carlstedt och Annika Forssén
Socialmedicinska forskningsenheten
Storstigen 22, 951 38 Luleå 0920/88810

Johanna Hermansson och Ingalill Morén-Hybbinette
Långvårdskliniken, Länssjukhuset i Kalmar, 391 85 Kalmar 0480/81000

Elsa Tillberg
Barnkliniken, St Görans sjukhus
112 81 Stockholm

2. Internationales Arbeitsseminar für Frauen

14.–19. oktober 1984 i Salzburg

Seminarer har som hovedtema: *Verdien av kvinners arbeid*, og programmet omfatter kvinner i familie og arbeid, strategioppbygging og kvinners arbeid i internasjonal opinion.

Påmelding seinest 10. september.

Brosjyre med nærmere opplysninger fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Kvinner i medisinsk forskning

Seminar 5.–6. november 1984

NAVFs sekretariat for kvinneforskning vil arrangere et seminar om temaet *Kvinner i medisinsk forskning* på Soria Moria, Den norske lægeforenings konferanse- og utdanningssenter i Oslo, 5.–6. november 1984.

Hensikten med seminaret er å samle kvinnelige forskere innen ulike medisinske miljøer for å synliggjøre kvinners forskning og for å diskutere forskjellige forhold i tilknytning til kvinners deltakelse i medisinsk forskning.

Første dag er viet presentasjon av forskningsresultater gjennom foredrag og poster.

Kvinneres muligheter for å forske innen det medisinske fagfelt vil bli belyst annen dag. Temaer som barrierer kvinner møter, prioritering av forskningsområder og behovet for forskerveiledning vil bli behandlet i innledninger og gruppediskusjoner. Målet er å komme fram til strategier for å styrke kvinners innsats i medisinsk forskning.

Den vitenskapelige del av seminaret er åpen og alle kvinner innen medisinsk forskning oppfordres til å delta. Deltakerantallet for den resterende del av seminaret er begrenset til 60.

Det er nedsatt en arbeidsgruppe som forbereder seminaret. Gruppen består av representanter for NAVFs sekretariat for kvinneforskning og Rådet for medisinsk forskning, NAVF.

Foreløpig program og skjemaer for påmelding og postersammendrag kan fås ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Munthesgt. 29, 0260 Oslo 2, tlf. (02) 56 52 90.

LITT AV

HVERT

Ny forskningsmelding i Sverige

Det svenske kulturdepartementet har nylig utgitt en ny forskningsmelding. For oss som arbeider med likestilling og kvinneforskning finner vi her interessante ting. Dette er nemlig områder som blir høyt prioritert, i det hele *fem* nye stillinger på do-sentnivå er øremerket for kvinne- og likestillingsforskning. Det er dessuten ting som tyder på at det vil bli gitt ytterligere bevilgninger utover disse stillingene.

Sverige ligger i dag langt fremme på kvinneforskningsområdet, men slik har det ikke alltid vært. Faktisk er dette et av de få områdene der vi i Norge har ligget foran vårt naboland. I 1978 innbød UHÄ (Universitets- og Högskoleämbetet i kulturdepartementet) til en konferanse hvor modeller for framtidig organisering av «Likestillingsforskning» ble representert. Forslaget om «*Likestillingsforskning*» møtte kritikk fra kvinneforskere som framhevet Norge og NAVFs satsing på området *kvinneforskning* som eksempel. Til tross for at UHÄ på det tidspunkt motsatte seg en slik satsing har nettopp kvinneforskningen blomstret i Sverige, og UHÄ avsetter nå egne midler til forskning om kvinner.

FORUM-organisasjonene, som ble startet rett etter konferansen i 1978, har siden vært drivkraften i svensk kvinneforskning. Forum fins i dag ved 7 av Sveriges universiteter og høyskoler. De begynte som ideelle organisasjoner. Alt fra begynnelsen ble det knyttet prosjektmidler til virksomheten. Ved en del universiteter er FORUM gått inn som en del av universitetsstrukturen, mens andre fortsatt er uavhengige. (Se forøvrig litt.komm.: *Kvinnorna är hälften.*)

I Norge – det tidligere foregangsland – går kvinneforskningen en høyst usikker framtid i møte: NAVFs sekretariat for kvinneforskning skal nedlegges ved utgangen av 1985. Ingen form for videreføring er sikret. Hittil har vi heller ikke hatt noen FORUM-bevegelse til å ivareta kvinneforskning og kvinneinteresser.

Kvinnelige forskere og studenter har nå hentet inspirasjon fra Sverige. FORUM er nettopp opprettet i Oslo som en interesseorganisasjon for å fremme kvinneforskning og bedre kvinneforskernes stilling. Vi får håpe at universitetene og myndighetene vil bidra til å gi FORUM en god start – både i Oslo og andre steder.

Også i Norge er det nå en forskningsmelding under utarbeiding. Vi skulle tro dette var en glimrende anledning for norske

myndigheter til å slå fast at Norge langt fra ligger i bakleksa i forhold til Sverige. Myndighetene må legge forholdene til rette slik at de funksjoner Sekretariatet nå ivaretar, kan bli videreført. Behovet vil være der i lang tid framover.

Jana Weidemann

Kvinneteologi – norsk og internasjonal

To norske forskere, statsstipendiat Kari Elisabeth Børresen og stipendiat Dagny Kaul, har nylig gjestet utenlandske universiteter. Her forteller de fra sine reiser.

Kvinneteologi er internasjonal, tverrfaglig og ekumenisk. Jeg finner den norske betegnelse mer dekkende enn den amerikanske «feminist theology», det dreier seg om menneskers tale om Gud, ut fra kvinners erfaring. Tradisjonell teologi er skapt av menn og følgelig mannsvridd, ved at mannlig erfaring oppfattes som normativ. Feministteologi vil uttrykke kvinnelig Gudsopplevelse, for å bidra til et fullt menneskelig språk om Gud og verden, i amerikansk terminologi «Godlanguage».

Siden jeg begynte min forskning allerede i 1961, har jeg deltatt i internasjonal kvinneteologi fra starten. I 1977–79 var jeg gjesteprofessor ved Gregoriana-universitetet i Roma, i 1981 ved det teologiske fakultetet i Genève. Jeg er faglig rådgiver og deltager i forskningsprosjektet «Kvinnligt, manligt, mänskligt» ved Teologiska Institutionen i Uppsala fra 1981. Dessuten medlem av rådet for undersøkelsen «Frau und Christentum» ved Institut für ökumenische Forschung, Tübingen Universitet, fra 1982.

The Divinity School ved Harvard University i Cambridge, Massachusetts, startet i 1981–82 «Women's Studies in Religion Program», med fem årlige delprosjekter fra forskjellige teologiske fag. Her var jeg med som seniorforsker og fungerer nå som bindeledd mellom europeisk og amerikansk kvinneteologi. Min doktoravhandling på fransk om kvinnesynet hos Augustin og Thomas Aquinas (1968) kom i ny engelsk utgave i 1981, dessuten på italiensk (1979) og spansk (1983). Det internasjonale tidsskrift Concilium, som publiseres på 7 språk, opprettet i år seksjon for «feminist theology». Her deltar jeg i redaksjonsrådet. Likeledes i den nye amerikanske Journal of Feminist Studies in Religion.

Teologisk kvinneforskning er tverrfaglig, noe min forskningsreise til USA høsten 1983 kan illustrere. Først gjestet jeg i én måned Harvard-universitetets middelalderinstitutt, Dumbarton Oaks, Washington DC. Deretter dro jeg til California for å gjestforelese ved School of Theology i Claremont, Ecumenical Religious Conference, University of California i Los Angeles og Center for Research on Women, Stanford University. Tilbake på østkysten avsluttet jeg med forelesning ved Department of Religion, Princeton University.

Mine emner var knyttet til to prosjekter under arbeid: «God's Image – is Woman excluded?» og «God as a Mother in the Christian Tradition». Begge angår sammenhengen mellom Gudsilde og menneskesyn, det vil si mellom teologi og antropologi. Hermed kom jeg inn på feministisk hermeneutikk: «Women's Studies and Theology» og ga en kritisk analyse av patriarkalsk kvinnemodell: «Mary and Feminist Theology».

Kvinneteologien er ekumenisk med forskere fra flere kirkesamfunn, selv om ledere som Elisabeth Schüssler Fiorenza og

Rosemary Radford Ruether begge er romersk-katolske. De fleste kvinnelige lærere i teologi arbeider ved amerikanske interkonfesjonelle fakulteter, men ofte i åremålsstillinger hvor de trår varsomt for å få fast ansettelse. Som her hjemme er velviljen stor blant mannlige kolleger når det gjelder rekruttering og lavere stillinger, derimot anser de kvalifisert konkurranse på toppnivå for farlig.

Mitt annet besøk i USA utdypet inntrykk fra Harvard-oppholdet i 1981–82, men forskningsmiljøene er så mangesidige at min vurdering selvsagt er fragmentarisk. Som idéhistoriker har jeg også kontakt med humanistisk forskning innen historie og religionsvitenskap, og jeg oppfatter kvaliteten her som høyere enn ved «Schools of Divinity». I USA er disse primært rettet mot praktisk presteutdannelse. Studentene viser entusiastisk lydhørhet og frisk optimisme, selv om den europeiske kulturelle ballast kan mangle. Jo mindre historisk forskning, desto større pågangsmot til å skape en ny «Godtalk». Forskningsperspektivet er gjennomgående politisk, med sterke innslag av frigjøringssteologi, som er forståelig i en nord-amerikansk sammenheng, med raseproblemer og naboskapet i sør. Jeg savner en grundig diskusjon av de metodeproblemer som følger av androsentrismens sammenbrudd, hvor mennesket ikke lenger defineres som mann og kvinnen er avvikende. Kristendommen bygger på skrift og tradisjon, det vil si historisk skiftende skriftfortolkning. Begge er resultat av inkulturasjon, tilpasset patriarkalske samfunnsforhold. Hvorledes håndteres ikke bare mannsvridd symbolikk og læreinnhold, men den grunnleggende androsentriske åpenbaringsform? Dette er spørsmål som kvinneteologien må våge å ta opp i sin fulle bredde. Her kan europeisk forskning stimulere amerikansk «feminist theology».

Kari Elisabeth Børresen

Feministisk teologi i Tyskland

Etter oppfordring fra *Nytt om kvinneforskning* skal jeg referere inntrykk fra tiden som gjesteprofessor i feministisk teologi i Hamburg, vintersemesteret 1983/84. Det var første gang dette var forsøkt i Tyskland, og initiativet utgikk fra studentene. 50% av teologistudentene var kvinner, ingen av lærerne. Det var to kvinner i rekrutteringsstillinger. I biblioteket fantes det så godt som ingen kvinneteologisk litteratur.

Det kvinneteologiske arbeid i Tyskland har hittil så godt som bare vært drevet utenfor universitetene. Studentene har organisert studie- og samtalegrupper uten å ha faglig støtte av lærere. Her blir ofte Mary Daly lest; hun er en av de få amerikanske feministiske teologer som er oversatt til tysk. En kirkelig velferdsorganisasjon for kvinner og barn, «Evangelisches Frauenwerk», har et par steder – bl.a. i Hamburg – hatt feminist-teologiske seminarer og konferanser. Likedan har kvinner ansatt ved «Evangelische Akademien» også gjort en merkbar innsats. Bibliodrama og kroppsøvelser inngår her som et vesentlig element i bevisstgjøringsprosessen. Både disse og «Frauenwerk» går tilbake på initiativ fra engasjerte enkeltpersoner, og virksomheten oppfattes som meget kontroversiell.

Det har hittil ikke lyktes å få en fast organisasjon av det feministteologiske arbeid. Et initiativ for å samarbeide innenfor universitetene er nå tatt av Dr. Elisabeth Moltmann-Wendel. Hun representerer et bindeledd til akademisk teologi, og har gjort en virkelig innsats bl.a. ved å oversette amerikansk feministisk teologi til tysk.

Det fins for tiden så vidt jeg vet ett forskningsprosjekt. Fra 1982 løper et Sonder-

forschungsprojekt «Frau und Christentum» med forskerstipendiattstillinger ved Institut for økumenisk teologi (Hans Küng) i Tübingen. Det er finansiert av VW-konsernet. Nytt på undervisningsfronten er at Elga Sorge i 1983 ble ansatt som vitenskapelig medarbeider med læreoppdrag i feministisk teologi ved Gesamthochschule Kassel. Universitetet i Frankfurt a. Main har et par semestre hatt hjelpelærerstilling i feministisk teologi. I 1983 startet også tidskriftet *Schlangenbrut. Streitschrift für feministisch und religiös interessierte Frauen*. Dette ser ut til å utvikle seg bra. Behovet er stort.

Den feministiske teologi gjenspeiler spenninger innen kvinnebevegelsen. Forventningene til et gjesteprofessorat var følgende også meget motstridende. *Endelig* skulle det bevises at feministisk teologi var vitenskap! Dessuten skulle alle teologiske disipliner dekkes. Foreleseren burde være politisk radikal som Dorothe Sölle (hun har en hjelpelærerstilling i Hamburg hver vinter, men må ellers til Amerika for å få ansettelse), foruten at det skulle formidles impulser fra religionshistorisk matriarkatsforskning og amerikansk «gudinnebevegelse». Det skulle være undervisning på linje med akademisk undervisning og samtidig et radikalt brudd med hele det patriarkalske universitetssystemet.

Av studentene totalt var det en forholdsvis liten kjernegruppe som engasjerte seg universitetspolitisk og kvinnefaglig, ca. 50. Men det ble stadig valgt kvinneemner for oppgaver, noe som også stadig førte til problemer med veiledning og evaluering av oppgavene. Studentene dannet nå et eget «forum» for å gjennomgå oppgaver med hverandre og å samle erfaringer. De planla også å samle seg som grupper innenfor de enkelte seminarer for samlet å kunne få inn kvinnestoff. Det var en utrolig opplevelse å merke samholdet og pågangsmotet hos jentene. Det er nå knapt om

stillinger, og de visste hva de risikerte. Deres feminist-teologiske engasjement var ikke uten risiko og lidelse. Men for et potensial for fornyelse av teologi og forskning!

Sammenligner en forholdene med de norske, er det særlig én ting som springer i øynene. Feministteologien i Tyskland har fra starten av hatt karakter av «lekmannsbevegelse». Den ble drevet utenfor universitetene og i et sterkt motsetningsforhold til den etablerte teologi. Dette har ført til at metodeproblemer ikke har fått noen oppmerksomhet og at impulser fra feministteologien ikke har kunnet trenge inn i forskning og undervisning. Feministteologien har i Norge fra begynnelsen av stått i en tverrfaglig universitetssammenheng. NAVFs konferanser for kvinneforskning fra Ustaoset i 1974 av og fremover, Sekretariatet for kvinneforskning og *Nytt om kvinneforskning* har bidratt til å skape en vid horisont for *alle* fags kvinneforskning. Initiativene på universitetene har virket i samme retning. Denne brede organiseringen av kvinneforskningen er det pre vi har i internasjonal sammenheng. La meg illustrere dette med et eksempel. Det ble i Hamburg (og delvis fra Bonn) bevilget 3 mill. DM til et storstilt, samfunnsvitenskapelig kvinneforskningsprosjekt. De tre lederne av prosjektet var imidlertid såpass (politisk) uenige at arbeidet ikke drives som planlagt. Dette førte til at bevilgningen – bortsett fra 80 000 DM – ble trukket tilbake. En god, bred organisering og åpen metodedeбат ville kunne hindre slike ting.

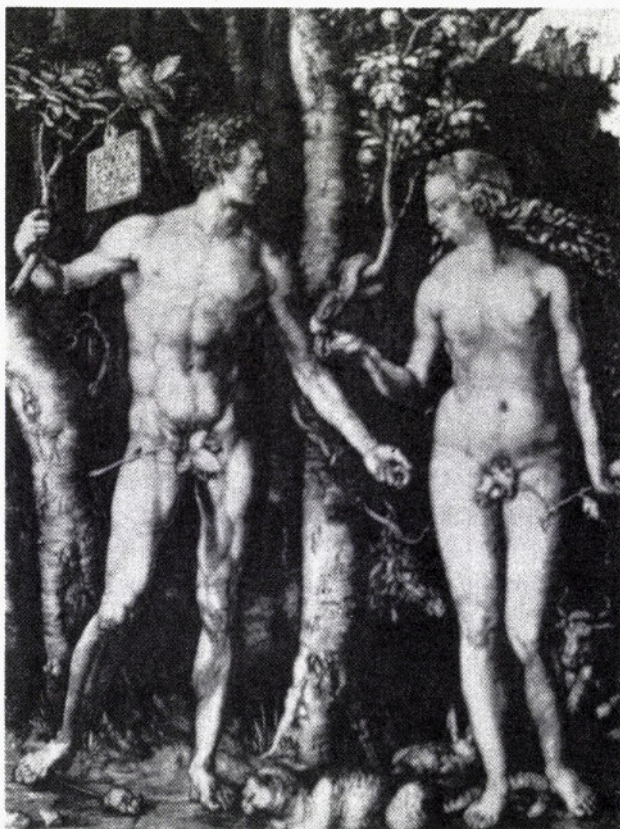
Det var derfor med forferdelse jeg kom hjem til Norge og fant at NAVF skal legge ned Sekretariatet for kvinneforskning! Kvinneforskningens tverrfaglige organisering – og følgelig orientering – representerer det pre kvinneteologien i Norge – og Norden – har framfor kontinentets teologi. Samtidig står kvinneteologien i Norge så

svakt at denne tverrfaglige sammenheng utgjør *den eneste sammenheng* den står i. Kvinneteologien er ikke representert ved noen undervisnings- eller veiledningsstilling i dette land. Faller også den faglige kontekst innen NAVF bort, vil kvinneteologien i Norge bli – en lekmannsbevegelse!

Dagny Kaul
Institutt for systematisk teologi
Universitetet i Oslo

Feminist-teologi: Rosemary R. Ruether er i Oslo 12. september 1984

Instituttene for religionshistorie og kristendoms-kunnskap og Teologisk fakultet ved Universitetet i Oslo, arrangerer en forelesning med påfølgende gruppearbeid og plenumsamtale, fra kl. 15.00 og utover til kl. 19.00 onsdag 12. september. Nærmere opplysninger ved instituttene.

Kvinnelig stemmerett

De mannlige velgerne i det lille fyrstedømmet Liechtenstein vedtok nylig med knapt flertall at også kvinnene skal få stemmerett. Liechtenstein, som bare har 26 000 innbyggere, er den siste stat i Europa hvor kvinnene ikke har hatt stemmerett. Ved folkeavstemningen søndag stemte 51,3 prosent for å gi dem det mens 48,7 prosent stemte imot. Det samme forslaget ble forkastet i folkeavstemninger i 1971 og 1973. (NTB-AFP)

Humanistisk kvinneforskning i Sverige

Ulla Holm ved Forum för Kvinnliga Forskare ved Göteborgs Universitet har satt sammen en oversikt over *pågående humanistisk kvinneforskning i Sverige i 1983*.

De fag som dekkes er: Arkeologi, baltske språk, egyptologi, engelsk, etnologi, filosofi, finsk, fonetikk, fransk, historie, økonomisk historie, kunsthistorie, idéhistorie, klassiske språk, lingvistikk, litteraturvitenskap, litteratursosiologi, musikkvitenskap, nordiske språk, religionsvitenskap og teologi, teater- og filmvitenskap, tema teknikk samt tysk.

Interesserte kan få kopi av oversikten ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Prosjektkatalog for Universitetet i Tromsø

Universitetet i Tromsø har nylig gitt ut en oversikt over det meste av den pågående forskning ved institusjonen. Katalogen omtaler i alt ca. 450 prosjekter inndelt instituttvis. Det gis en kort beskrivelse av hvert enkelt prosjekt, samt navn på personer bak det.

Man regner med å ajourføre katalogen med jevne mellomrom, slik at den til enhver tid er dekkende for den forskning som drives.

Prostitusjonsmuseum

I Holland ser man tydeligvis mer liberalt på tingene enn i de fleste andre vestlige land (ref. narkotikalovgivningen), og nå har en rekke borgere i byen Arnheim tatt initiativ til å etablere et museum som skal vise prostitusjonens historie. Blant de brave borgere finner man også en rekke bordell-verter og prostituerte, som håper at et museum vil kunne gi publikum og myndigheter et mer differensiert syn på prostitusjon og kanskje kunne føre til opphevelse av forbudet mot prostitusjon.

(... skriver *Kapital* i nr. 5/84.)

Stipend

Forskningsstipend til New Zealand 1985

Fra New Zealands ambassade i Haag er det kommet melding om at The National Research Advisory Council i New Zealand tilbyr stipend til forskere som kan utføre forskningsoppgaver for de forskjellige ministerier og regjeringskontorer i New Zealand i 1985.

Ingen av disse stipend er øremerket for norske borgere, men interesserte nord-

menn kan søke i konkurranse med søkere fra andre land.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til Utenriksdepartementet, l. kulturkontor, tlf. 20 41 70, l. 224.

Søknader skal stiles direkte til Executive Director, National Research Advisory Council, P.O.Box 12-240, Wellington, New Zealand.

Søknader må være adressaten i hende senest 1. august 1984.

Fulbright-Hays stipend 1985–86

Søknadsfrist: 7. september 1984.

Minst 13 stipend av kr 40 000, pluss reise, for vitenskapsmenn, forskere og studenter på minimum mellomfags nivå, innenfor nevnte fagområder:

The Tom F. W. Fulbright-Hays Fellowships in Natural Sciences/Engineering.

The Einar Haugen Fulbright-Hays Fellowship in Social Sciences.

The Trygve Lie Fulbright-Hays Fellowship in the Humanities.

The Sigmund Skard Fulbright-Hays Fellowship in American Studies.

Fulbright-Hays Fellowships in Unspecified Fields.

Minst 9 reisestipend for kandidater med samme kvalifikasjoner i uspesifiserte fagområder.

NB: Minimum oppholdstid:

Vitenskapsmenn og forskere – 3 måneder.

Studenter og leger – 9 måneder.

I tillegg gis reisestipend til:

Ungdomsledere, sosialarbeidere, miljøarbeidere og småbarnspedagoger for 4 eller 13 måneders internasjonalt kurs i USA (CIP).

Forøvrig henvises til separat informasjon som kan fås ved henvendelse til vårt kontor.

United States Educational Foundation in Norway

Nedre Vollgate 3 – 0158 Oslo 1 . Norway
Tel.: 41 42 55 – Cable Address: FULNOR

NB. For å kunne søke må man være norsk statsborger. Gjelder ikke for personer med både norsk og amerikansk statsborgerskap. Søkere som allerede oppholder seg i USA vil ikke komme i betraktning.

1985–86 Scholarships/assistantships at University of Minnesota – Twin Cities and University of Wisconsin – Superior for Norwegian graduate students

The United States Educational Foundation in Norway is pleased to announce the availability of a scholarship/assistantship for a Norwegian graduate student at the University of Minnesota – Twin Cities and one at the University of Wisconsin – Superior, for the academic year 1985–86.

The scholarships will cover tuition, fees and living costs.

The participant will receive a Fulbright travel grant.

Brochures and pamphlets giving information about the University of Minnesota and the University of Wisconsin, and the courses offered there, may be obtained at the office of Fakultetssekretær Ida Yttri, Studieadministrasjonen, Norges Lærerhøgskole, where preliminary application forms are also available.

The deadline for submission of application is September 7, 1984, to Fakultetssekretær Ida Yttri, Univ. i Trondheim, 7055 Dragvoll, tlf.: 07/59 66 90.

The German Marshall Fund

Fondet gir hvert år stipend til kvinner og menn som arbeider med likestillingsproblematikk innen offentlig forvaltning, fagforeninger, kvinneorganisasjoner eller juridisk virksomhet – forskere og studenter kan ikke søke.

Stipendiatene blir plassert innen tilsvarende amerikansk virksomhet.

Fondet dekker reise- og oppholdsutgifter for min. 4 til max. 6 uker.

Søkere må beherske engelsk skriftlig og muntlig.

NB! Søknadsfrist 15. sept. 1984.

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

PUBLIKASJONER

Bøker

Alnæs, Trond, Bermann, Tamar,
Keul, Vidar og Rongved, Greta:

Inn i informasjonssamfunnet.

Ny teknologi i bibliotekorganisering,
bibliotekstruktur, arbeidstakere og
medvirkning.

Universitetsforlaget 1984.

Barry, Kathleen:

Kvinner i seksuelt slaveri.

Gyldendal Norsk Forlag 1984.

Espeland, Edda:

Er du blitt sjef, jenta mi?

Gyldendal Norsk Forlag 1984.

Gjestland, Dag og Hanisch, Ted (red.):

I virkeligheten.

Ni innlegg i samfunnsdebatten.

Universitetsforlaget 1984.

Gornitzka, Nina, Schjerven, Birgit,

Skard, Torild og Yrvin, Ingrid (red.):

Fra harem til likestilling.

Om kvinner i andre kulturer.

Grøndahl 1984.

Gullestad, Siri, Lippe, Anna Louise
von der (red.):

Kvinner i psykologien.

Portrett av ni pionerer.

Universitetsforlaget 1984.

Holter, Harriet (red.):
Patriarchy in a Welfare Society.
Universitetsforlaget 1984.

Malterud, Kirsti:
Sykdom eller særpreg?
En kritisk bok om kvinner og helse. Pax
Forlag 1984.

Miller, Jean Baker:
Kvinneres svakhet - menneskets styrke.
Universitetsforlaget 1984.

Nina, N.:
Balansegang.
Universitetsforlaget 1984.

Rødseth, Tor og Titlestad, Kristin
Dale (red.):
Kvinner i arbeid.
Serien Kvinneres levekår og livsløp.
Universitetsforlaget 1984.

Schönberger, Margit:
Redd mannen.
Gjennom kvinnefrigjøring til fellesskap.
Aschehoug 1983.

Tessem, Liv Berit og Wiedswang, Kjetil:
Pornorge.
Krigere og kremmere på pornomarkedet
i 30 år. Universitetsforlaget 1984.

Artikler, Hovedoppgaver, Oversikter, Prosjektnotater og Rapporter

Aldén, Karl Inge: Forskarutbildning och
fortbildning i USA. UHÅ/FOU:
Arbetsrapport 1984: 2.

Brekke, Live: Kvinner som migranter:
Chilenske flyktninger i eksil.
PRIO-rapport nr. 1/84.

Center for samfundsvidenskabelig
Kvindeforskning, Arbejdsnotat 1/84, 47
kvindebrev fra en papirkurv.

Dahlberg, Anita: Jämt eller ibland – om
jämslälldhet. Forskningsrapport 43.
Arbetslivscentrum, Stockholm 1984.

Dahlberg, Anita: Samtal om jämslälldhet i
arbetslivet. Arbetsrapport 21.
Arbetslivscentrum, Stockholm 1984.

Det nya vardagsliv. Forskargruppen för det
nya vardagslivet. Nordisk Ministerråd i
samarbeid med Nordisk Råd.
København - Oslo - Stockholm -
Helsinki 1984.

Eeg-Henriksen, Fride: Fra skolegang til
poengsamling. NAVFs utrednings-
institutt, 1983: 7.

Ekehammar, Bo, Löfgren, Eva og Beck,
Christian W.: Data om barn. Rapport fra
et forprosjekt med utgangspunkt i ut-
vikling av statistiske indikatorer for
barns levekår. NAVFs senter for barne-
forskning, rapport nr. 3/84.

Ekehammar, Bo og Löfgren, Eva:
Rekrytering till forskarutbildning och
forskarkarriär. Universitets- och hög-
skoleämbetet, projektrapport 1984: 1.

Göteborgs universitetsbibliotek.
Kvinnohistoriska samlingarna:
Ny litteratur om kvinnor. En bibliografi.
1983: 3/4.

Hansen, Gro og Christiansen, Bodil H. T.:
Kvinner i toppledelse – hvorfor så få.
Avdeling for ledelsesforskning,
Bedriftsøkonomisk institutt. Rapport
1/84.

Hennestad, Bjørn W. og Løvdal, Helge: På sporet av mellomlederkultur? Beslutninger og ny teknologi. Kognitiv kartlegging på kurset Organisasjon og ledelse 84. Bedriftsøkonomisk institutt, arbeidsnotat 3/84.

Kim, Lillemor:

Testdebatten i USA.

Universitets- og högskoleämbetet, Arbetsrapport 1984: 1.

Kvinner og arbeid. Rapport fra likestillingsutvalgets seminar 24.–26. oktober 1983. Oppland Distriktshøgskole, informasjonsserien nr. 51, 1984.

Kvinner og oljen. Kvinner i mannsdominerte studier og yrker. Rapport fra konferanse i Bergen oktober 1983.

Ligestillingsrådet: Årsberetning 1983. København 1984.

Likestillingsombudet og Klagenemnda for likestilling: Årsmelding for 1983.

Likestillingsrådet: Kvinner og politikk. Rapport fra kontaktkonferansen med organisasjonene 28.–29. februar 1984. April 1984.

Likestillingsrådet:
Årsmelding for 1983.

Löfgren, Eva, Deregård, Annika og Ekehammar, Bo: Kvinnor och män i forskarutbildning. Universitets- och högskoleämbetet, Forskning och utveckling för högskolan, 1984: 2.

Nordiske kvinners bygge og planforum: Bygge og bo på kvinners vilkår. Rapport fra en konferanse Kungälv 4.–6. mai 1979.

Wattle, Kristin: Kvinner i ledelse. Avdeling for ledelsesforskning. Bedriftsøkonomisk institutt, rapport 5/84.

World Health Organization, Self-help and health in Europe. WHO, 1983.

Årbog for Kvindestudier ved AUC. 1983. Serie om Kvindeforskning nr. 14.

Århus universitet, Kvinder forsker, Kvindeforskningsdage 7.–10. mars.

Tidsskrifter

Ammenytt nr. 1/84.

Arbeid og læring. nr. 1/84.

Atlantis, A Women's Studies Journal. Vol. 9, Number 1. Fall 1983.

Barn nr. 1/84.

Crew reports, Vol. IV No. 3. March 1984.

Crew reports, Vol. IV No. 4. April 1984.

Crew reports, Vol. IV No. 5. May 1984.

Dædalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences. The Nordic Enigma. Winter 1984.

ESF Communications, Spring 1984.

Feminist Review, 16. Summer 1984.

Fysioterapeuten nr. 3/1984.

Fysioterapeuten nr. 4/1984.

Fysioterapeuten nr. 5/1984.

Grapevine, Newsletter of the Lesbian Mothers' Defence Fund, Toronto, Calgary & Montreal, Canada. Spring 1984.

Hertha, nr. 2/1984.

Hertha, nr. 3/1984.

International Social Science Journal, UNESCO. Women in power spheres. Vol. XXXV, No. 4, 1983.

KjerringRåd, nr. 1/1984.

Kvinneforskningsstenciler 1984: 1. Delegationen för jämlikhetsärenden i Finland. Kvinnor och ledarskap. En bibliografi.

Kvinnobulletinen, nr. 1/1984.

Kvinnor och forskning, nr. 2/1984.

Kvinnor och forskning, nr. 3/1984.

Kvinnor och forskning, nr. 3/84.

Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr. 1/1984.

Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr. 2-3/1984.

Lige nu, nr. 9, mars 1984.

NYCK, nr. 28/84.

NYCK, nr. 29/84.

NYCK, nr. 30/84.

Nyt om uddannelsesforskning, nr. 1/1984.

Quehaceres, No. 1, 1984.

Research Newsletter no. 7, 1984. Women and the Labour market.

Signs, Vol. 9, nr. 3/84.

Statsviteren nr. 1/1984.

Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 1/1984.

Tvärtanten, 1984: 1.

Tvärtanten, 1984: 2.

Tvärtanten, 1984: 3.

United Nations Decade for Women 1976-1985. Bulletin no. 7. 1983.

United Nations Decade for Women 1976-1985. Bulletin no. 8, 1983.

Universitets- och högskoleämbetet/ Forskning och utveckling för högskolan: Informationsbulletin 1984: 1. Om kvinnoforskningen och de kvinnliga forskarna.

Universitets- och högskoleämbetet/ Forskning och utveckling för högskolan: Kvinnorna är hälften. Om kvinnoforskningen och de kvinnliga forskarna vid universiteten. Skriftserie 1984: 1.

Win News, Vol. 10, no. 1, 1984.

Women of Europe, No. 30 – March/April 1983.

Women of Europe. No. 33 – 15 November 1983/15 January 1984

Women of Europe. Supplement no. 12 (Community law and women)

Women in Agriculture. Supplement no. 13 to Women of Europe. November 1983.

Women's Studies International Forum, Special Issue: Oh Well, Orwell – Big Sister is watching herself. Feminist science fiction in 1984. Vol. 7, No. 2, 1984.

Women's Studies International Forum, Special Issue: Men and Sex. A case of study in sexual politics. Vol. 7, No. 1, 1984.

Publikasjoner fra Sekretariatet Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 7/78:

Kvinnens plass i levekårsundersøkelsen. Av Ingeborg Astrid Kleppe.

Arbeidsnotat 1/79:

Kvinnens levekår – en seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/79:

Kvinnefelleskap og kvinneinteresser. Ved Siri Gerrard, Aud Grandaunet, Marit Hoel og Merete Lie. Arbeidsnotat nr. 2/79 fra veiledningsprosjekt.

Arbeidsnotat 5/79:

Lønnet og ulønnet omsorg. En seminar-rapport.

Arbeidsnotat nr. 2/80:

Teori og metode i kvinneforskningen. Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 1/81:

Forholdet mellom kvinneforskningen og kvinnebevegelsen. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/81:

Kvinner, overgang og aldring. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/82:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. Ved Marianne Noodt.

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 4/83:

Medisinsk kvinneforskning. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk kvinnehistoriemøte, Oslo 20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/84:

Velferdsstaten, likestilling og fordelingsmekanismer. Arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Delrapport nr. 1.

Arbeidsnotat nr. 3/84:

Kvinner, nærings- og distriktpolitikk, teknologi og foretaksstrategier. Arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Delrapport nr. 2.

Arbeidsnotat nr. 4/84:

Oversikt over humanistisk forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Om forskningsformidling gjennom massemedier. Av Mie Berg. 58 s, kr. 25,–.

Informasjonshefter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

NB!

Brosjyre om Sekretariatet for kvinneforskning på engelsk.

Brosjyren sier litt om kvinneforskning i Norge, om Sekretariatet for kvinneforskning og om NAVF's arbeid for likestilling.

Interesserte som skal på forskningsreise i utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Sekretariatets styre:

Professor Åse Hiorth Lervik, leder
(repr. for humaniora)

Førsteamanuensis Grete Botten
(repr. for medisin)

Byråsjef Per Miljeteig-Olssen
(repr. for FAD)

Professor Agnar Sandmo
(repr. for NAVFs styre)

Forsker Kari Skrede
(repr. for samfunnsvitenskap)

Professor Else-Ragnhild Neumann
(repr. for naturvitenskap)

Varamedlemmer:

Professor Jorunn Hareide

Dr.philos. Anne-Brit Kolsto

Konsulent Ragnhild Grennes

Professor Asbjørn Hordvik

Amanuensis Beatrice Halsaa

Førsteamanuensis Odd Erik Johansen

I sekretariatet:

Daglig leder Aina Schiøtz

Konsulent Ingvild Gaasemyr

Førstekontorfullmektig Randi Borgen

Førstekontorfullmektig Guro Helgerud

Forskningsleder Hanne Haavind

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner

Sekretariatets arbeidsnotat nr. 2/82

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner.

Litteratur og prosjekter, ved Marianne Noodt,
er nå ajourført pr. 1. kvartal 1984.

Det er utarbeidet et vedlegg til notatet med ny litteratur
og nye prosjekter. Vedlegget og evt. arbeidsnotatet
kan fås ved henvendelse til Sekretariatet.

Adresse:

DISTRIKTENES UTBYGGINGS- 34041
FOND, BIEL./TIDSSKRIFTER 640
POSTBOKS 6360 ETTERSTAD 001
0601 OSLC 6

Returadresse:
NAVF's sekretariat
for kvinneforskning
Munthes gt. 29
Oslo 2

Fire nye arbeidsnotater

- Nr. 1/84 – Nordisk kvinnehistoriemøte Oslo,
20.–23. februar 1983.
- Nr. 2/84 – Velferdsstaten, likestilling og
fordelingsmekanismer. Delrapport nr. 1 fra en
arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig
kvinneforskning.
- Nr. 3/84 – Kvinner, nærings- og distriktpolitikk, teknologi
og foretaksstrategier. Delrapport nr. 2 fra en
arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig
kvinneforskning.
- Nr. 4/84 – Oversikt over humanistisk forskning om kvinner.
Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotatene kan fås *gratis* ved henvendelse til
Sekretariatet for kvinneforskning.